

دک

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مجلة :- تخصصی - حقوقی، فرهنگی - سال بیست چهارم / شماره مسلسل ۲۲۱ / شوال ۱۴۴۳ هـ . ق

هیأت تحریر:

- ❖ مفتی فضل هادی "صاحب زاده"
- ❖ مفتی محمد ابراهیم "دیوبندی"
- ❖ مولوی محمد افضل "احمد"
- ❖ محمد ادریس "برمک"
- ❖ مولوی عبدالحق "صدیقی"
- ❖ محمد عارف "صباح"

صاحب امتیاز

وزارت عدله امارت اسلامی افغانستان

مدیر مسؤول

انصارالله "ابراهیم خیل"

(۰۷۴۴۶۶۲۸۲۸)

ویراستار

محمد جان

دیزاین جلد

حکیم بارکری

امور تایپ و صفحه آرایی

انصارالله "ابراهیم خیل"

تیراژ چاپ: (۵۰۰) نسخه

قیمت این شماره: (۸۷) افغانی

ویب سایت: www.moj.gov.af

نشانی: ناحیه ششم، افشار دارالامان، وزارت عدله، ریاست نشرات، مدیریت مجله عدالت

چاپ: مطبعه (ایوب زاده)

لیکوالانو ته یادونه:

- ۱- مقاله باید په ورد فایل کې تایپ شوي وي او يا هم واضحه لیکل شوي وي .
- ۲- وړاندې شوي مقاله باید له ۱۰ مخونو خنځه کمې نه وي او له ۲۵ تایپ شوي پایو خنځه ډیره نه وي.
- ۳- اصلی مقاله باید د تایپ شوي فایل سره په مجله کې د درجولو لپاره ولیول شي .
- ۴- مقاله باید لنډيز، کلیدي کلمې او وروستي پایله ولري. لنډيز باید په داسې ډول ولیکل شي چې د مقالې محتواه په لنډه توګه پکي بیان شوي وي.
- ۵- د مقالې په پیل کې باید پښتو یا فارسی لنډيز (۱۵۰) کلمو خنځه زیاد نوي او د دریو خنځه تر اوو کلمو پوري کلیدي کلمې ورکړل شي.
- ۶- د ماخذونو توضیحات او حوالې باید د مقالې په پای کې په لاندې شکل ورکړل شي:
  - الف. کتاب: د لیکوال نوم او تخلص، د کتاب نوم، د ژبارونکي نوم، د خپریدو نېټه، د خپریدو خای، د خپرودونکي نوم، د خپریدو نېټه او د پانې شمېره.
  - ب. مقاله: د لیکوال نوم او تخلص، "د مقالې سرليک په داخل" دکیومه" کې د مجلې نوم، دوره / کال، د خپرولو نېټه، د حجم شمیره او د پانې شمېره.
  - ج. ویب پانه: د لیکوال نوم او تخلص، (د مقالې د ترلاسه کولو نېټه (له سایت خنځه)، "د موضوع د ترلاسه کولونیته باید په ګوټه شی" د ویب پانې نوم او په پای کې په سایت کې د سند بشپړه پته.
  - د. هر کله چې یوې سرچینې ته اشاره وکړئ چې دمخته معرفی شوي وي او حتی په کارول شوي پانه کې توږير نه کوي، د "ذکرشوی مرجع" (با په انگلیسي کې (Ibid) کلمه باید و کارول شي .
  - هـ. که کارول شوې پانه توږير ولري؛ د "مخکينې" کلمه (په انگلیسي کې op.cet) و کارول شوې او کارول شوې پانه باید اوړله شي.
- ۷- دلاتینې کلمومعادل بهرنې لیکونه او اصطلاحات چې په متن کې کارول کېږي باید د پانې په پای کې ورکړل شي.
- ۸- هر کله چې سپارل شوې مقاله ژباره وي د لیکوال نوم او د مطلوبه سرچینې نظرارښه ده.
- ۹- لیکوال باید د مقالې سره خپل بشپړ نوم، سرليک یا علمي رتبه، د هفه د لاسرسې پته لکه د تليفون شمېره یا برېښنالیک آدرس او نور ولړي.
- ۱۰- ژورنال وړیا دی چې مقاله ترمیم کړي.
- ۱۱- سپارل شوې مواد بېرته نه لېږل کېږي.
- ۱۲- سپارل شوې مقاله باید مخکې په بله مجله یا ویب پانه کې خپره شوې نه وي.

یادآوری به نویسنده‌گان

- ۱) مقاله در محیط ورد تایپ یا با خط کاملاً خواناً نوشته شود.
- ۲) مقاله ارسالی کمتر از ۱۰ صفحه و بیشتر از ۲۵ صفحه تایپ شده A4 نباشد.
- ۳) اصل مقاله همراه با فایل تایپ شده آن، در صورت امکان، برای درج در مجله فرستاده شود نه کاپی آن.
- ۴) مقاله باید دارای چکیده، واژگان کلیدی و نتیجه‌گیری نهایی باشد. چکیده باید به گونه‌ای نوشته شود که محتوای مقاله را به اختصار بیان کند.
- ۵) چکیده دری یا پشتوى مقاله (حداکثر ۱۵۰ کلمه) و واژگان کلیدی بین سه تا هفت واژه در اول مقاله آورده شود.
- ۶) توضیحات و ارجاع به منابع در پایان مقاله به قرار ذیل آورده شود:
  - الف : کتاب: نام و نام خانوادگی نویسنده/ نویسنده، نام کتاب، نام مترجم، نوبت چاپ، محل نشر، نام ناشر، تاریخ انتشار و شماره صفحه.
  - ب : مقاله: نام و نام خانوادگی نویسنده، «عنوان مقاله در داخل گیومه»، نام نشریه، دوره/ سال، تاریخ انتشار، شماره جلد و شماره صفحه.
  - ج : سایت اینترنتی: نام و نام خانوادگی نویسنده، (تاریخ دریافت مطلب (از سایت)، «عنوان مطلب در داخل گیومه»، نام سایت اینترنتی و بالاخره آدرس کامل سند در سایت مزبور.
  - د : هرگاه به منعی اشاره شود که قبلًا معرفی شده و تفاوتی حتی در صفحه مورداستفاده نداشته باشد، کلمه «همان» (یا در انگلیسی Ibid) آورده شود.
  - ه : درصورتی که صفحه مورداستفاده تفاوت داشته باشد؛ کلمه «پیشین» (در انگلیسی op.cet) و صفحه مورداستفاده آورده شود.
  - ۷) معادل لاتین نام‌های خارجی و اصطلاحات مورداستفاده در نوشته در پایین صفحه آورده شود.
  - ۸) هرگاه مقاله ارسالی ترجمه باشد، نام نویسنده و منبع مورد نظر ضروری است.
  - ۹) نویسنده باید نام کامل، عنوان یا رتبه علمی‌اش را، همراه با نشانی دسترسی به وی، مثل شماره تلفن و یا آدرس ایمیل و غیره را با مقاله بفرستد.
  - ۱۰) مجله در ویرایش مقاله آزاد است.
  - ۱۱) مطالب ارسال شده پس فرستاده نمی‌شود.
  - ۱۲) مقاله ارسالی باید قبلًا در مجله یا سایت اینترنتی دیگری نشر شده باشد.

فهرست

مقالات

- ۵ ⇨ په اسلامي فقه کې د تجارتی بيمې حکم **پوهنیار سمیع الله عزام**
- ۲۷ ⇨ تعزیر و حکم آن در شریعت اسلامی با تأکید بر تعزیر مالی **محمد ادريس برمک**
- ۴۵ ⇨ د شرعی مقاصدو په ساتنه کې د اوپورول **پوهنمل عبدالوهاب طیب**
- ۹۶ ⇨ تأدیب زوجه و طفل در شریعت اسلام **قانونپال فرید احمد فخر عطائی**
- ۸۳ ⇨ په اسلام کې د رهبری خوره خانګړیاوي **پوهنمل رحمت الله عظیمی**
- ۱۱۳ ⇨ قصاص و احکام آن در شریعت اسلام **سید مرتضی ولی**

گزارش‌ها

- ۱۴۱ ⇨ په عدلې وزارت کې د جلالتماب وزیر شیخ عبدالحکیم شرعی له لوري راتلونکې پلانونه
- ۱۴۲ ⇨ د افغانستان اسلامي امارت د لوړیو شپرو میاشتو په ترڅ کې د عدلې وزارت کاري راپور

په اسلامي فقه کې د تجارتی بیمې حکم

پوهنیار سمیع الله عزام

لندیز

تجارتی بیمې عبارت له هغه بیمو خخه دی چې د خلکو یوه ډله خه اندازه پیسې یا مال په خو قسطونو یا یو قسط کې د بیمې شرکت یا مؤسسيه ته ددې په موخه ورکوي، تر خو د هغه احتمالي ضرر په دفعه کې چې له دوى خخه یو شخص ته رسپری برخه واخلي او تجارتی شرکت یا مؤسسه به د قسطونو په تر لاسه کولو سره د بیمه شوي ضرر رامنځته کېدو په صورت کې بیمه شوي شخص ته د ضرر عوض ورکوي، چې د شرکت موخه د بیمه شوو کسانو د مالونو خخه ګټه تر لاسه کول دي. د تجارتی بیمې موضوع اړوند لیکنه خکه مهمه ده چې له دې لارې مال ګټل کېږي او مور مکلف یو چې د مال د ګټلوا د حرامو لارو خخه خان وساتو او په حلاله طریقه باندي مال ترلاسه کړو دا چې د تجارتی بیمې له لارې مال ترلاسه کول خنکه دی او د تجارتی بیمې تړون کول خه حکم لري دلته واضحه کېږي، دا یوه کتابتونی لیکنه د چې د معتبرو مأخذونو خخه پکې استفاده شوي ده، د تجارتی بیمو د مهمو ډولونو خخه ئېښې عبارت دي: د څمکنیو، سمندری، د هوایي بیمو ټول صورتونه، د مسؤلیتونو بیمه، د پېښو بیمه، د غلاوو بیمه، د تصرفاتو بیمه، د طبیعي پېښو بیمه، د اور لګېډنې بیمه، او د پورونو د

مقدمه

الحمد لله رب العالمين والعاقة للمنتقين والصلاه والسلام على خير خلقه محمد وعلى آله واصحابه اجمعين. اما بعد!

اسلامي شريعت د اقتصادي مصالحو ساتنه کوي او د اقتصادي مسایلو د سمون مفصل احکام لري، اسلام د کسب او کار ترغیب و رکوی، هغه کسان ستاني چې کار او کسب کوي، حلال مال ګتني، همدا ډول په حلاله طريقه د مال ګتيل عبادت ګنني، په قران کريم کې ډير داسي آيتونه شتون لري چې د حلال او پاک رزق د ګتيلو امر کوي او د هغه لارو خخه منعه کوي چې د مال ګتيل پرې حرامېږي، د دې ترڅنګ د رسول الله صلی الله عليه وسلم په سپېڅلو ویناوو کې ډير داسي اوامر وینو چې د حلال مال ګتيلو لارښونه کوي او د هغه مالونو خخه چې په حرامو لارو سره لاسته راورل کېږي، ټول اسباب ې په سختو الفاظو رودي او د جهنم د داخلېدو لامل ې ګنني؛ بل اړخ ته اسلامي شريعت د مسلمانانو تر منځ په خپل منځي تعاون او مرستې امر کوي، چې په دې کې د مال ګتيل، له نورو سره مالي مرسته کول، عام المنفعه او ټولنیز شرکتونه جورول د تعاون او مرستې اساسی اړخونه جوروی، تر خو انسان د هغه په عملی کولو سره د اطمینان او سکون له ډک ژوند خخه برخه من شي، باید ووايو چې دې ټولو

خطر بيمه. د تجاري بيهمه په اړه د اسلامي فقهاءوو آنددونه دريو برخو ته وېشل شوي دي لوړۍ ډله علماء وایي: د تجاري بيهمه ټول صورتونه ناروا دي، څکه دا ډول بيهمه په دوکه غرر او سود سره بناء شوې دي، دويمه ډله علماء وایي: د تجاري بيهمه ټول صورتونه روا دي، څکه دا د وخت ضرورت دي، دريمه ډله علماء د تجاري بيهمه څينې صورتونه لکه: د اشخاصو بيهمه، د مالونو بيهمه او د مسؤليتونو بيهمه روا او نور ې په ناروا دي، په يادو نظرونو کې د لوړۍ ډلي فقهاءوو نظر چې تجاري بيهمه حرامې بولي څکه د تجاري بيهمه ټول صورتونه په غرر جهل او سود سره بنا شوي دي او همدا غوره او منل شوي نظر دي.

کلیدي کلمات: بيهمه، تجارت، جائز، حرام، حکم، فقه.

ضرورتونو په کتو سره اسلامي شريعت په معاملاتو کې د حرام او حلالو په پېژندلو امر کوي، په دې ليکنه کې د تجاري بيمي اروند حلال او حرام صورتونه د دلائلو په رندا کې په ګوته شوي، چې لوستونکو ته به بې په خپله زبه او واضح ډول د تجاري بيمي ټکم په ګوته شي، تر خو په حرامه طريقه د مال د ګتپلو خخه ساتل شوي وي.

د ليکني مواد او ميتد

په اسلامي فقه کې د تجاري بيمي حکم يوه علمي او کتابتونی موضوع ده، چې په اړه بې اسلامي فقهاوو په خپلو کتابونو کې يادونه کړي او اروند موضوعات بې خبرلې دي، په همدي اساس مو د ليکني ګرځلاره کتابتونی او علمي خبرنونه کښه غوره کړي ده، تر ډېرې بریده هڅه شوي ده مسایل د معتمدو او باوري سرچینو خخه اخيستل شوي دي او د هرې خبرې نسبت خپل ويناوال ته شوي دي، تر منځ بې مقارنه شوي او راجح قول بې په ګوته شوي دي.

۱- د تجاري بيمي پېژندنه

تجاري بيمه عبارت ده: د خلکو يوه ډله څه اندازه پيسې يا مال په خو قسطونو يا يو قسط کې د بيسي شرکت يا مؤسسيه ته ددي په موخه ورکوي تر خو د هغه احتمالي ضرر په دفعه کې چې له دوى خخه يو شخص ته رسپوري برخه واخلي او تجاري شرکت يا مؤسسه به د قسطونو په تر لاسه کولو سره د بيمه شوي ضرر د رامنځته کېدو په صورت کې بيمه شوي شخص ته د ضرر عوض ورکوي، چې د شرکت موخه بيمه شوو کسانو ته د مالونو خخه ګتپه تر لاسه کول او د مال زياتېدل وي. (قرار المجمع الفقهی الاسلامي، ص ۴۱، ۱۳۹۸هـ).

د تجاري بيمو مهم ډولونه په دې ډول دي: د خمکنیو، سمندری او هوایي بيمو ټول صورتونه. د مسئوليتونو بيمه. د پېښو. غلاوو او تصرفاتو بيمي. د طبیعي پېښو بيمي. د اور لګېدنې بيمه. د پورونو د خطر بيمه. (قرار المجمع الفقهی الاسلامي، ۴۳ص، ۱۳۹۸هـ).

۱-۱- د تجارتی بیمه په اړه د اسلامي فقهاءوو آندونه

مخکنیو او معاصرو اسلامي فقهاءوو په عام ډول د بیمه او په خانگري ډول د تجارتی او ژوند بیمو په اړه بحثونه کړي دي چې په دې اړه د دوى آندونه لاندې دریو ډولونو ته وېشل شوي دي:

- تجارتی بیمه خپنې فقهاء په مطلق ډول ناروا ګئي. خپنې بې بیا په مطلق ډول رووا بولي. یوه ډله فقهاء یې خانگري صورتونه رووا ګئي.

په دې ځای کې د علماءوو ټول اقوال په تفصيلي ډول نشي لیکل کېدای، تر ډیره بریده هڅه شوې چې مهم اقوال او فتواګانې ذکر او مناقشه شي، د مناقشې وروسته به را جح قول په ګټوته شي.

۲-۱- د تجارتی بیمه د مانعینو فقهاءوو نظر او دلایل

د تجارتی بیمه مانعین فقهاء ټول په دې باندې متفق دي چې یاده بیمه د معاوضاتي عقودو خخه ده چې د حرمت او ناروا والي په اړه بې ډير دلایل موجود دي، خپنې د هغو دلایلو په لاندې کربنو کې ذکر کېږي:

د تجارتی بیمه اړوند د «اللجنة الدائمة للبحوث العلمية والإفتاء» فتوى: د تجارتی معاصرو بیمو موضوع د اسلامي نړۍ فقهی مرکزونو ته وراندې شوې ده او په اړه یې استفتاء شوې، د فتوى مرکزونو بې په اړه داسې فتواګانې ورکړي دي چې په صریح ډول بې د بیمه تړون ناروا او د شرعی اصولو او قواعدو خلاف عقد ګټلی دي، د تولو فتواګانو په تفصیل ذکر کولو خخه د لیکنې د اړبدوالی له امله ډډه کېږي، یوازې د خپنې فتواګانو په مهمو نکاتو او دلایلو کولو باندې بسننه کېږي.

د اللجنة الدائمة للبحوث العلمية والإفتاء په خپل (۳۲۴۹) شمېره فتوا کې د تجارتی بیمو په اړه یوه استفتا او د هېږي په اړه فتوى ذکر کړي ده، چې د استفتاء لنډیز په لاندې ډول دي:

مستفتی د بیمه د لاندې ډولونو په اړه استفتاء کړي ده: - یعنې دا ډول بیمه په اسلامي شريعت کې خه حکم لري؟

الف- د بهرنیو هیوادونو خخه د راوردونکو مالونو بیمه که هغه د بحري بېرىپو په واسطه وي را ورل کېرىي، د هوا له لارې او با هم د وچې له لارې. ب- د موږانو د هر ډول خطرونو او زيانونو اړوند بیمه، که هغه د موږ د تکر وي، سوځبدل وي، غلا وي او يا هم درېیم شخص ته د جسمی او مالي زيانونو اوښتو اړوند وي. ج- د ځمکنیو نقلیه وسايطاو اړوند د هر ډول خطرونو بیمه، که هغه سوځبدل وي، غلا وي، تکر وي، په انفجار کې له منځه تللي وي، مظاهرو کې تلف کېدل وي، د اندامونو ماتېدل وي په سمندر يا سېندونو کې ډوبېدل وي. د- د نقلیه وسايطاو د بارونو اړوند د هر ډول خطر بیمه. ۵- د ملکیتونو اړوند خطرونو بیمه، لکه: د اور لګډنې، غلا، باران او زلزلو خخه د را منځته شوو زيانونو بیمه. و- د امانتو د خیانت، د مهمو سندونو، پیسو، سرو او سپینو زرو، د قیمتی جواهرو او قیمت لرونکو اشیاوو بیمه کول د اختلاس د خطرونو خخه. ز- د کوچنيو او غټو کوروونو او محلونو بیمه د هر ډول خطرونو په وړاندې لکه: اور لګډنه، نېيدل، باران، تندر، انفجار او د نورو هر ډول ضرورونو بیمه. ح- د فابريکو او کارخانو د کارکونکو بیمه د هر هغه خطر په وړاندې چې په فابريکو او کارخانو کې را منځته کېرىي. ط- د هر ډول مدنی مسؤليتونو بیمه، چې په پایله کې بې بل شخص ته ضرر رسېږي. ئ- د شخصي پېښو د خطرونو بیمه لکه: د ناروغۍ، علاج يا درملنه، د اندامونو له منځته تلل او دې ته ورته نور خطرونه. - د ذکر شوې استفتاء په څواب کې ویل شوې دی چې دا ډول ټولې تجارتی بیمې حرامې دی. (الدویش أَحْمَدُ عَبْدُ الرَّازِقُ، ۱۵، ص: ۲۴۳ . ۵۱۳۹۷ . ق)

٣- ۱- د تجارتی بیمې په اړه دهیئة کبارالعلماء قرار

د سعودي عربستان دهیئة کبارالعلماء مجلس په (۵۱۳۹۷. ق) کال په رياض کې داير شوي وو، په دې مجلس کې تعاوني بیمه مباح (روا) او تجارتی بیمه پکې حرامه ګټل شوې وه. (قرارت المجمع الفقهی الاسلامی، ۴۱-۴۳، ۵۱۳۹۷. ق). همدا ډول د مجمع الفقه الاسلامی الدولي په خپل (۶) قرار کې د تجارتی بیمې په اړه داسي تصریح کړې ده: د تجارتی بیمې هغه عقدونه چې شرکتونه په ثابتو قسطونو

پکي معامله کوي، په هغه کې داسي لوی غرر موجود دی چې عقد فاسدوي؛ نوله همدي امله هغه په شريعه کې حرام دي. (مجلة مجمع الفقه الإسلامي الدولي، ص: ٥٤٥، ٥٨٥، ١٣٨٥ق).

٤ - ١ - د تجاري بيمي په اړه د اسلامي اقتصاد نړيوال کنفرانس پايله او په (١٣٩٦ق) کال کې د اسلامي اقتصاد نړيوال کنفرانس په مکه مکرمه کې داير شو، چې د اسلامي نړۍ پېرو علماوو په کې ګډون کړي وو، دوی د بيامي په موضوع باندي بحث وکړ او د کنفرانس پايله دا شوه: هغه تجاري بيامي چې تجاري شرکتونه ېې په نن وخت کې تر سره کوي په هغې کې د شرعی تعاون او تضامن صيغه شتون نه لري؛ خکه هغه شرعی شرطونه پکي شتون نه لري چې د حلالوالی غوبښته کوي. (القره الداغي، ١٩٩٦، ١٩١، ٥١٣٩٦ق).

٥ - ١ - د تجاري بيامي اړوند د مصر هيواد د محکمة مصر الشرعية الكبرى قرار(د المجلس الأعلى للأوقاف قرار)

د اوافقو المجلس الأعلى چې د اسلامي نړۍ په سطحه د لوبيو علماوو خخه جور شوي و لکه: شيخ سليم مطر البشري مالكي مذهبی فقيه او د مصر د الأزهر لوی شيخ، شيخ حسونة النواوي حنفي مذهبی فقيه د الأزهر شيخ، شيخ محمد عبد مصرى مفتى، شيخ بكري عاشور المصرفى د مصر هيواد حنفي فقيه او شيخ محمد بختانى حنفي مذهبى او د ديوان الأوقاف مفتى، دوی په دوام داره توګه او مکرر ډول د اور لکېډنې بيمه رد کړي ده، دوی ويلى دي د بيامي هغه شرکتونه چې تر دغه حکم لاندې راخي د خلکو مالونه په ناحقه خوري. (ابراهيم ، ١٦٣، ٥١٣٥١).

د پورته ذکر شوو فتواګانو او قرارونو دلایل یو بل ته ورته او یو شان دي چې مهم یې په لاندې ډول دي:

۲ - د مانعینو لومند دليل: په تجارتی بيمه کې غرر او جهالت موجود دی
مانعین علماء په دي باندي استدلال کوي چې تجارتی بيمه کې زيات غرر موجود
دي او په زيات غرر سره عقدونه(ترونونه) باطلپري. (حسان ، ۵۳ : ۱۹۷۹).

۱ - ۲ - د غرر او جهالت د اغیزو موارد

امام قرافی رحمه الله ويلي دي: غرر او جهالت په اوو شيانو کې واقع کپري:

الف - په وجود کې غرر لکه: د حيوان حمل مخکي له زېږيدلو خخه چې دي ته
حيل الجلة هم ويل کپري(هغه بچي چې د حيوان په کېډاه کې وي). ب - په حصول
کې غرر: دا په دي معنا چې که د شي وجود معلوم وي د هغه په حصول کې هم غرر را
منځته کېداي شي لکه: د هغه مرغه حصول چې په هوا کې وي. ج - په جنس کې لکه:
جنس او متاع چې نومول شوې نه وي. د - په نوع کې لکه: د غوا په بيعه کې چې کله
بي مشخصه نه کپري. ه - په مقدار کې لکه: بيعه تر هغه اندازې چې هغه ته تېږي
رسپري. و - په تعين کې لکه: د دوو جامو (لابسو) خخه چې معلومه نه وي. ز - په بقا
کې لکه: د ميوپ پلورل مخکي تر پخېدو.

له دي وروسته امام قرافی رحمه الله ويلي دي: غرر او جهالت دري ډولونه لري:
ډير غرر او جهالت، څې غرر او جهالت، متوسط غرر او جهالت. ډير غرر د علماءو په
اجماع سره منع دي لکه په هوا کې د مرغه پلورل، څې غرر او جهالت په اجماع سره
جائز دي لکه د کور اساس او تهداب او متوسط غرر او جهالت چې دي په هغه کې د
فقهاء اختلاف دي. (ابوالعباس، ۳، ۲۶۵-۲۶۶: ۶۲۶). (ق).

له بلې خوا هغه غرر چې په عوضي عقدونو کې اغیز او تأثير کوي يا به د عقد په
صیغه کې وي، دېلکې په ډول: بائع مشتري ته وايي دغه سلعة او متاع مې په تا باندي
په زر دینارو باندي په نغده پلورلي ده، او د یو کال په پور مې په یولس سوه درباندي
پلورلي ده، له دي خخه منعه شوې ده بناءدغه حدیثو له وجھي: نهی رسول الله - صلی
الله علیه وسلم - عن صفقتین فی صفقة واحدة». (أحمد ، ۴، ۳۰، ۱۴۱۶ هـ.ق).

ژباره: رسول الله صلی الله علیه وسلم په یوه بيعه کې له دوو بيعو خخه منعه کپري ده.

او یا به غرر او جهالت د عقد په محل (معقود عليه) کې واقع شوی وي - هغه محل عام دی - که هغه د مبيعي ذات کې وي، جنس کې وي، نوعه کې وي، صفت کې وي، مقدار کې وي، نپته کې وي، د تسليمي په نه قدرت کې وي، يا هم په نه ليدنه کې وي. (الخطيب ، ۲ ، ۱۶ ، ۱۴۱۵ هـ - ق).

۱-۱-۲ - په تجارتی بيمه کې د غرر ډولونه

د مخکنیو خبرو خنخه خرگندېږي چې د علماءو تر منځ دا خبره اتفاقی ده، چې غرر په هغو عقدونو او تړونونو کې اغیز کوي کومو کې چې مالي معاوضات مطرح وي، او تر ټولو اغیزه کوونکۍ غرر په وجود، حصول، مقدار او نپته کې را منځته کېږي. په دې اړه استاذ دکتور حسين حامد حسان ویلی دي: په هغو خلورو شیانو کې د غرر موجودیت چې امام قرافی رحمه الله ذکر کړي دي، د معاوضاتو عقدونه باطلوي، دا خبره یوازې د یوې ډلي علماءو نه ده بلکې ټول مجتهدین په دې باندي متفرق دي، کله چې مونږ په پورته ذکر شوو ضوابطو باندې د بيمې عقد وراندې کرو او هغه مثالونه او بېلکې په قیاس کې نیسو کومې چې مونږ ذکر کړل؛ نو په یقیني ډول معلومېږي چې د بيمې عقد تر هر یوه ډول لاندې راتلای شي، تر دې هاخوا د غرر ټول ذکر شوي صورتونه د بيمې په عقد کې را جمع کېږي. (حسان ، ۶۶ ، ۱۹۷۹ م).

۱-۱-۳ - د بيمې په وجود کې غرر

د بيمې په وجود کې له غرر خنخه مراد دا دی چې د عقد د محل وجود به محتمل وي او دا یقیني خبره ۵ چې غرر په وجود کې د غرر تر ټولو ډولونو سخت غرر ګنل کېږي؛ خکه د ټولو فقهاءو په آند دا خبره اتفاقی ده که د بيمې په عقد او یا نورو عرضي عقدونو کې غرر را منځه شي عقد باطلوي. (محمد بن أحمد بن محمد ابن رشد، ۲۰۰۴ م). د غرر دا ډول (په وجود کې غرر) د بيمې عقد کې په پوره معناد تطبیق وړ دي؛ خکه د بيمې پيسې چې د شرکت په ذمه باندې دین وي د هغو وجود ثابت او متحقق نه دي، دا خکه چې وجود پې د خطر تر وجود پوري موقوف دي، که

خطر موجود شي د بيمې پيسې هم موجودېږي او که موجود نشي هغه هم نه موجودېږي. (مخکنۍ مر جع).

شيخ ابو زهره رحمه الله وابي: د تعاوني بيمې پرته په نورو بيمو کې غرر موجود دی؛ خکه د عقد محل پې ثابت او نافذ نه دی، دا داسې کېږي لکه په جال کې د بسکار شوي شي پلورل او يا لکه د حيوان په ګېله کې د بچې پلورل، د مشابهت وجه پې دا ده چې په ذکر شوو صورتونو کې د مبيعي محل معلوم نه دی او نه پې وجود ثابت دی بلکې وجود پې احتمالي دی. (ابوزهره ، ۴ ، ۵۲۵).

علې

بې اسلام
بې فتنه
بې تړیخ
بې دین

۱۳

۱-۲ - د بيمې په حصول کې غرر

په حصول کې د غرر خخه مقصد دا دی چې د عقد پر مهال شخص نه پوهېږي چې آیا هغه معقود عليه به د هغه عوض په مقابل کې تر لاسه شي او که نه؟ نو دا ډول غرر د تر لاسه کولو خطر او وپره را منځته کوي، لکه په او بيو کې د کبانو پلورل. د فقهاءو په اتفاق سره په حصول(ترلاسه کولو) کې غرر د عقد د بطلان سبب دی. (علااء الدین، ۵، ۱۵۶. ۱۹۸۶ م).

کله چې مونږ د غرر دې ډول ته وکورو په کامل ډول د بيمې په عقد باندې تطبيق کېږي؛ خکه هغه شخص چې د بيمې قسط ورکوي (بيمه کېدونکي) په دې نه پوهېږي چې آیا د بيمې پيسې به تر لاسه کړي؟ خکه چې د بيمې د پیسو تر لاسه کول د خطر ته رامنځته کېدو پوري موقف دی، نو له همدې امله د بيمې عقد باطل دی؛ خکه په حصول(ترلاسه کولو) کې غرر په وجود کې د غرر په شان اغیز کوي، امام نووي رحمه الله د هفو معاوضاتو په اړه چې په وجود او حصول کې پې غرر موجود وي د فقهاءو اجماع رانقل کړې ده، ده د غرر د نهی د حدیث د تشریح خخه وروسته ویلې دی: علماءو د حيوان په ګېله کې د بچې او په هوا کې د مرغه د پلورلو په بطلان باندې اجماع کړې ده. (النووي، ج ۹، ۳۳۹).

۴-۱-۲ - د بیمی په نېټه کې غرر او جهالت

فقهاءو د بیعې او نورو عوضی عقدونو د صحت لپاره د نېټې تعین شرط ګرځولي دی او هغه عقد چې نېټه بې معلومه نه وي د فقهاوو په اتفاق باطل دي، امام نوروی رحمه الله په دې اړه ویلي دي: علماوو په دې باندې اتفاق کړي دی چې تر نامعلوم وخت پورې په پیسو د مبیعې پلورل ناروا دي، بیعه په نغدو پیسو او په پور سره روا ده چې کله بې نېټه معلومه وي دا (د نېټې معلوموالي خکه شرط دي) تر خو منازعه او شخړه را منځته نشي، همدا ډول په حاشیه د ابن عابدين کې را غلي دي: په ډیر او متفاوت جهالت سره عقد فاسدېږي. (ابن عابدين، ۴، ۲۲-۲۳. ۱۹۹۲م).

په دې اړه د فقهاء نصوص او اقوال تر دې ډیر دی چې ټول د ذکر شي، دا اقوال ټول په دې باندې دلالت کوي چې عقد هغه مهال صحت مومني کله چې اغیز لرونکي غرر او جهالت پکي نه وي، په اندازه کې جهالت او غرر سره عقد باطل او یا هم فاسدېږي.

کله چې مونږ د فقهاء ذکر شوي اقوال د بیمی عقد ته مخامنځ کړو، دا خرگندېږي چې په پوره ډول ور باندې تطبیق کېږي؛ خکه د بیمی په ډیرو عقدونو کې د پیسو د ورکړې نېټه مجھوله او نا خرگنده وي او د عمر (ژوند) په بیمه کې د پیسو د ورکړې نېټه په پوره ډول مجھوله ده.

۲-۲ - د بیمی په عقد کې قمار او یا د قمار معنا موجوده ده

هغه علماء چې د بیمی د عقد په حرمت باندې قایل دي واي: په بیمه کې قمار او یا هم د قمار معنا موجوده ده، قمار په اسلامي شريعت کې حرام او ناروا عمل دي، الله تعالى فرمایلې دي: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَرْلَامُ رِجْسُ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقَعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدُّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنَّمُمْ مُّتَهْوَنَ} (سورة المائد: ۹۰)

زیاره: ای مومنانو! دا شراب، جواری، دادرشلي (بیان) او دفال نیولو غشی، دا یول ناولی او شیطاني کارونه دي، له هغونه ډډه وکړئ، هیله ده چې تاسی ته به برو درپه برخه شي. شیطان خو دا غواړي چې پر شرابو او قمار ستاسي په مینځ کښې دبسمني او کينه واچوي او تاسې دالله له یادولو او لمانځه منع کړي؛ نو ایا تاسی له دې چارو څخه لاس اخلي؟ (تفہیم القرآن، ب.ت).

په بيمه کې د قمار شتون په دې معنا چې د قسطونو په بيمه کې د بيمې شرکت نه پوهېږي چې د بيمه شوي خخه به خو قسوونه تر لاسه کړي، که موښ دا ومنو چې شرکت په یو عاجل قسط کې کولای شي په هغه باندې پوه شي کله چې قسط یو قسط وي؛ خو په عین وخت کې بيمه شوي شخص امکان لري هغه تاکلی مبلغ د خطر او زيان را منحثته کېدو په صورت کې تر لاسه کړي، او امکان لري تر لاسه بې نه کړي ځکه که خطر را منحثته نه شي د بيمې پيسې نه ورکول کېږي او نه بې دی مستحق ګرځي؛ نو په ياد صورت کې بيمه شوي امکان لري د بيمې پيسې تر لاسه کړي او امکان لري تر لاسه بې نه کړي دا موضوع پخچله قمار او سود دی چې دواړه په اسلامي شريعه کې حرام عمل ګکيل کېږي. همدغه دليل د اشخاصو د بيمې په تولو ډولونو او حالتونو باندې تطبيق کېږي، همدارنګه د مسئوليتونو او مالونو په بيمه باندې هم د تطبيق وړ دی؛ ځکه يا خو د بيمې قسطونه په یو خل نه ورکول کېږي بلکې خو خله ورکول کېږي، او یا خو هم خطر او زيان کله را منحثته کېږي او کله نه رامنځته کېږي، او کله داسي کېږي چې بيمه شوي شخص لپه مال ورکړي وي او د زيان د را منحثته کېدو په مهال ډير مال اخلي او کله داسي کېږي چې بيمه شوي شخص ډير مال ورکړي وي، ده ته هیڅ زيان او خطر نه رسپوري نو دی هغه مال د لاسه ورکوي کوم بې چې د بيمې شرکت ته ورکړي دی. (محمود، ۳۰۴ : ۱۹۹۴).

۲- د بیمی په عقد کې د خلکو مالونه په باطله طریقه خورل کېږي
د بیمی د عقد د مانعیتو علماءو بل استدلال دا دی چې بیمه په حرامه طریقه د
مال لاسته راول دی، خکه چې د بیمی په عقد کې غرر او قمار موجود دی، په غرر او

قمار سره عقد باطلېږي او په باطله طریقه د خلکو مالونه لاسته روپول او د هغې خورې دی، چې کار په شریعت ناروا عمل دی، الله تعالی فرمایي: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَّنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْتَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا، وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدُوانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ تُنْصَلِيهُ نَارًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا}. (سوره النساء { ۳۰-۲۹).

ژباره: اى مومنانو! په خپلو مینځو کښې یو دبل مالونه په ناروا توګه مه خورئ، مګر خورئ بې چې راکړه ورکړه د دواړو خواو په خوبنې سره (په روا توګه) وي او خپل خانونه مه وژنې باور ولرئ چې الله پر تاسې مهربان دی، خوک چې په ظلم او تیري سره داسې وکړي هغه به هرومورو مونږ اوږد ته نباسو او دا د الله له پاره خه ګران کار نه دی. (تفہیم القرآن، ب.ت).

د استدلال وجه: قرآن کريم د نورو خلکو د مالونو د تر لاسه کولو(خورلو) لپاره دوه اساسی شرطونه ذکر کړي دي:

۱ - دا چې د مال تر لاسه کولو تړون به صحیح تړون وي، یعنی د شرعی اصولو مخالف به نه وي.

۲ - په دغه تجارت کې به د عقد د دواړو طرفینو رضایت موجود وي، چې دا خپله په دې باندې دلالت کوي چې یوازې د یو طرف رضایت د عقد د صحت لپاره بسنې نه کوي، رضایت د دواړو طرفیو هغه مهال شونی دی چې د شرعی قواعدو موافق وي او کله چې عقد د شرعی اصولو خلاف وي په هغه کې رضایت باطل او عقد فاسد او ناروا ټکنل کېږي. (القره داغي، ۱۷۸ : ۵۱۳۹۶ ق.).

۴ - د بیمې په تړون کې غښ موجود دی

د بیمې د تړون مانعین علماء استدلال کوي چې د بیمې په عقد کې غښ موجود دی او په کومو عوضی عقدونو او تړونونو کې چې غښ موجود وي هغه حرام دي، د بیمې په عقد کې عوض په دې معنا چې د بیمې قسطونه او د بیمې پیسې د یو بل عوض دي؛ غښ په دې معنا چې کله داسې هم کېږي چې بیمه کېدونکې قسطونه ورکړي خو

د بیمه کونکی شرکت هیچ هم نه ورکوی - خکه ضرر به نه وي را منخته شوي - نو
دا غبن شو او کله داسپی هم کېږي چې بیمه کېدونکی د قسطونه یوه برخه اداء کړي،
مګر په عوض کې پې د بیمه ټول مبلغ تر لاسه کوي - دا په هغه صورت کې چې ضرر
را منخته شي او ټول قسطونه نه وي اداء شوي - په دې صورت کې د بیمه شرکت
سره غبن کېږي، او دا دواړه صورتونه فاحش یا زیات غبن دی چې په شريعه کې جواز
نه لري، دا دلیل د مالونو، مسؤليتونو او د اشخاصو د بیمه په ټولو ډولونو طبیق
کېږي. (مخکی مرجع).

۱۰

بـهـ اـسـلاـمـ وـهـ مـهـمـهـ

۱۷

۵ - ۲ - د بیمه په ټرون کې یولر فاسد شرطونه موجود دي
د بیمه ټرون مانعین فقهاء استدلال کوي چې د بیمه په عقد کې یو لپ هغه فاسد
شرطونه موجود دي چې عقد پرې حرامېږي، د بلګې په ډول که بیمه کېدونکی د بیمه
شرطونه و ځنډوي په دې صورت کې باید د بیمه شرکت ته د ځنډپدو سود او ګټه
ورکړي. (عبد الرحمن بن محمد عوض الجزيري ، لبنان. دارالكتب. ج ۲، ص: ۲۰۷).
ت: ۲۰۰۳ (۴)

د پورته ذکر شوي نظرې ځښې طرفدار علماء عبارت دي له: امام ابن عابدين،
شيخ محمد بخيت المطيعي،شيخ عبدالرحمن محمود قراءة،شيخ أحمد ابراهيم ابراهيم،
شيخ عبدالرحمن تاج،شيخ محمد ابو زهره،شيخ عيسوي أحمد عيسوي،شيخ محمد
علي السايس،شيخ طه الدينار،شيخ عبداللطيف السبكى،شيخ الصديق محمد
الضريرى.. او همدارنګه په اسلامي او قانوني علومو کې ځښې دکتوران لکه: حسين
حامد حسان، عيسى عبدہ او عبدالناصر توفيق العاطاري(محمود ، ۳۰۵: ۱۹۹۴م).

۶ - ۲ - د ذکر شویو اقوالو خلاصه

د نړۍ د اسلامي مرکزونو د فتواګانو، قرارونو او د علماء د ذکر شوو اقوالو
څخه خرګنده شوه چې د یادو دلایلو پر اساس تجارتی بیمه او د هغې ټول صورتونه او

ڇولونه ناروا او حرام دی؛ باید ووایو چې ځینې فقهاء شته دی چې د تاکلو شرطونو او ضوابطو د شتون په صورت کې تجارتی بیمې ته جواز ورکوي او روا بې بولي.

۳- ځینې فقهاء د تجارتی بیمې تولو صورتونه ته جواز ورکوي
په اسلامي فقهاوو کې ځبنې داسې فقهاء هم شته چې د تجارتی بیمې تول صورتونه روا ګنۍ او په یو لړ دلایلو استدلال کوي چې ځبنې دلایل به بې په لاندې کربسو کې ذکر شوي دي:

۱- ۳ - لوړۍ دلیل

د بیمې عقد سره له دې چې د معاوضاتي عقدونو خخه دی؛ خو مقصداو مطلب ورڅخه تعاون او مرسته ده او په اسلامي شريعت کې تعاون او مرسته چې تر خو په نېکۍ او تقوا سره وي خوبن عمل کټل شوی دی. په بیمه کې په نېکۍ باندې تعاون او مرسته ځکه موجوده ده چې د بیمې شرکت د بیمې پیسې د هفو قسطونو خخه ورکوي کوم بې چې د بیمه کډونکو خخه را ټول کړي دي؛ نو د دې معنا دا کېږي چې ګواکۍ تولو بیمه کډونکو د هفو کسانو سره مرسته او تعاون کړي دی کومو ته چې ضرر رسیدلی دی، او د بیمې شرکت د تعاونی کړنو د تنظیمولو لپاره یوازې هغه واسطه ده چې مالونه را تولوی هغه ګټه کوي او دوى بې عوضونه برابروي، شرکت د دغه کار په مقابل کې د هفو کسانو خخه چې د دوى تر لاس لاندې دي امتیاز اخلي، د دغه بیمې نتایج او لاسته را پنځی دا دې چې د بیمه کډونکی لپاره کار پیدا کېږي او د بیمه کډونکی لپاره د زیان او خطر خخه مخکې امان برابروي او وروسته له زیان خخه د زیان لېدونکی سره مرسته او کومک کوي(محمود، ۳۱۰ : ۱۹۹۴م).

۲- ۳ - دویم دلیل

د بیمې د عقد مجوزینو علماء وابی: د بیمې تړون د مواليات تړون په شان دی د مواليات تړون روا دی، نو د بیمې تړون هم روا ګټل کېږي. دا دلیل هم عينا هماغه دلیل دی چې مخکې مو د بیمې د ځینې صورتونو مجوزینو علماء دلایلو کې ذکر کړ او

استاذ أحمد طه السنوسي رحمة الله ورباندي استدلال کپي وو، چې دلته يې د ذکر کولو خخه پده کېږي. (ذکر شوی مرجع).

۳ - ۳ - دریم دلیل

دا چې د بیمې خنځه في الحال (په عاجل ډول) خلاصون نشته خکه عامه ګرځدلې
د همراهونو ډول د موقت وخت لپاره د ضرورت پر بنا جواز لري؛ خو د دې خنځه د خلاصون په
موخه به هڅي کېږي. اقتصادي حالات بدل شي، د مالي زيانونو مخه نيوں شوې وي، تر
خو چې د بیمې تپون بدیل نظام را منځ ته شي؛ نو د بدیل نظام د را منځته کېدو تر
وخته د بیمه تپون د ضرورت له امله روا ګټبل کېږي. لکه خرنګه چې د لیبیا پوهنتون په
غوبښته په (۱۳۹۲.ق) د (التشريع الاسلامي) ناسته د بیمې په اړه را وغوبښل شوه، په
دې ناسته کې ګډونوالو په موقت ډول د بیمې د عقدونو په اړه موافقه وکړه، یوازې د
ژوند د بیمې په اړه ېږي وویل چې دا شرعا ناجایزه ده، د بیمې د نورو ډولونو په اړه ېږي
اختلاف درلود خو په موقت ډول ېږي ومنله (القرة الداغي)، ۱۹۱. ب.ت.

٤ - ٣ - خلورم دلپل

د بیمې عقد یا تړون د نویو تړونونو خخه دی چې لوی اقتصادي مصلحتونه او غښې ګټې پکې نغښې دی او کوم تړون چې لوی مصلحتونه پکې نغښې وي په شريعت کې روا دي. د دې تړون په اړه په قران کريم او نبوي سنتو کې کوم صرېح نص شتون نه لري او نه مخکنیو فقهاء ورته حکم بیان کړي دي، او بل دا چې شرعی حکم د مصلحتونو او مفاسدو پر اساس روا او ناروا کېږي او په بیمه کې دیز اقتصادي مصلحتونه د شخص، شرکت او دولت لپاره شته دي چې شرکت ته ګټه ۵، بیمه شوی ته امن او عوض دی او دا چې د خلکو مالونه په اقتصادي خایونو کې لکه: صنعت، زراعت او تجارت کې لګول کېږي دولت پېږي آبادېږي نو ویلاۍ شو چې د بیمې تړون یو روا عقد دی(محمود، ۳۱۰، ۱۹۹۴م).

۱ - د اشخاصو یا انسانانو بیمه

د اشخاصو بیمه پنځه ډولونه لري: د ژوند بیمه، د نکاح بیمه، د اولاد بیمه، د مرض بیمه او د مظاهرو بیمه.

د ژوند بیمه ته شیخ عبدالوهاب خلاف اجازه ورکړي او روا یې بللې ده، نوموری د دې ډول بیمه د جواز په اړه استدلال کوي او واي: د ژوند د بیمه ترون په حقیقت کې لکه د مضاربت عقد داسې دی؛ خکه هلته هم مال د شرکت د سهم لرونکو لخوا وي، عمل او کار د شرکت لخوا، او ګټه د دوى دواړو تر منځ وېشل کېږي، بله خبره د مضاربت په عقد کې دا ده چې د مضاربت په شرکت کې ګډون کونکی کولاۍ شي دا شرط کړي چې ګټه به په حصو او برخو سره تقسیموي، دا شرط نشي تاکلی چې په شرکت کې خومره مال لري د هغې په اساس به ورته معلومه او معینه حصه ګټه ورکول کېږي؛ مګر له دې شرط خڅه د مصلحت په موخه مخالفت کول روا دي، هغه مال چې دې په شرکت کې لري چې د هغې له وجهې ورته معلومه اندازه ګټه ورکړي اګر که دا شرط د فقهاءو له هغه تاکلی شرط سره په تکر کې دی، چې معلومه اندازه ګټه شرط کولاۍ نه شي؛ خو د دې شرط صحت په دې کې دې چې په دې سره د شرکت سهم لرونکو، شرکت او ټولنې ته ګټه رسیبوي او نفعه رسونکي تمامیوري، د دې تر خنګ دا د مال د پانګونې سبب کېږي او دا په مشترک مصلحت باندي تعاؤن دی آن تر دې چې د دې شرط ګټه ورته وو ته هم رسیبوي، د اسلامي شريعت اصل خو دا دې چې ضرر حرام دی نه نفعه او ټولنیز مصلحت(مجلة لواء الاسلام، ۱۶۸: ۵۱۳۷۴).

۴ - د تجارتی بیمه د ځېښې صورتونو مجوزین فقهاء

د تجارتی بیمه په اړه ځېښې اسلامي فقهاء په دې آند دي چې د تجارتی بیمه ځېښې صورتونه راو او ځېښې نور یې ناروا دی، راو صورتونه یې عبارت دي له: د اشخاصو بیمه، د مالونو بیمه او د مسؤلیتونو بیمه. د یادو علمماوو اقوال او دلایل په لاندې ډول دی:

همدارنگه دکتور محمد یوسف موسی هم د ژوند بیمه په هغه صورت کې روا
ګټلې ده، چې کله د سود خخه خالي وي، دی واي: که بیمه شوی شخص د بیمه تر
تاکلی وخت پورې ژوندی پاتې شو او مر نه شو، شرکت به هغومره اندازه پیسې بيرته
ورکوي کومې چې ده تسلیم کړې دي او که بیمه شوی شخص د بیمه د نېټې تر
رارسېدو د مخه مر شي؛ نو د بیمه خخه ګټه اخیستونکي (مرشخص) د بیمه د قیمت
مستحق ګرځي(محمد، ۳۰۸ : ۱۹۹۴م).

۴ - د مالونو بیمه

بسم الله الرحمن الرحيم
الله أكمل السماء والأرض
الله أكمل العرش والسماء
الله أكمل العرش والسماء

۲۱

د مالونو بیمه ته شیخ محمد بن الحسن الحجوی الشعابی جواز ورکړۍ، په دليل
کې واي: د اسلام په لومړيو کې دا ډول تړونونو شتون نه درلود او داسې کوم آيت او
حدیث هم موجود نه دی چې دا معامله حرامه وبولی او مخکنیو علماءو هم د دې ډول
تړون په اړه خه نه دي ویلي، دا د بیعې او معاوضاتو تړون هم نه دي، د بیمه قسطونه د
تبرع سره ورته والي لري، غرر او قمار هم پکې شتون نه لري، د بیمه شرکت د یو
خپریه بنست سره ورته والي لري چې دې وزلو سره مرسته کوي او بل دا چې بیمه
عامه ګرځدلې هر شخص پې د راکړې ورکړې معامله کوي او د مسلمانانو شتمني
پرې خوندي ګېږي. همدارنگه شیخ نجم الدین واعظ هم په هغه صورت کې د مالونو
بیمه ته جواز ورکړۍ دی چې کله پې خطر تاکل شوی(مخکنی، مرجع).

همدارنگه شیخ عبدالله الشیخلي هم د مالونو بیمه ته په هغه وخت کې جواز
ورکړۍ دی چې کله د بیمه عقد په سامانونو او یا دې ته ورته شیانو باندې وي. دی
استدلال کوي چې د بیمه تړون له نویو تړونونو خخه دي، ډیرې ګټې پکې نغښې دي،
شرعي مانع پکې شتون نه لري او هغه غرر چې پکې موجود دی هغه دير غرر نه دی چې
د عقد د حرمت سبب شي او مسلمانان هم ورته اړتیا لري د دې تر خنګ د خلکو
عرف هم ګرځدلې دی(مجلة مجمع البحوث الاسلامية، ۱۸۵ : ۱۳۸۵ھ.ق).

شیخ محمد مبروک هم د مالونو بیمه روا بولی او دلیل بی دا دی چې د سود،
غور او جهالت خخه خوندي ده، داسې خه پکې شتون نه لري چې د شريعه خلاف وي
او بل دا چې بیمه په اقتصاد کې دير اهمیت لري(مخکنۍ مرچع).

۳ - د مسؤليتونو بیمه

د مسؤليتونو بیمه په دې معنا چې شرکت به د هغو مسؤليتونو تاوان ورکوي کوم
چې د یو شخص له کړنو خخه را منځته کېږي. د مسؤليتونو بیمه په جواز باندې ځښې
علماءو حکم کړي دی دېلکې په توګه:

استاذ أحمد طه السنوسی، دی استدلال کوي چې د بیمه تړون د موالات
(دوستی) تړون په شان دی او د موالات تړون د لویو صحابه کرامو او فقهاءو خخه
ځښو جواز ورکړي دی، د موالات عقد تعريف په دې ډول دی: د دوو کسانو تر منځ
په دې باندې موافقه چې هر یو به د بل خخه دیت اداء کوي او یو د بل خخه به میراث
هم وړي عبارت د موالات له تړون خخه دی د مولات عقد د دوستی او مرستې عقد
دی چې اجره (مزدوری) او عمل پکې شتون نه لري، مګر خطر پکې موجود دی؛ خکه
د متعاقدينو خخه یو هم په دې باندې نه پوهېږي چې کوم یو به مخکې وفات کېږي، کله
د ولاء(دوستی) غوبښونکی په داسې حال کې مخکې مړ کېږي چې دی به د هیڅ خطأ
قتل تر سره کونکی شوی هم نه وي تر خو هغه بل طرف پې دیت ورکړي، مګر جانب
مقابل به ورخخه د ولاء عقد په سبب میراث وړي او کله داسې کېږي چې هغه بل طرف
(چې ولاء ورخخه غوبښتل شوې) د ولاء غوبښونکی خخه مخکې مړ کېږي، ولاء
غوبښونکی په هغه خه باندې نه ملزم کېږي چې هغه په جانب مقابل باندې لازم شوې
وي (مثلا قتل خطاء کې د دیت ورکړه) همدغه صورت د بیمه په عقد باندې هم تطبيق
کېږي، هغه داسې چې کله بیمه شوی شخص ټول قسطونه اداء کوي او شرکت د هیڅ
شي په ورکړه نه ملزم کېږي(خکه زیان به بیمه شوې ته نه وي رسپدلي) او کله داسې
هم کېږي چې بیمه شوی شخص ځښې قسطونه تسليموي نه ټول، مګر شرکت ټول
التزامات ترسره کوي. لنده دا چې د موالات او بیمه په دواړو عقدونو کې پایله

ناخر گنده او مجھوله ده، دا چې د موالات عقد روا دی نو د بیمې عقد هم ورباندې
قياس او روا گنل کېږي (الفرة الداعي، ۱۸۰. ب.ت).

۴ - د ذکر شويو اقوالو ترمنځ ترجیح

د تجارتی بیمې په اړه علماءو په انفرادي اقوالو او فتواګانو کې اختلاف در لود؛
خو د ډیری فقهاءو اقوال او د اسلامي فقهې او فتوا مرکزونو قرارونه او فتواګانې د
بیمې تړون په حرمت باندې صادر شوي دي، ټکه په ټولیزو فتواګانو او قرارونو کې
هیڅ داسې فتوی او قرار شتون نلري چې د بیمې تړون په مشروعیت باندې د صادر
شوي وي، همدا زړه ته اطمینان او ډاډ ورکوي چې د تجارتی بیمې تړون ناروا او حرام
تړون دی، او بل دا چې د غرر هغه ټول ډولونه پکې موجود دي چې عقد باطلوی.

مونډاني

- ۱ - د بیمې تر نامه لاندې ځینې تړونونه تر سره کېږي، چې دوکه، سود او قمار
پکې موجود وي، داسې تړونونه د اسلامي فقهې په رنا کې ناروا بل شوي دي.
- ۲ - د بیمې په تړون کې که یو طرف د تړون د شرایطو خخه سرغرونه وکړي او
يا هم چل او دوکه وکړي بل طرف کولای شي تړون فسخه او له منځه یوسې.

مناقشه

زمور په ټولنه کې د بیمې د شرکتونو تر نامه لاندې یو شمېر شرکتونه په فعالیت
بوخت دي او د خلکو سره په مختلفو ساحو کې د بیمې تړونونه تر سره کوي، چې له
دي جملې خخه یو تجارتی بیمه ده، دا چې د ډول بیمې شرعی حیثیت خه دي؟ د
جمهورو فقهاءو په آند او په نړۍ کې د اسلامي فقهې د معتمرو مرکزونو له آنده ناروا
ده؛ ټکه په غرر، جهالت، سود، غبن او په ناحقه دخلکو د مالونو په خورلو باندې
مشتمله ده، چې په اسلامي فقه کې په یادو امورو سره تړون باطل ګرئي. ځښې علماء
شته چې د تجارتی بیمې ځښې صورتونه مشروع ګنې؛ خو د هغري قول مرجوح او د
شریعت د عامو قواعدو سره په تکر کې دي.

د دې څېرنې خخه لاندې پایلې لاس ته راخې:

۱- په اسلامي فقه کې بىمە عبارت له دې خىخە ده چې يوه ڈله يا يوه مىستندويه
تولنه چې د يوه مشخص كىسب خېنىتاناو خىخە جورە شوپى وي په دې سره اتفاق وکپىي
كۈرم ضرۇونە، چې دوى يا د دوى كىسب تەھدىدوي د هەغۇ ضرۇونە و په ورلاندى به لە يو
بىل سره مىستە او ھەمكارى كۆي.

۲- د اسلامي فقهی له آنده د تجارتی بیمې د حکم په اړه فقهاء دری ډوله نظریات لري، یوه ډله علماء په مطلق ډول د بیمې ترون ناروا ګئني، دويمه ډله بیا وابې د تجارتی بیمې ټول ډولونه روا دي او دربیمه ډله بیا د تجارتی بیمې اپوند ځینې صورتونه ۱۹۱ ګئه، یې، به تم حج کې، د لموري ډلم، نظر غوره ډلا شېږي دي.

۳- په اسلامي فقه کې هر هغه بیمه، چې غرر، جهالت، قمار او سود پکې موجود وي، اگر که هغه تر هر نوم لاندې تر سره شي ناروا ګټول کېږي.

- تولو لوستونکي ته مې دا وړاندیز دی چې د بیمې په ترون کې د اسلامي فقهې شرطونه او لار بسونی مرعات کړي تر خو په ناروا تړونو کې واقع نه شي.

- هغه کسان چې د بیمې له شرکتونو سره تړونونه تر سره کوي، وړاندیز دا دی چې لومړی باید د هغه شرکت په اړه شرعی معلومات تر لاسه کړئ وروسته بیا د بیمې تړون ورسره وکړئ.

**مأخذونه
القرآن الكريم.**

- ١ - ابن عابدين، محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز عابدين الدمشقي الحنفي (١٤١٢ هـ - ١٩٩٢ م)، رد المحتار على الدر المختار. بيروت، دار الفكر.
- ٢ - احمد ابراهيم، (١٣٥١-١٩٣٢ م) مقالته حول: شركات التأمين، وهي في الشريعة ما يجزئها؟ المنشور في مجلة المحاماة الشرعية.
- ٣ - حسين حامد حسان، (١٩٧٩ م) حكم الشريعة الإسلامية في عقود التأمين، دار اكتب العلمية.
- ٤ - حسين حسين شاحنة، (١٤٢٥-٢٠٠٥ م). نظم التأمين المعاصرة في ميزان الشريعة الإسلامية. مصر، دار النشر للجامعات.
- ٥ - عبداللطيف محمود آل محمود، (١٩٩٤ م). التأمين الاجتماعي في ضوء الشريعة الإسلامية، بيروت لبنان، دار النفائس.
- ٦ - علي محى الدين القره داغي، (٢٠٠٦ م). التأمين الإسلامي، دراسة فقهية تأصيلية، بيروت لبنان. دار البشائر الإسلامية.
- ٧ - علي احمد السالوس، المعاملات المالية المعاصرة في ميزان الفقه الإسلامي.
- ٨ - قرارت المجمع الفقهي الإسلامي بمكة المكرمة (١٣٩٨-١٤٣٢ هـ)، الاصدار الثالث القرارات الخامس، الدورة الاولى.
- ٩ - اللجنة الدائمة للبحوث العلمية والإفتاء فتاوى اللجنة الدائمة - المجموعة الأولى، جمع وترتيب: أحمد بن عبد الرزاق الدويش. الرياض، رئاسة إدارة البحوث العلمية والإفتاء - الإدارة العامة للطبع،
- ١٠ - مجلة لواء الإسلام، عدد رجب (١٣٧٤).
- ١١ - مجلة مجمع الفقه الإسلامي التابع لمنظمة المؤتمر الإسلامي بجدة،

هـ اسـلامـيـةـ فـقـهـ وـ عـوـضـاتـ

ملخص

١٢- التأمين التجاري هو عقد يلتزم المؤمن بمقتضاه أن يؤدي إلى المؤمن له، أو المستفيد الذي اشترط لصالحه مبلغاً من المال أو أوى عرض مالي آخر في حالة وقوع الحوادث أو تحقق الحظر المبين بالعقد، وذلك في مقابل حق البيمة التي يؤدinya المؤمن له للمؤمن، و من أهم انواع التأمين التجاري: التأمين الحياة، التأمين الصحي، التأمين الحوادث الطبيعية، التأمين السرقة وتأمين السيارة، و هذا الموضوع مهم لأن يكتسب من طريقه المال ونحن مكلفون لأن نكتسب المال من طرق الحلال ونجتنب عن طرق الحرام ويوضح في هذا الموضوع ما الحكم التأمين التجاري وكيف تحصيل المال من طريقه، و باحثت في هذا الموضوع عن طريق المكتبة و عن مصادر الأصلية، اوردت اقوال الفقهاء حول الموضوع وفي صورة الخلاف رجح القول الذي له دليل قوي، و في حكم التأمين التجاري عند الفقهاء اقوال عديدة: يقول جمهور الفقهاء التأمين التجاري بتمام صورها حرام وغير مشروع لأنها مشتمل على غرر والربا المحرم الجهالة ، وبعض الفقهاء يقولون: إن التأمين التجاري بتمام صورها جائزة لأنها يبني على احتياج الناس، وبعض الفقهاء يقولون فيها تفصيل بعض صورها جائزة وبعضها غير جائزة، لكن في مقارنة بين هذا الأقوال قول الجمهور على حكم التأمين التجاري راجح لأن التأمين التجاري يبني على غرر وجهل.

تعزیر و حکم آن در شریعت اسلامی

با تأکید بر تعزیر مالی

محمد ادریس برمک

چکیده

تعزیر از جمله جزاهای غیر مقدره در شریعت اسلامی است و حاکم اسلامی با نظر داشت مصالح اجتماع صلاحیت دارد برخی از اعمال را جرم دانسته و مرتکبین آن را تعزیر نماید، بهشرط آنکه تعیین و تطبیق تعزیر مخالف احکام و قواعد کلی شرع نبوده و دخل و تصرفی در حدی از حدود الله صورت نگیرد. مشروعيت تعزیر با آیات کلام الله مجید و احادیث رسول الله صلی الله علیه و سلم ثابت بوده و اهدافی از قبیل؛ حفظ مقاصد شریعت اسلامی، اصلاح، تبیه و توبیخ مجرم و تأمین منفعت عمومی جامعه را دنبال می‌کند. تعزیر غیر مالی و تعزیر مالی از گونه‌های تعزیر می‌باشند. این تحقیق با بهره‌گیری از شیوه تحلیلی-توصیفی و با استفاده از روش کتابخانه‌ای در صدد آن است تا بعد از مفهوم شناسی، مشروعيت و انواع تعزیر مالی در شریعت اسلامی را بیان و نظریات فقهاء در خصوص جواز و عدم جواز تعزیر مالی را بررسی نماید. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که در تعزیر غیر مالی رنج و تعب حاصل از اعمال آن متوجه جسم و بدن مرتکب عمل جرمی بوده و در تعزیر مالی متوجه مال وی می‌باشد که ذریعهٔ إتلاف،

مقدمه

دین مقدس اسلام جرایم و به تبع آن جزاهای را به دو بخش؛ جرایم و جزاهای حدی و جرایم و جزاهای تعزیری تقسیم نموده است. حدود آن دسته از جرایم و جزاهایی می باشند که نوعیت، کیفیت و تعداد آنها توسط شارع معین و مشخص گردیده و قاضی حق تنقیص و تزئید در آنها را ندارد. دسته دوم؛ جرایم و جزاهای تعزیری بوده که تعیین نوعیت، کیفیت و مجازات آن مفوض به حاکم اسلامی می باشد و حاکم اسلامی با نظر داشت مصالح اجتماعی و مقتضیات عصر می تواند برخی از اعمال را به هدف تأمین و تحکیم نظم و تنظیم بهتر امور اجتماعی تا آنجایی که شریعت اسلامی برایش حق داده است جرم انگاری نموده و مجازات اش را تعیین نماید.

به نظر می رسد؛ تعزیر در شریعت اسلامی همان تأدیب یا مجازات گناه کار، متخلف یا مجرم در مقابل گناه، تخلف یا جرمی باشد که حد معینی بر آن مقرر نشده و از کم ترین آن که نصیحت می باشد آغاز و به عقوبات شدید تا تعزیر مالی، حبس و اعدام مرتكب گناه، تخلف و عمل جرمی متنه می شود.

نظم های حقوقی کشورهای اسلامی و به تبع آن افغانستان به تبعیت از اصل قانونیت جرایم و جزاهای، جرایم و جزاهای تعزیری را ضمن مجموعه های تحت عنوان قانون و یا گذ تدوین و به بیان احکام مربوط به آن پرداخته اند. تحقیق حاضر از آن جهت به مسئله تعزیر خصوصاً تعزیر مالی اختصاص داده شده است که بعد از استقرار امارت اسلامی و آغاز فعالیت محاکم و ادارات امارتی امور مربوط تعزیر مالی و غیر مالی

تغییر، حبس و یا اخذ مال اش بر او تحمیل می گردد. جواز و عدم جواز تعزیر با اخذ مال محل اختلاف میان فقهاء است و احناف به استثنای امام ابو یوسف، شافعی ها و حنبلی ها تعزیر با اخذ مال را جایز ندانسته و مالکی ها قائل به جواز تعزیر با اخذ مال در موارد خاص آن می باشند.

واژه های کلیدی: تعزیر، شریعت اسلامی، تعزیر مالی، تعزیر غیر مالی، اخذ مال.

مرتكبین اعمال جرمی به اساس فقه حنفی شریعت اسلامی صورت می‌گیرد که در این میان تعزیر مالی مرتكبین اعمال جرمی و تعزیر مرتكبین تخلفات مستوجب تعزیر مالی معطل قرار داده شده و مسأله جواز و عدم جواز آن به اساس تصویب کابینه امارات اسلامی افغانستان، به استفتاء محول گردیده است.

تعزیر مالی و مشروعیت آن از جمله مسائل محل بحث، مهم و پیچیده میان فقهای اسلامی است و در خصوص جواز آن خصوصاً تعزیر با اخذ مال میان فقهای مذاهب اسلامی اتفاق نظر وجود ندارد. امام ابوحنیفه و فقهای حنفی به استثنای امام ابویوسف تعزیر با اخذ مال را جایز نمی‌دانند. شافعی‌ها و حنبلی‌ها هم قائل به جواز تعزیر با اخذ مال نیستند اما فقهای مالکی در موارد خاص آنرا جایز می‌دانند. این مقاله در صدد آن است تا مفهوم تعزیر، مشروعیت، اهداف ناشی از اجرای جزاهی تعزیری و انواع آنرا بیان نموده و سپس آرای فقهای مذاهب اسلامی را در خصوص جواز و عدم جواز تعزیر با اخذ مال را بررسی نماید.

۱- مفاهیم

در ذیل بحث حاضر مفاهیم کاربردی این تحقیق که در بر گیرند؛ مفهوم تعزیر، مفهوم مال و مفهوم شریعت می‌باشد، بهیان گرفته می‌شود.

۱-۱- مفهوم تعزیر

تعزیر اسم بوده و مصدر آن عَزَّزَ می‌باشد و به معنی تعظیم، نصرت، تأدیب، رد و منع آمده است.^۱ چنانچه الله متعال جل جلاله می‌فرماید: [وَتَعْزِيزُوهُ وَثُوْقَرُوهُ]^۲ ترجمه:

۱. هیئت کبار علماء الاسلام (۱۴۳۲ هـ. ق) الموسوعة الفقهية، جلد ۱۲، بلوچستان: مکتبه علوم اسلامیه، صفحه ۲۵۴.

۲. القرآن الکریم، سوره الفتح، الآیه ۹.

«و نصرت دهید(دین) او را و تعظیم کنید او را»^۱ و در اصطلاح تعزیر عقوبت غیر مقدره در شریعت اسلامی است که واجب می‌شود بر حق الله و بر حق انسان در هر آن گناهی که در آن نه حد است و نه کفاره.^۲ غیر مقدره بودن جرایم تعزیری بهاین مفهوم است که بهمانند جرایم حدود، قصاص و دیات، محدود و معین نبوده، کیفیت، نوعیت و مجازات آنها از جانب شارع مشخص نگردیده است. تعزیر از خفیف ترین نوع جرایم شروع و تا شدید ترین آنها تسری پیدا می‌کند. تعیین نوعیت و کیفیت تعزیر مفوض به حاکم اسلامی می‌باشد، تا هر عملی را که به مصلحت اجتماع تشخیص ندهد آنرا جرم شمرده و بر آن مجازات تعیین نماید.^۳ البته تا آن جایی که در شرع برایش صلاحیت داده شده است به گونه‌ای که تعیین و تطبیق تعزیر نباید مخالف احکام و قواعد کلی شرع باشد.

همچنین در تعریف اصطلاحی تعزیر گفته شده است: تعزیر؛ تأدیب، استصلاح و زجر در برابر ارتکاب گناهی است که در آن حدود و کفارات تشريع نشده است.^۴

۱-۲- مفهوم مال

مال از لحاظ لغوی آن شی است که مالک می‌شود، از جمیع اشیاء.^۵ در خصوص تعریف اصطلاحی مال فقهای بیان می‌دارند «مال اسم است برای هر آنچیزی که خلق شده برای اقامه مصلحت انسان‌ها، اما به اعتبار تمول و تمول حفاظت و نگهداری شیء

^۱. شبیر احمد، دیوبندی (۱۳۸۵ ه.ش) تفسیر کابلی. ترجمه و تفسیر: محمود حسن دیوبندی، طبع یازدهم، جلد ۶، تهران: نشر احسان، ص ۷۰.

^۲. الموسوعة الفقهية، پیشین.

^۳. عبدالقدیر، عوده (۱۳۸۹) جرائم و اركان آن. جلد اول، ترجمه: حسن فرهودی نیا، تهران: نشر یاد آوران، ص ۹۲.

^۴. محمد امین، الشهیر بابن عابدین (۱۴۱۱ ه.ق) حاشیه رد المختار على الدر المختار. بیروت، دارالفکر، الجلد ۴، ص ۲۲۷.

^۵. ابن المنظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ ه.ق) لسان العرب. طبع اول، جلد ۱، بیروت: مطبعه دار صادر، ص ۲۱۳.

است برای وقت ضرورت.^۱ همچنین در خصوص تعریف اصطلاحی مال گفته شده است؛ مال هر آنچیزی است که میل و طبع انسان به طرف آن کشانیده می‌شود و ذخیره کردن آن برای وقت حاجت ممکن باشد.^۲

۱-۳- مفهوم شریعت

شریعت در لغت به دو معنی آمده است؛ طریقه مستقیم و آشکار و محل ورود آب در اصطلاح؛ شریعت احکام مختلف دینی است که الله جل جلاله برای بندگانش بیان نموده است. بهبیان دیگر شریعت آن دسته از احکامی دینی است که الله جل جلاله ذریعه قرآن‌کریم یا سنت پیامبر صلی الله علیه و سلم برای بندگانش بیان نموده است.^۳

۲- مشروعيت تعزیر

آیات و احادیث متعددی دلالت بر مشروعيت تعزیر دارد. چنانچه الله متعال در قرآن‌کریم در باب تأدیب زوجه می‌فرماید: [وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوَّهْنَ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاصْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنُكُمْ فَلَا تَتَّبِعُوْنَ عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا]^۴] ترجمه: «و زنانی که می‌ترسید از بد خوبی شان پس پند دهد ایشان را و جدا کنید ایشان را در خواب‌گاه، و بزنید ایشان را پس اگر اطاعت کنند از شما پس تلاش نکنند علیه ایشان راه الزام را، هر آئینه خدا هست بلند و برتر.»^۵

^۱. شمس الدین، محمد بن احمد بن ابی سهیل السرخسی الحلوانی (۱۹۹۳) المبسوط. طبع اول، بیروت: دارالکتب العلمیہ، ص ۵۹۱.

^۲. رد المختار علی الدر المختار. پیشین، ص ۵۱۰.

^۳. دادمحمد، نذیر (۱۳۹۳ ه.ش) اسسات حقوق اسلام، جزء اول، کابل: انتشارات رسالت، صص ۷۴-۷۵.

^۴. القرآن الکریم، سوره النساء، الآیه ۳۴.

^۵. محمد شفیع، عثمانی (۱۳۸۵ ه.ش) تفسیر معارف القرآن، جلد سوم، ترجمه: محمد یوسف حسین پور، تهران: نشر شیخ الاسلام احمد جام، ص ۴۸۷.

وجه دلالت: آیه کریمه دلالت به جواز تعزیر دارد زیرا الله متعال به زوج اجازه می-
دهد تا زوجه‌اش را در برابر نشوز وی تأدیب نماید و این تأدیب را الله متعال مباح
گردانیده است.

در حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و سلم نقل شده است «عن بهز بن حکیم، عن
أبیه، عن جِدِّه أَن النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَبَسَ رَجُلًا فِي تَهْمَةٍ». ^۱ ترجمه: از
بهز بن حکیم روایت است از پدر و جد خود روایت می‌کند که رسول الله صلی الله
علیه و سلم حبس کرد مردی در برابر تهمت. همچنین روایت شده که از رسول الله
صلی الله علیه و سلم شنیده شده است «لَا تَجْلِدُو فَوْقَ عَشْرِهِ اسْوَاطَ إِلَّا فِي حَدِّ مِنْ
حَدُودِ اللَّهِ»^۲ در تعزیر بیش از ده شلاق نزنید مگر در حدی از حدود الهی باشد که
بیشتر بزنید.^۳ یعنی در غیر از معصیت الله جل جلاله بالا تر از ده دره نزنید. همچنان
نقل شده است که حضرت عمر رضی الله عنه مجرمین را مستحق زدن بودند با دره
میزد و بندی خانه‌ای را درست کرده بود که یک تعداد مجرمین را محبوس می‌ساخت و
زن نوحه‌گر و آوازه خوان را میزد که حتی موی سرش ظاهر شد.^۴

۳- اهداف تعزیر

مهم‌ترین هدف تعزیر در شریعت اسلامی؛ حفظ مقاصد شریعت اسلامی (حفظ
دین، نفس، عقل، نسل و مال)، تأمین منافع عمومی، تنبیه، اصلاح و تربیت مجرم است.^۵

^۱. أبو داود؛ سليمان بن الأشعث السجستاني (۱۴۲۲ هـ) سنن أبي داود. طبع اول، جلد ۲، بيروت: نشر
دار المعرفة، حديث شماره ۳۶۲۰.

^۲. محمد ابن اسماعيل، البخاري (۱۴۲۳ هـ) صحیح البخاری، بيروت: مكتبة دار ابن اثير، حديث شماره
۱۶۹۴، ص ۶۸۴۹.

^۳. سید سابق (۱۹۹۸ م) فقہ السنۃ، جلد سوم، قاهره: نشر الختار الاسلامی، ص ۲۷۰.
^۴. همان.

^۵. الموسوعة الفقهية، بيشين، صص، ۲۵۶-۲۵۷.

۴- فرق میان تعزیرات و حدود

حدود از جمله جرایم مقدره بوده که نوعیت و جزای آن از جانب شارع مشخص گردیده است در حالی که تعزیرات از جمله جرایم غیر مقدره بوده و تعیین نوعیت و مجازات آن مفوض به حاکم اسلامی می باشد. از جانب دیگر در جرایم حدود حاکم و هیچ شخص دیگری صلاحیت عفو و تخفیف در مجازات مرتکب آنرا ندارد در حالی که جرایم تعزیری قابل عفو و گذشت می باشند و حاکم اسلامی می تواند مجرم را عفو نموده و یا در مجازات وی تخفیف به عمل آورد، همچنین متضرر هم در بعضی حالات می تواند در خصوص جرمی که جانی علیه او مرتکب شده است، از او بگذرد و عفو نماید.^۱

۵- انواع تعزیز

تعزیر در قدم نخست به دو گونه تعزیر مالی و غیر مالی تقسیم می گردد. در ذیل بحث حاضر طور مختصر به تعریف و توضیح تعزیر غیر مالی پرداخته شده و سپس طور مفصل به تعریف و توضیح تعزیر مالی پرداخته خواهد شد.

۱- تعزیر غیر مالی

تعزیر غیر مالی به آن نوع تعزیری اطلاق می گردد که رنج و عذاب حاصل از اعمال آن متوجه نفس و بدن شخص مرتکب عمل خلاف شرع بوده و باید رنج و تعب حاصل از اجرای آن را بر نفس و بدن خود تحمل نماید. در خصوص تعزیر غیر مالی می توان از تعزیر با توبیخ، تعزیر با ضرب، تعزیر با حبس، تعزیر با قتل و تعزیر با حرمان نام برد.^۲

^۱. جرم و ارکان آن، پیشین، صص ۹۳-۹۴.

^۲. کمال الدین محمد بن عبدالواحد السیوسی (۱۴۲۴ هـ ق) شرح فتح القدير. جلد ۴، ریاض: دار عالم الکتب، صص ۲۱۲-۲۱۳.

۵-۲- تعزیر مالی

تعزیر مالی تعزیری است که محل تطبیق آن نفس و بدن مرتكب عمل جرمی نه بلکه مال او می باشد. بهاین مفهوم که مرتكب عمل خلاف شرع یا مجرم در موارد معینه آن با إتلاف، تغیر، حبس یا اخذ مقداری از مال تعزیر می شود. ذیلاً انواع تعزیر مالی که شامل تعزیر با إتلاف مال، تعزیر با تغیر مال، تعزیر با حبس مال و تعزیر با اخذ مال می باشد، بهبیان گرفته می شود.

۱-۱- تعزیر با إتلاف مال

تعزیر با إتلاف مال بهحالتی اطلاق می گردد که مرتكب عمل خلاف شرع ذريعه تلف کردن مالی که او مالک آن محسوب می گردد، تعزیر می شود. نابود کردن محل منکرات مانند شکستن و یا سوختاندن بتها و از بین بردن اسباب و وسائل محل ارتکاب عمل خلاف شرع بهمانند از بین بردن ظروف و وسائلی که غرض تهیه و نگهداری شراب استفاده گردیده است از جمله موارد تعزیر با إتلاف مال می باشد.^۱ در خصوص جواز تعزیر با إتلاف مال، حدیثی از رسول الله صلی الله علیه و سلم روایت شده است که ذیلاً نقل می گردد:

[عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَ: «إِنَّ أَنْقَلَ صَلَاةً عَلَى الْمُنَافِقِينَ صَلَاةً الْعِشَاءِ وَصَلَاةً الْفَجْرِ، وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِيهِمَا لَأَنْوَهُمَا وَلَوْ حَبَّوا، وَلَقَدْ هَمَّتْ أَنْ آمَرَ بِالصَّلَاةِ فَتَقَامَ، ثُمَّ آمَرَ رَجُلًا فَيُصَلِّي بِالنَّاسِ، ثُمَّ أَنْطَلَقَ مَعِي بِرِجَالٍ مَعَهُمْ حُرْمَ مِنْ حَطَبٍ إِلَى قَوْمٍ لَا يَشْهُدُونَ الصَّلَاةَ فَأَحْرَقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ بِاللَّارِ». زَادَ فِي رِوَايَةِ: «وَلَوْ عِلِمَ أَحَدُهُمْ أَنَّهُ يَجِدُ عَظِيمًا سَمِينًا لَشَهَدَهَا يَعْنِي صَلَاةَ الْعِشَاءِ».^۲

^۱. وہبة، الزحلی (۱۴۲۷ھـ) الفقه الاسلامی وادله. چاپ سوم، جلد ۷، دمشق: دارالفکر، ص ۵۵۹۷.

^۲. ابی الحسین، مسلم بن حجاج (۱۴۱۲ھـ) صحيح مسلم. طبع اول، جلد ۱، بیروت: دارالکتب العلمیة، حدیث ۶۵۲، صص ۴۵۱۲-۴۵۱.

ترجمه: ابوهریره رضی الله عنہ روایت می کند کہ رسول الله صلی الله علیہ وسلم فرمود: «نمازهای عشا و فجر، دشوارترین نمازها برای منافقان، بشمار می‌روند؛ البته اگر آن‌ها اجر و ثواب این دو نماز را می‌دانستند، سینه خیز هم که شده بود، می‌آمدند (و در نماز جماعت، حاضر می‌شدند). همانا من تصمیم گرفتم دستور دهم تا نماز برگزار گردد و شخصی را برای امامت مردم بگمارم؛ سپس با افرادی که دسته‌های هیزم با خود دارند بهسوی کسانی بروم که برای نماز جماعت حاضر نمی‌شوند و آن‌ها را با خانه‌هایشان به آتش بکشم». و در روایتی دیگر، علاوه بر این‌ها آمده است که فرمود: «اگر آنها می‌دانستند که استخوانی فربه (گوشت خوبی) نصیب‌شان می‌شود، حتماً برای نماز عشا حضور پیدا می‌کردند».^۱

وجه دلالت: در حدیث مذکور از به آتش کشیدن خانه‌های اشخاصی نام برده شده است که به نماز جماعت حاضر نمی‌شوند. بناءً دلیلی است به جواز تعزیر با إتلاف مال.

۲-۵- تعزیر با تغییر مال

تعزیر با تغییر مال به حالتی اطلاق می‌گردد که شخص ذریعه تغییر شکل مالی که به او تعلق دارد، تعزیر می‌شود. چنانچه در حدیثی از رسول الله صلی الله علیہ وسلم نقل شده است: [عن یونس بن أبي إسحاق، عن مجاهد قال: حدثنا أبو هريرة قال: قال رسول الله صلی الله علیہ وسلم: "أتاني جبريل عليه السلام فقال لي: أتيتك البارحة فلم يمنعني أن أكون دخلت إلا أنه كان على الباب تماثيل، وكان في البيت قرام سترٍ فيه تماثيل، وكان في البيت كلبٌ، فمُرْ برأس التمثال الذي في البيت يقطع فيصير كهيئة الشجرة، ومر بالستر فليقطع فليجعل منه وسادتين منبوذتين توطن،

^۱. زکی الدین؛ عبدالعظيم منذری (۱۴۳۷ هـ) مختصر صحيح مسلم. جلد ۱، ترجمه: عبدالقادر ترشابی، بی‌جا، انتشارات حرمن، ص ۱۸۱.

وَمَرْ بِالْكَلْبِ فَلَيُخْرِجَ "فَفَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِذَا الْكَلْبُ لَحْسَنٍ أَوْ حَسِينَ كَانَ تَحْتَ نَضِدٍ لَهُمْ، فَأَمْرَ بِهِ فَأَخْرَجَ [۱]

ترجمه: از یونس ابن ابی اسحاق از مجاهد روایت است که گفت تحدیث نمود ما را ابو هریره رضی الله عنہ که فرمود رسول الله صلی الله علیه وسلم؛ آمد من را جبرئیل علیه السلام گفت برایم دیشب آمدم مانع از دخولم نشد مگر اینکه در دروازه تمثال (تصویر موجود ذیروح) بود و در خانه پرده بود که در آن نیز تماثیل و تصاویر بود و بود در خانه سگی، پس دستور بده به قطع سر تمثال که در خانه است تا به شکل درختی قرار گیرد و دستور بده به قطع پرده تا از آن دو بالش ساخته شود و در باره سگ دستور بده تا از خانه اخراج گردد پس جناب اجرآات نمودند. سگ از حسن و حسین بود که در زیر بارچین قرار داشت، خارج کرده شد.

وجه دلالت: در حدیث نقل شده به قطع سر تصویر ذیروح موجود در دروازه خانه و قطع پرده‌ای که در آن تصویر موجود بوده حکم شده است. دیده می‌شود درین حدیث دستور به إتلاف مال داده نشده است بلکه دستور به گونه‌ای است که مال در حال خود باقی است اما در شکل مال تغییر وارد می‌گردد.

۳-۲-۵- تعزیر با حبس مال

تعزیر با حبس مال به حالتی اطلاق می‌گردد که چیزی از مال مجرم برای مدتی از او نگه داشته می‌شود تا از کاری که مرتكب گردیده خود داری کند. سپس حاکم آن را به او بر گرداند، نه اینکه حاکم آن را به نفع خود یا برای بیت المال مصادره نماید. زیرا برای هیچ یک از مسلمانان جایز نیست که بدون دلیل شرعی مال کسی را بگیرد.^۱

^۱. أبو داود؛ سليمان بن الأشعث السجستانی (۱۴۱۶ھـ) سنن أبي داود. جلد ۳، بيروت: دار الكتب العلمية، حدیث شماره ۴۱۵۸، ص ۷۶.

^۲. الموسوعة الفقهية، پیشین، جلد ۱۲، صص ۲۶۹-۲۷۰.

۴-۵- تعزیر با تملیک یا اخذ مال

تعزیر با تملیک یا اخذ مال به حالتی اطلاق می‌گردد که مرتكب عمل جرمی تعزیر^۱ مکلف به پرداخت مقداری از مال به بیت المال می‌گردد. جریمه‌های نقدی و جزاها نقدی در نظام‌های معاصر نمونه بارزی از تعزیر با تملیک یا اخذ مال است.

۶- حکم تعزیر مالی

در خصوص تعزیر مالی مرتكب عمل جرمی ذریعهٔ إتلاف، تغییر و حبس مال اختلافی میان فقهاء به ملاحظه نمی‌رسد. اما در خصوص تعزیر مرتكب عمل جرمی ذریعهٔ تملیک یا اخذ مال او فقهاء با هم اختلاف دارند. تعدادی از فقهاء تعزیر مرتكب عمل جرمی را ذریعهٔ تملیک مال او جایز ندانسته و تعدادی هم به آن جواز می‌دهند. اصل در مذهب احناف بر عدم جواز تعزیر با اخذ مال است و این قول امام ابو حنیفه و امام محمد می‌باشد اما امام ابویوسف تعزیر با اخذ مال را در صورتی که در آن مصلحت باشد جایز می‌داند. از دید شافعی‌ها در مذهب قدیم شان تعزیر با اخذ مال جواز داشته اما در مذهب جدید شان جواز ندارد. مالکی‌ها قائل به جواز تعزیر بالمال در موارد خاص آن می‌باشند اما حبلى‌ها تعزیر مرتكب عمل جرمی را ذریعهٔ تملیک یا اخذ مال او جایز نمی‌دانند.

در ذیل نظریات فقهاء مبنی بر عدم جواز تعزیر مالی مرتكب عمل جرمی ذریعهٔ تملیک یا اخذ مال او همراه با دلایل آن بیان شده و سپس نظریات قائلین به جواز تعزیر مالی مرتكب عمل جرمی ذریعهٔ تملیک یا اخذ مال همراه با دلایل آنها نقل می‌گردد.

۱- نظریات علماء مبنی بر عدم جواز تعزیر مالی ذریعهٔ اخذ مال مجرم

استدلال قائلین به عدم جواز تعزیر با تملیک یا اخذ مال آیاتی از قرآن‌کریم و احادیثی از رسول الله صلی الله علیه و سلم می‌باشد که ذیلاً نقل می‌گردد.

الله متعال می فرماید: [إِنَّمَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا] ترجمه: «ای ایمان داران! نخورید مال یک دیگر را با هم بهناحق مگر ای نکه تجارت باشد با رضایت هم دیگر و نکشید یک دیگر را، بدون شک الله تعالی بر شما مهربان است.»^۲

وجه دلالت: الله متعال حرام گردانیده است اخذ مال انسانها را مگر به رضایت او یا به سبب مشروع. این در حالی است که اخذ مال شخص به سبب تعزیر نه به رضایت اوست و نه هم به سبب مشروع.

همچنین الله متعال می فرماید: [وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُذْلِلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَمَ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِلْمَ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ.] ترجمه: «و نخورید مال یک دیگر را بهناحق و نرسانید آنها را به نزد حکام تا بخورید مقداری از مال مردم به ظلم (ناحق) در حالی که شما می دانید.»^۳

وجه دلالت: آیه فوق الذکر صراحتاً خوردن مال دیگران را به وجه منازعه منع قرار داده است و تعزیر با اخذ مال از همین دسته است، بناءً جواز ندارد.

الله متعال در موضع دیگری می فرماید: [وَآتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبَنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا] ترجمه: «و بدھید به زنان مهریه شان را به خوشی پس اگر آنها از آن چیزی برای شما به خوشی خویش گذاشتند بخورید گوارا».^۴

^۱. القرآن الكريم، سورة النساء، الآية .۲۹

^۲. معارف القرآن، پیشین، ص .۴۶۵

^۳. القرآن الكريم، سورة البقرة، الآية .۱۸۸

^۴. معارف القرآن، پیشین، جلد ۲، ص .۱۴۲

^۵. القرآن الكريم، سورة النساء، الآية .۴

^۶. معارف القرآن، جلد سوم، پیشین، ص .۳۶۴

وجه دلالت: مفهوم آیه فوق الذکر این است که جواز ندارد اخذ مال غیر تا آن که به آن رضایت قلبی نداشته باشد و تعزیر مجرم، متخلف و گناه کار با اخذ مال او توأم با رضایت قلبی وی نمی باشد، بنابراین جواز ندارد.

همچنان از قول رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم در خطبه وداع روایت شده است؛

[...إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ، - قَالَ مُحَمَّدٌ: وَاحْسِبُهُ قَاتَ - وَأَعْرَاضُكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ،
كَحْرَمَةٌ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ...]^۱ ترجمه: بدانید که خون‌های شما، و اموال شما (راوی می‌گوید) فکر می‌کنم که گفتند: و آبروی شما؛ بر هر یک از شما، مانند حرمت امروز شما، در همین شهر شما، در همین ماه شما، حرام است.^۲

وجه دلالت: حدیث فوق الذکر در خصوص تحریم گرفتن مال مردم بدون حق و رضایت آن‌ها صراحة کامل دارد، در حالی که در تعزیر با اخذ مال رعایت حرمت اخذ مال انسان‌ها صورت نمی‌گیرد.

در قول دیگری از پیامبر صلی اللہ علیہ وسلم نقل شده است که ایشان می‌فرمایند:

[لَا يحل لامرئ من مال أخيه إِلَّا مَا أَعْطَاهُ عَن طَيْبِ نَفْسٍ]^۳ ترجمه: حلال نیست برای انسان از مال برادرش مگر این که داده شده باشد برایش از طیب نفس (رضایت قلبی).

وجه دلالت: مفهوم حدیث فوق الذکر این است که جواز ندارد اخذ مال غیر تا آن- که به آن رضایت قلبی نداشته باشد و تعزیر مجرم با اخذ او مال توأم با رضایت قلبی وی نمی‌باشد، بنابراین جواز ندارد.

^۱. صحيح البخاری، پیشین، حدیث شماره ۴۴۰۶، صص ۱۰۷۸-۱۰۷۹.

^۲. عبدالرحیم، فیروز هروی (بی‌تا) فتح الباری. جلد پنجم، شرح مختصر صحيح البخاری، بی‌جا، صص ۱۵۳-۱۵۲.

^۳. احمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن اسد الشیبانی (بی‌تا) مستند امام احمد بن حنبل. جلد ۵، قاهره: موسسه قرطبه، ص ۱۱۳.

هم‌چنین از لحاظ عقلی نیز می‌توان گفت؛ تعزیر با اخذ مال سبب تسلط حاکم ظالم بر مال انسان‌ها می‌گردد. از جانب دیگر در خصوص تعزیر با اخذ مال باید گفت که؛ منجر به تفکیک و تمایز میان اغنا و فقرا می‌گردد، زیرا غنی قادر است تا تعزیر مالی را پرداخت نماید در حالی که چنین توانایی نزد فقرا ممکن است موجود نباشد.

۶-۲- نظریات علمی بر جواز تعزیر مالی با اخذ مال مجرم

تعدادی از فقهاء تعزیر مرتكب عمل جرمی را ذریعه تمیلیک یا اخذ مال او جایز دانسته‌اند. امام ابو یوسف رضی الله عنہ از احناف، ابن تیمیه و ابن قیم الجوزیه از جمله فقهاء حنبیلی، قائلین به تعزیر مرتكب عمل جرمی ذریعه تمیلیک یا اخذ مال هستند.

قالئین به جواز تعزیر با اخذ مال به حدیث ذیل استناد می‌نمایند:

[عن بهز بن حکیم، عن أبيه، عن جده: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "في كلٍّ سائمة إبلٍ في الأربعين بنت لبون، لا يفرق إبلٌ عن حسابها، من أعطاها مؤتجراً" قال ابن العلاء: "مؤتجراً بها" فله أجرها، ومن منعها فِيَّا آخذوها وشطر ماله، عزمهُ من عزمات رِبِّنا عَزَّوْجَلَّ، ليس لآل محمدٍ منها شَيْءٌ".]^۱

بهز ابن حکیم از پدرش که پدرش از جد اش روایت کرده است روایت می‌کند: یقیناً رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمودند: در هر چهل شتر چرنده یک بنت لبون (شتر دوسراله قدم در سه) است، از حساب مقدر شترها تفریق نشود، هر که عطا کرد این زکات را در حالیکه طالب اجر بود، برای آن پاداش زکات پرداخت شده اش است و کسی که منع فرمود زکات مال اش را، ما حتماً از نزدش می‌گیریم و قسمتی از مال اش را، مطلوبی از مطلوبات پروردگار ما است (حق و واجب از حقوق و واجبات پروردگار ما است) برای آل محمد چیزی از این نمی‌رسد.

^۱. سنن أبو داود، پیشین، جلد اول، حدیث شماره ۱۵۷۵، ص ۲۵۷.

وجه دلالت: در این حدیث رسول الله صلی الله علیه و سلم فرموده است، جزای شخصی که زکات را نمی‌دهد، گرفتن زکات از مال او است که نوع تعزیر با اخذ مال می‌باشد.

در عمل به ظاهر این حدیث میان علماء و فقهاء اختلاف وجود دارد. برخی فقهاء به- ظاهر این حدیث استدلال نموده و قائل به جواز تعزیر با اخذ مال هستند. عده از فقهاء در خصوص حدیث فوق الذکر مبنی بر جواز تعزیر با اخذ مال اعتراضاتی را وارد کرده اند، برخی قائل به نسخ آن بوده و برخی هم قائل به تأویل آن هستند. ذیلاً به آن‌ها پرداخته می‌شود.^۱

الف: نظریات علماء قائلین به تأویل نص حدیث:

- تعدادی از فقهاء معتقد اند که غلول در صدقه و غنیمت موجب غرامت مالی نیست. که این مذهب ثوری و اصحاب رأی (احناف) است. اما شافعی نیز به‌همین مسأله معتقد است.
- امام اوزاعی معتقد است که امام حق دارد قسمتی از مال آنرا (کسیکه غلول کرده) حریق و إتلاف نماید. امام احمد و اسحاق نیز قائل به‌این موضوع هستند.
- ابراهیم حربی حدیث فوق را تأویل می‌نماید که مراد از گفتن شطر مال، گرفتن خیار مال است یعنی گرفتن بهترین مال است.
- عده دیگر معتقد هستند که این حدیث بر سبیل وعید است. همچنین در مورد مرویات بهز ابن حکیم محدثین چنین نظریات دارند:
  - ابو حاتم رازی گفته است بهز ابن حکیم شیخ است احادیثی که نقل کرده است نوشته شود و لیکن احتجاج به آن نشود.

^۱. ابی محمد، محمود بن احمد بن موسی بدراالدین العینی (۱۴۲۰ هـ ق) *شرح سنن ابی داود للعینی*، چاپ ۱، جلد ۶، ریاض: مکتبة الرشید، ص ۲۵۹.

ب: قائلین بهنسخ حدیث

قالین بهنسخ حدیث مروی بهز ابن حکیم بهحده استند می نمایند:

{عَنْ أَبْنِ شَهَابٍ، أَنَّ أَبْنَ مُحَيَّصَةَ الْأَنْصَارِيَّ أَخْبَرَهُ أَنَّ نَافِعَةَ لِلْبَرَاءِ، كَانَتْ صَارِيَةً، دَخَلَتْ فِي حَائِطِ قَوْمٍ. فَأَفْسَدَتْ فِيهِ. فَكَلَمَ رَسُولُ اللَّهِ فِيهَا. فَقَضَى أَنَّ حِفْظَ الْأَمْوَالِ عَلَى أَهْلِهَا بِالنَّهَارِ. وَعَلَى أَهْلِ الْمَوَاشِيِّ مَا أَصَابَتْ مَوَاشِيهِمْ بِاللَّيلِ. فَقَضَى رَسُولُ اللَّهِ، بِمِثْلِهِ.^۲}

ترجمه: این شهاب از ابن محیصه انصاری اخبار کرد؛ شتری که به برآ تعلق داشت، بسیار ضرر رسان بود، داخل حریم یک قوم شد و باعث تخریب گردید و دراین مورد شخصی به رسول الله صلی الله علیه و سلم خبر داد ایشان فیصله نمودند که حفاظت مال از طرف روز به عهده اهل مال است و از طرف شب به عهده چوپان است (پس فیصله نمود رسول صلی الله علیه و سلم) به مثل آنچه از جانب شتر تخریب صورت گرفته بود).

وجه دلالت: به اساس حدیث فوق الذکر (**فَأَفْسَدَتْ فِيهِ**) و (**فَقَضَى رَسُولُ اللَّهِ، بِمِثْلِهِ**) حکم به ضمان آنچه را که شتر فاسد نموده صورت گرفته است نه غرامت دو برابر. بنابرآ تعزیر بالمال در صدر اسلام وجود داشته و به اساس این حدیث، حدیث مروی بهز ابن حکیم منسون بوده و تعزیر با اخذ مال جواز ندارد.^۳

^۱. همان، ص ۲۶۰.

^۲. ابن ماجه؛ اب عبدالله محمد بن یزید القزوینی (۱۴۲۰ هـ) سنن ابن ماجه. جلد ۱، ریاض: دار احیاء کتب العربیه، حدیث شماره ۲۳۳۲، ص ۷۸۱

^۳. شرح سنن ابی داود للعینی، پیشین، ص ۲۶۱

نتیجه‌گیری

تعزیر عقوبت غیر معین و غیر مقداره و مفوض به رأی حاکم اسلامی است. حاکم اسلامی می‌تواند به منظور حفظ مقاصد شریعت اسلامی و تأمین منفعت عمومی جامعه تعدادی از اعمال را جرم دانسته و مرتکبین آن‌ها را تعزیر نماید. تعزیر مجرم، متخلف و گناه کار می‌تواند از طریق اعمال جزاهاي غیر مالی و يا اعمال جزاهاي مالي صورت گيرد. در تعزیر غیر مالی قاضی می‌تواند به توبیخ، ضرب، حبس و يا حتی اعدام مرتکب عمل جرمی حکم صادر نماید. تعزیر مالی می‌تواند با إتلاف، تغییر شکل، حبس و يا اخذ مال مرتکب عمل جرمی به همراه باشد. در خصوص تعزیر غیر مالی مرتکب عمل جرمی در حالات قبل الذکر و تعزیر مالی او با إتلاف، تغییر و حبس مال اش میان فقهاء اسلامی اختلافی وجود ندارد اما در خصوص تعزیر با اخذ مال، فقهاء با هم اختلاف نموده اند. جمهور فقهاء با استناد به آیات و روایات نقل شده تعزیر با اخذ مال را جایز نمی‌دانند اما امام ابویوسف از جمله احناف و مالکی‌ها در موارد خاص تعزیر با اخذ مال را جایز می‌دانند. به نظر می‌رسد نظر به شرایط و احوال کنونی حاکم در کشور نظریه امام ابویوسف در خصوص جایز بودن تعزیر با اخذ مال صواب باشد. بهتر خواهد بود امارت اسلامی افغانستان به مسئله تعزیر مالی خصوصاً تعزیر با اخذ مال توجه خاصی را مبذول داشته و ازین نوع تعزیر به عنوان یک شیوه پیش‌گیری از ارتکاب جرایم و تخلفات و اصلاح و تربیت مجرمین و متخلفین استفاده نماید. زیرا هزینه‌های اجتماعی و مالی حبس برای جامعه و امارت اسلامی فوق العاده گزارف بوده و مؤثریت چندانی در پیش‌گیری از جرایم و تخلفات نداشته و باعث اصلاح مجرمین و متخلفین نیز نمی‌گردد. از سوی دیگر نظر به تحقیقات انجام شده، تعزیر مجرم و متخلف به واسطه حبس‌های کوتاه مدت نه تنها این‌که در اصلاح مجرم و متخلف مؤثر نیست بلکه به سبب فاسد بودن محیط زندان، سبب حرفة‌ای شدن آن‌ها نیز می‌گردد. از جانب دیگر امرزوه اکثریت کشورهای اسلامی به مانند؛ عربستان سعودی، مصر، عراق، پاکستان، ایران ... جریمه‌ها و جزاهاي نقدی که همانا تعزیر به واسطه اخذ مال می‌باشد را پذیرفته و شامل نظام حقوقی خویش نموده اند.

منابع و مأخذ القرآن الكريم

- محمد بن مكرم، ابن المنظور (۱۴۱۴ هـ) لسان العرب. طبع اول، جلد ۶. بيروت: مطبعه دار صادر.
- ابن عابدين، محمد امين (۱۴۱۱ هـ) حاشیه رد المختار على الدر المختار. جلد ۴، بيروت: دار الفكر.
- البخاري، محمد ابن اسحاق (۱۴۲۳ هـ) صحيح البخاري. بيروت: مكتبة دار ابن اثير.
- دیوبندی، شبیر احمد (۱۳۸۵ هـ) تفسیر کابلی. ترجمه و تفسیر، محمود حسن دیوبندی، طبع یازدهم، جلد ۶، تهران: نشر احسان.
- الزحلیلی، وهبة (۱۴۲۷ هـ) الفقه الاسلامی وادله، چاپ سوم، جلد هفتم، دمشق: دار الفكر.
- السجستانی، ابو داود سلیمان بن الأشعث (۱۴۲۲ هـ) سنن ابی داود. طبع اول، جلد دوم. بيروت: دار المعرفة.
- ----- (۱۴۱۶ هـ) سنن ابی داود، جلد ۳، بيروت: دار الكتب العلمية.
- السرخسی الحلوانی، شمس الدین محمد بن احمد بن ابی سهیل (۱۹۹۳) المبسوط. طبع اول. بيروت: دار الكتب العلمية.
- سید سابق (۱۹۹۸ م) فقه السنة، جلد سوم. قاهره: الختار الاسلامی.
- السیوآسی، کمال الدین محمد بن عبدالواحد (۱۴۲۴ هـ) شرح فتح القدير، جلد چهارم. ریاض: دار عالم الكتب.
- الشیبانی، احمد بن محمد بن حنبل بن اسد (بیتا) مستند امام احمد بن حنبل، جلد ۵، قاهره: موسسه قرطیه.
- عثمانی، محمد شفیع (۱۳۸۵ هـ) تفسیر معارف القرآن، جلد سوم، ترجمه: محمد یوسف حسین پور، تهران: نشر شیخ الاسلام احمد جام.
- عوده، عبدالقدار (۱۳۸۹) جرم و ارکان آن. ترجمه: حسن فرهودی نیا، جلد اول، تهران: نشر یاد آوران.
- العینی، ابی محمد محمود بن احمد بن موسی بدرالدین (۱۴۲۰ هـ) شرح سنن ابی داود للعینی، چاپ ۱، جلد ۶، ریاض: مکتبة الرشید.
- فیروز هروی، عبدالرحیم (بیتا) فتح الباری، شرح مختصر صحيح البخاری جلد پنجم، بی جا.
- القزوینی، ابن ماجه ابی عبدالله محمد بن یزید (۱۴۲۰ هـ) سنن ابن ماجه، جلد ، ریاض: دار احیا کتب العربیه.
- نذیر، دادمحمد، (۱۳۹۳ هـ) اساسات حقوق اسلام، جزء اول. کابل: انتشارات رسالت.
- مسلم بن حجاج، ابی الحسین، (۱۴۱۲ هـ) صحيح مسلم، طبع اول، جلد اول، بيروت: دار الكتب العلمية.
- منذی، عبدالعظيم زکی الدین (۱۴۳۷ هـ) مختصر صحيح مسلم، جلد ۱، ترجمه: عبدالقدار ترشابی، بی جا، انتشارات حرمن.
- هیئت کبار علماء الاسلام (۱۴۳۲ هـ) الموسوعة الفقهیه، جلد ۱۲، بلوجستان، مکتبة علوم اسلامیه.

د شرعی مقاصدو په ساتنه کي د اوپو رو

پوهنمل عبدالوهاب طیب

لنيز

او به د الله تعالى د هفو لويو نعمتونو خخه يو نعمت دی، چې په ټولو خپلو مخلوقاتو
باندي پې لورو لوي دی، د دې نعمت شکر په دې کې دی چې ساتنه پې وشي. په دې
ليکنه کې د شرعی مقاصدو په ساتنه کې د ابو رو تر عنوان لاندې، دا بيان شوي دي
چې اسلامي شريعت د ابو سره هغه لور تعامل کړي چې وضعی قوانین د هغه ډول تعامل
څخه عاجز دی. اسلامي شريعت اوپو ته په هغه اهمیت قایل دی چې وضعی قوانین ورته
قایل نه دي، په اسلامي شريعت کې د اوپو ساتنه د پنځه ګونو ضرورياتو(دين، نفس،
مال، عقل او نسل) دساتې وسیله بسodel شوي ده. او به د عقیدې درسوخ او
محکموالي، د انبیاوو د تصدیق، د عبادتونو د تر سره کولو، د دین د دفاع او مؤمنانو د
مرستې، د کافرانو د هلاکت او ماتې له مهمو وسایلو خخه يوه وسیله بسodel شوي،
همدارنګه او به د نفس د مادي او معنوی ساتې وسیله ده، لکه خرنګه چې د مال ساتنه
هم په اوپو کې شونې ده، همدارنګه قرن کريم او نبوي احاديث د اوپو د علمي معجزاتو

پیلیزه

كليدي كلمات: اوبه، شريعت، مقاصد او ساته.

ذخيري او خزانې دی، او به د انساني عقل او پوهې د تکريم او د نسل ساتني له تحسيني وسايلو خخه يوه مهمه وسيله ده. په ليکنه کې استقرائي او تحليلي دواړه منهجننه کارول شوي دي. د او بو پر اهميت باندي بحث د فقهې، تفسير، حديث او سيرت له کتابونو خخه را وړل شوی او د شرعی مقاصدو له نظره تحليل شوی، ضروريات، حاجيات او تحسينيات پکې ذکر شوي دي. همدارنګه د او بو ساته او ورته توجه کول د هغو مهمو مقاصدو خخه دي چې د انسانانو نیکمرغې او د بنده ګانو ګتنې پکې غښتې دي.

الحمد لله رب العالمين، والصلوة والسلام على خير خلقه سيدنا محمد و آله و أصحابه أجمعين أما بعد:

الله تعالى په انسانانو باندي دومره ډير نعمتونه کړي، چې له شماره وتلي، د الله تعالى د لوړو نعمتونو خخه يو نعمت او به دی. او به په دنيا کې د الله تعالى د قدرتونو د علامو خخه يوه علامه ده. او به د ژوند راز دي؛ ئکه پرته له او بو خخه ژوند کول محل او ناممکن دي، الله تعالى فرمایلي دي: {وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيًّا}

(سورة الأنبياء: ٣٠) او له او بونه مو هر ژوندي شي پیدا کر. د او بو اهميت او ارزښت په دې کې هم دي چې د څمکې(٪٧١) سلنې برخه پې پوښلي ده، دنيوي قول موجودات (انسانان، حيوانات نباتات او ...) په او بو سره ژوندي دي. نږي د او بو اهميت درک کړي او د هغې د ساتني په موځه پې قوانين را منخته کړي دي. دولتونو د او بو د ساتني او د تلوث مخنيوي په موځه قوانين وضع کړي؛ خو ياد قوانين تر هغه وخته پورې بسنې نه کوي تر خو د او بو د ساتني په اړه يو شرعی او ديني محرك شتون ونه لري، په دې اړه اسلامي شريعت تر وضعی قوانينو ډير وړاندې دي، د او بو حفاظت او ساتني ته پې توجه کړي ده. د او بو په اړه ځښې عامې ليکنې شوي دي، چې په ټوله کې هغه ليکنې د

جغرافي او نباتاتو د پوهانو لخوا تر سره شوي دي، همدارنگه د اسلامي فقهی په کتابونو کې د اوبو په اړه پراخه موضوعات شتون لري؛ خو د اسلامي علماءو له خوا د شرعی مقاصدو په رنا کې د اوبو پر اهمیت او ارزښت باندې کومه خانګړې ليکنه نه ده شوي. اميد دی چې دغه ليکنه د هيوا د سطحه او بو ته د توجه او ساتني يو وسیله شي.

۱- د مقاصدو پېژندنه

د اسلام احکام د شرعی مقاصدو(ضروریاتو) د ساتني په موخته راغلی دي، د ضروریاتو په له منځه تلو سره د ژوند چارې له منځه ئې او يا له نیګړتیاواو سره مخ کېږي؛ نواپینه ده چې لوړۍ د مقاصدو معنا او ورپسې په عام ډول د مقاصدو ډولونه ذکر شي.

۱-۱- د مقاصدو لغوي پېژندنه

مقاصد د مقصود جمع ده او مقصود ميمی مصدر دی چې لاندې معنا ګانې لري:
أ- د مقصود او مطلوب خای په معنا.

ب- نیغه لار، الله تعالی فرمایي: {وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَ} (سورة النحل، آية: ۹). په الله تعالی باندې دی دسمې لاري بيان.

ج- اعتدال(ميانه روی)، نه افراط او نه هم تفريط، الله تعالی فرمایي: {وَاقْصِدْ فِي مَشْبِكِ} سورة لقمان، آية: ۱۹). په خپلو تلو کې ميانه روی کوه (ابن منظور، ۳۵۳، ج ۳، ص: ۵۱۴).

۱-۲- د مقاصد اصطلاحی پېژندنه

شيخ محمد طاهر ابن عاشور رحمه الله، مقاصد داسي تعريف کړي دي: هغه آساسات او حکمتونه چې شارع پنځلو ټولو شرعی احکامو کې مراعات کړي او په دنيا کې تر یو خاص ډول شرعی حکم پوري خاص نه وي عبارت له مقاصدو خخه دي.(ابن

٢- د شرعی مقاصدو ډولونه

علمماوو شرعی مقاصد دریو ډولونو ته وېشلي دي: ضروریات، حاجیات او تحسینیات.

١-٢- ضروری مقاصد

ضروری مقاصد عبارت له هفو مقاصدو خخه دي، چې هرمکلف د دي مقاصدو په ساتنه مأمور دي، که د دغو مقاصدو ساتنه ونه شي د ژوند نظام خرايبری او امت د فساد خوا ته ئې. (ابن عاشور، ۲۰۰۴م، ج، ۲، ص: ۱۳۸). ياد مقاصد علمماوو په پنځو موادر د کې منحصر کړي چې عبارت دي له: د دین ساتنه، د نفس ساتنه، د نسل ساتنه، د عقل ساتنه او د مال ساتنه. یعنې هرمکلف د عقیدې او عمل په لحظه د خپل دین په ساتنه مأمور دي، د خپل ژوند د ضروریاتو دجوړښت په لحظه د خپل نفس په ساتنه مأمور دي، د الله تعالی له طرفه د خطاب د مورد دساتني په موځه د خپل عقل په ساتنه مأمور دي، د خمکې د آبادۍ او د نسبونو د اختلاط د مخنيوي په موځه د خپل نسل او عرض په ساتنه باندي مأمور دي. همدارنګه د ذکر شوو خلورو وجوهاتو دجوړښت په موځه د مال په ساتنه مأمور دي. که چېرته بالفرض د ذکر شویو امورو خلاف انسان ته اختيار هم ورکړل شوی وای؛ نو دا امور به ضرورتا پري جاري او لازم ګرڅول شوي

عاشور، ۲۰۰۴م، ج، ۲، ص: ۲۱). الخادمي وابي: داسلامي شرعی مقاصدو خخه مراد هغه اهداف او اسرار(رازونه) دي چې شارع د هر شرعی حکم سره وضع کړي دي. (الخادمي، ۲۰۰۱م.ص: ۱۶)

الريسواني داسي تعريف کړي دي: شرعی مقاصد هغه اهداف دي، چې د بنده ګانو د مصلحت په موځه په شريعت کې وضع شوي دي. (الريسواني، ۱۹۹۲م، ص: ۷) د پورته ذکر شوو ټولوتعريفونو هدف یو دي، چې هغه د یو الله عبادت کول، د دنيا او اخوت نیکمرغې تر لاسه کول دي.

وای او د ده او د ده د اختیار ترمنخ به حائل(پرده) واقع شوي وو؛ نو له همدې وجھې د انسان اختیار او برخه پکې سلب شوي ده. (الشاطبی، ۱۹۹۷، ج ۲، ص: ۳۰۰).

۲-۲- حاجيات

حاجيات عبارت له هغه مقاصدو خخه دي، چې که مرعات نشي مکلفين د حرج او ستونزو سره مخ کېږي، دغه مقاصد په مکلفينو باندي د توسعې او آسانې په موخه وضع شوي دي، د بېلګې په ډوله د مرض په حالت کې د تخفيف تاکل شوي رخصتونه.

۲-۳- تحسینيات

په نیکو عادتونه باندي عمل کول، د بنو اخلاقو غوره کول او له بدوم خخه خان ساتنه تحسیني مقاصد ګنيل کېږي. د بېلګې په ډول د پاكوالی مراعاتو، د نجاستونو خخه خان ساتنه او د عورت پټول (الشاطبی، ج ۲، ص: ۲۲).

۳- او به د دین ساتني مهمه وسیله

د شريعه د ضروري مقاصدو خخه لومړي او مهم مقصد د دین حفاظت او ساتنه ده، په او بوا سره د دین ساتنه راغلې، چې په لاندي ډول ورخخه یاودنه کېږي:

۱-۳- او به د عقیدې د محکموالي او راسخوالی وسیله ده

د شرعی مقاصدو پېژندنه د مؤمن مسلمان په زړه کې د عقیدې د رسوخ او د هغې د معانيو د عمق او په هغه شرعی احکامو چې د انسان ټولې بېلګې په کې نغښې دي، د ده د قناعت سبب کېږي؛ ځکه د انسان د پیدایښت خخه مقصد یوازې د الله تعالى عبادت دی، او د ټولو عبادتونو په رأس کې توحید قرار لري، په مسلمان بنده باندي لومړي د الله تعالى د توحید پېژندنه او په هغه باندي ايمان لرل واجب دي. او او به د الله تعالى د وحدانيت د بيانولو مهمه وسیله ده چې په دیرو قرآنی آيتونو کې دا موضوع بيان شوي ده، الله تعالى فرمایې دی: {يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ * الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنْ

السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ النَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْثُمْ تَغْلَمُونَ {سورة البقرة، آية: ٢١ - ٢٣}. اى خلکو د خپل هغه رب بندگي غوره کړئ چې ستاسو او ستاسي خخه د مخکنيو تېرو شويو خلکو ټولو هستونکي دی؛ بشايې چې تاسو له عذابه خانونه وزغورئ. هماغه ذات دی چې ستاسي لپاره یې ځمکه فرش وغوروله، آسمان یې چت جوړ کړ، له پاسه یې او به راوه ورولي او په هغو سره یې هر ډول حاصلات راوایستل، تاسو ته یې روزي رسوله؛ نو کله چې تاسو په دې پوهېږئ نور د الله سیالان مه انګېږئ.

ابن کثیر رحمه الله د دې ایت په تفسیر کې وايې: په دې آیت کې الله تعالى د الوهیت توحید ذکر کړی او د هغو نعمتونو یادونه یې کړې چې پر خپلو بنده ګانو باندې یې لورولي دي، هغه دا چې دوى یې د عدم خخه وجود ته راوستلي، ظاهري او باطي ټول نعمتونه یې پړې کړي دي، ځمکه یې ورته فرش ګرځولي، آسمان یې چت او د آسمان خخه یې او به ورته را کښته کړې دي او په او بو سره یې ډول ډول ميوې ورته را زرغونې کړې دي، چې د دوى او د خارویو رزق دي (ابن کثیر، ۱۹۹۹ م، ج ۵، ص: ۱۵۵).

سید قطب رحمه الله د دې آیت تفسیر کې لیکي: پر ځمکه د او بو قضيه او پر ژوند باندې یې اخيزې هغه خه دی چې انکار ورنه نه شي کېدلاي. او بو ته په دې ډول باندې اشاره کول د دې ګواهي او دعوت دی چې یوازې باید د الله تعالى عبادت وشي. او قرآن کريم د الوهیت قضيه په دنيا کې د مشاهدي وړ واقعيتونو په ذکر کولو سره بیان کړې ده، د مشاهدي وړ واقعيتونو خخه یو هم د آسمان خخه د او بو راښکته کول او په هغو سره د ځمکې خخه ډول ډول ميوې را ایستل دي، الله تعالى فرمایلي دي: {اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ النَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلَكَ لِتَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ} (سورة الابراهيم، آية: ۳۲). الله هماغه ذات دی چې آسمانونه او ځمکې یې پیدا کړل او له آسمانه یې او به وړولي، بیا یې د هغو په وسیله تاسي ته د روزي رسولو راز راز

مېوې پىدا كىرى. هغه بېرى- ستاسىپى لپاره پە كار واچولە، چې پە سمندر كې د هغه پە حكىم روانە شي او سيندونە يې ستاسىپى لپاره پە كار واچول. (دى وايى) د قرآن كريم له معجزاتو خخە دا ھم دى، چې دنيا كې د مشاهدىپ ور شى بيان تر عقىدىپ پورى تىرى (سيدقطب، ۲۰۲۲ م، ج ۱، ص: ۴۷).

٣-٢- او بە د الله تعالى د وحدانىت لە دلائلو خخە يو دليل دى د الله تعالى پە مخلوقاتو كې د د پە وحدانىت باندىپ بېر دلائل شتون لرى، چې يو

لە هغۇ خخە د آسمان خخە د اوبۇ را بىنكىتە كول دى، الله تعالى فرمایلىي دى: {الذى جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُّلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى * كُلُّوا وَارْعُوا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولَى النُّهَى} (سورة طه، آية: ٥٣ - ٥٤). ھمفە ذات چې ستاسىپى لپاره يې د ئىمكىنىي فرش و غورۇھ او پە هەفي كې يې ستاسىپى د تىگ لارىپ جورىپ كىرى او لە آسمانە يې او بە و اورولىپ، بىا مو د هغۇ پە وسیله راز راز حاصلات را توکول؛ و خورى او خېل خاروپى ھم و خروئى. بىشكە پە دې كې د هوپىيارانو لپاره بېرىپ نېبانى دى. امام ابن جرير طبرى رحىم الله د دې آيت پە تفسىر كې ليكلى دى: پە دغە آيت كې د الله تعالى د قدرت او لوپى. كوم صفتونە چې بيان شوي دى هغە د الله تعالى د وحدانىت د لايىل دى او پە دې باندىپ دلالت كوي چې پىرتە لە الله خخە بل معبود شتون نە لرى (الطبرى)، ٢٠٠٠ م، ج ١٨، ص: ٣١٩). پە هغۇ دلائلو كې يو ھم د آسمانە د اوبۇ را بىنكىتە كول دى.

٣-٣- او بە پە انبيا وو د ايمان راولو او د هفوئى د تصدقى وسیله ده د رسول الله صلى الله عليه وسلم د نبوت د تصدقى لپاره بېرىپ معجزىپ موجودىپ وي، يو لە هغۇ خخە د رسول الله صلى الله عليه وسلم د گوتۇ خخە د اوبۇ راوتل وو. انس رضى الله عنه وايى: رسول الله صلى الله عليه وسلم تە يو لوپى راولىپ شو، هغە خېل مبارڪ لاس پە لوپى كې كېنىسۇد او د گوتۇ خخە يې دومره او بە را ووتلىپ چې تۈل قوم ور باندىپ او دس و كې، قىتاۋە رضى الله وايى: د انس رضى الله عنه خخە مې وپېنىتىل:

تاسې په دغه وخت کې خو تنه وي؟ هغه ووبل مونې دري سوه کسان وو. د رسول الله صلی الله علیه وسلم د گکتو خخه د اوبو په راوتلو کې دوه روایتونه دي، یو دا چې او به د رسول الله صلی الله علیه وسلم د گکتو خخه راوتلي، او بل روایت دا د چې هغه او به چې په لوښي کې وي هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د گکتو په اینسودلو سوه ډيرې (البخاري، ۱۴۲۲هـ، ج ۴، ص: ۱۹۲). خو په هر حال دواړه حالتونه د نبوت د تصدیق لویه معجزه ده.

لکه خونګه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د گکتو خخه د اوبو را وتل د ده د نبوت د ربنتیولی معجزه وه، همدارنګه د ډبرې خخه د اوبو را وتل د موسی علیه السلام د پغمبری دربنتیولی معجزه وه، الله تعالى فرمایلی دي: {وَإِذَا أَسْتَسْقَى مُوسَى
لِقَوْمٍ هِ فَلَمَّا أَصْرَبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَأَنْفَجَرَتْ مِئَةُ أَشْتَانَ عَشْرَةَ عَيْنًا...} (سوره البارقة، آية: ۶۰). هغه وخت در یادکړه چې کله موسی علیه السلام د خپل قوم لپاره او به وغوبتني؛ نو مونې ووبل چې فلانی ډبره په خپله همسا سره ووهه، هغه ېې ووهله او دوولس چینې ترې را وخت پيدلي.

امام فخر الدین رازی وابي: په دبنته کې د اوبو د ورکړې نعمت، په عادي وخت کې د اوبو تر نعمت ډېر غوره دي. په دبنته کې د سختې اړتیا په صورت کې د عصا(لکړې) په وھلو د ډبرې خخه د اوبو راوتل، د الله تعالى په وجود، قدرت او علم باندي دليل دي، همدارنګه د موسی علیه السلام د نبوت پر صدق هم دليل دي (الرازي، ۱۴۲۰هـ، ج ۱۵، ص: ۱۰۷-۱۰۸).

۳-۴ - او به د عبادت تر سره کولو وسیله ۵

عبدات د دین ستنه، د شريعت جوهر او د عقیدې دليل ګټل کېږي، د عبادت تر سره کولو لپاره د اوبو شتون اړين دي، غسل او اودس عبادت دي او پرته له اوبو نشي تر سره کيدالاۍ (الموصلي، ۱۹۳۷م، ج ۱، ص: ۷).

٤- او به د دین د دفاع لبکر دی

الله تعالی په او بو سره د خپل دین ساتنه، د مؤمنانو نصرت او کومک او د کفارو شکست او تباھي راوستلي ده، بدرا په غزوه کي الله تعالی داسې معجزات بسکاره کړل چې د مؤمنانو نصرت بي ورباندي وکړ، یو له هغه معجزاتو خخه د مؤمنانو کومک ته د ملايکو را استول وو، همدارنګه او به هم د مؤمنانو د بريا او ثابت قدمي وسیله وکړ خېدي، امام فخرالدين الرازي واي: په بدر کي د الله تعالی د نعمتونو خخه یو نعمت دا قول د الله تعالی د چې فرمایلي بي دي: **إِذْ يُعَشِّيْكُمُ النَّعَاسَ أَمْنَهُ مِنْهُ وَيَنْزِلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرُكُمْ بِهِ وَيُدْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُنَبِّئَ بِهِ الْأَقْدَامَ** {سورة الأنفال، آية: ١١}. هغه وخت یاد کړئ چې الله تعالی د خپل لوري خخه د پربشاني په بنيه کي پرتاسي د ډاپيني او نه وبرېدو کيفيت خور کړ او له آسمانه بي پر تاسي او به را وورولي، تر خو چې تاسي پاک کړي او ستاسي خخه د شيطان اچولي پليدي(وسوسه) ايسته کړي او ستاسي همت پياوري کړي او د هغه په وسیله ستاسي قدمونه تېنګ کړي. په حدیث کي راغلي دي: چې مشرکينو هغه خايونه تر خپل تصرف لاندي راوستل چې او به پکې وي، د دوي طمعه او آرزو دا وه چې په دي کار سره به دوي پر مؤمنانو بر لاسي شي. مسلمانان ډير تبri شول، ووبرېدل چې د او دase او خبناک لپاره او به نشته، او ډيرى مسلمانانو غسل ته هم ارتيا درلووده، او د دي سر بيره دغه خمکه چې مسلمانان ورباندي وو شکله وه، پبني پکې نسوتي او ګردونه بي کول، او د دبمن د ډير والي، د هغري داسلحو او اسبابو د زياترالي ويره هم ورسره وه، په دې وخت کي الله تعالی باروان وکړ چې د لاندي جهتونو خخه د مسلمانانو د بريا سبب شو:

أ- د مسلمانانو د تندې ستونزه حل شوه، دوي د او به لپاره د حوض په شان خايونه کېندي وه، په هغه کي او به جمع شوي، دوي وختني، او دسوونه او غسلونه بي ورباندي وکړل.

ب- هغه ګرد او دورې چې وي هغه هم د باران په واسطه الله تعالی لري کړل.

ج- خمکه کلکه شوه او دوى د پښو د بنويدو او غرقيدو خخه په امن کې شول
 (الرازي، ۱۴۲۰ هـ، ج ۱۵ ص: ۱۰۷-۱۰۸).).

۱-۴- او به د کافرانو د هلاکت و سیله ده

او به د الله تعالى هغه لبىکر وو چې د الله تعالى دبمن فرعون بې هلاک او تباہ کړ،
 الله تعالى فرمایلي دي: {وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْثَمْ تَنْظُرُونَ} (سورة البقرة، آية: ۵). او هغه وخت يادکړئ چې مونږ د سمندر په خبرلو
 ستاسي لپاره لاره جوړه کړه، او د هغه خخه مو تاسي روغ رمت پورې ایستلې، بیا مو په
 هغه کې ستاسي د سترګو په وړاندې فرعونيان غرق کړل. امام الوسي رحمه الله ويلی
 دي: په مرګونو کې تر ټولو سخت مرګ د او بوا دی، له همدي امله هغه مسلمان چې په
 او بوا کې مړ شي شهید ګډل شوی دی. همدغه تر ټول سخت مرګ الله تعالى د هغه
 شخص(فرعون) لپاره سزا و ګرځوله چې د ربوبیت دعوی بې کړي وه، او ويلی یې
 وو: {فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْنَى * فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى * إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَى} (سورة النازعات، آية: ۲۶ - ۲۴). وې ويل: زه ستاسي تر ټولو لوی رب
 یم. په پای کې الله تعالى هغه د آخرت او دنيا په عذاب اخته کړ، په حقیقی توګه، په دې
 کې د هر هغه چا لپاره لوی عبرت دی، چې (د الله تعالى خخه) ویربوري. د ګناه د حجم
 په اندازه الله تعالى ګناهکار ته جزا ورکوي، که ګناه کوچني وي، جزا بې کوچني او که
 غته وي جزا بې هم غته وي، د ربوبیت د مدعی او سرکش انسان سره دا مناسبه ده چې
 د او بوا په منع کې ډوب او ذليل شي. او بل دا چې فرعون په او بوا باندې افخار وکړ
 وې ويل چې: {وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمَ الَّيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ
 الْأَنْهَازُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ} (سورة الزخرف، آية: ۵۱). یوه ورڅ فرعون
 د خپل قوم په منع کې په لور غږ ووبل: ای خلکو! آیا د مصر پاچاهي زما نه ده او دغه
 ویالي تر ما (زما تر ماني) لاندې نه بهيرې؟ آیا تاسي نه وينې؟

نو الله تعالى په هغه خه سره فرعون هلاک کړ چې ده ورباندي ويړ کاوه. همدارنګه الله تعالى د مخکیو سر کښو قومونو د هلاکت یادونه کړي ده چې په ډول ډول عذابونو سره هلاک شوي دي، یو د هغو عذابونو خخه چې دوى ورباندي هلاک شوي دي، او به دي. امام آلوسي رحمه الله وابي: الله تعالى، د ګنهاکارانو حالت بيان کړي او هغوي بي په خلور ډوله عذاب هلاک کړي دي: ئېښې بي په هغه شي هلاک کړ چې د دوى د جورې بست عنصر وه، (حکمه) او ئېښې بي په هغه خه هلاک کړل چې هغه شي د دوى د بقاء سبب (او به) (الألوسي، ۱۴۱۵ هـ، ج ۱، ص: ۲۵۷).

۴-۲ او به په آخرت کې هم د کفارو د عذاب وسیله ده

په آخرت کې د جهنميانيو لپاره یو عذاب دا دی چې ګرمي او به به ورڅنبل ګېږي او په دې سره به د دوى کولمي را توپېږي، الله تعالى فرمایلي دي: {وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَ هُمْ} [سورة محمد، آية: ۱۵]. او په ګنهاکارانو به په دوزخ کې داسې ګرمي او به وڅنبل شي چې کولمي به پې غوشې غوشې کړي. ابن کثير رحمه الله د دې ايت په تفسير کې وابي: دا او به به دومره چېږي ګرمي وي چې تحمل کیداړ به نشي، په څنبلو سره به پې د جهنميانيو کولمي او د ګېږي ټول شيان د باندي را ووزي (ابن کثير، ۱۹۹۹ مـ، ج ۵، ص: ۱۵۵).

۰۰

لنډه دا چې او به د دين د حفاظت د وسايلو خخه مهمه وسیله ده؛ ځکه ضروري امور په او بولو سره قايم ګېږي، لکه: د عقیدې رسوخ، په انبیا وو باندې ايمان او د هغوي تصدق، د عبادتونو تر سره کول، د دين خخه دفاع او د مسلمانانو خخه د مشقت له منځه وړل، لکه د او بول د نشت په صورت کې تمیم، او د خلکو په وړاندې د مکارم الاخلاق خر ګندېدل، دا پورته ذکر شوي ټول شيان په او بولو سره تر سره ګېږي، نو بناء او به د دين ساتني مهمه وسیله ده.

۵- د نفس په ساتنه کې د اوپو رول

د شرعی ضروري مقاصدو خخه دويم او مهم مقصد د نفس ساتنه ده، د نفس ساتني خخه مقصد په مادي او معنوي لحاظ د انساني ذات ساتنه ده؛ حکه په انساني نفس سره د دنيا آبادي او په دنيا کې د حکم پلي کول را منخته کيږي. دا چې او به د نفس د مادي او معنوي ساتني خنګه وسیله ده په لاندي کربنو کې ذکر کيږي:

۱-۵ - او به د نفس د مادي ساتني وسیله

په اسلامي شريعت کې له دې خخه منعه شوي ده چې د اړمنو کسانو خخه دي او به بندي او ور دې نه کړل شي، هغه خوک چې اوپو ته د اړمنو کسانو خخه او به منعه کوي په آخرت کې ورته د سخت عذاب يادونه شوي ده، رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمایلي دي: "ثَلَاثَةٌ لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَلَا يُزَكَّى هُمْ، وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ، رَجُلٌ كَانَ لَهُ فَصْلٌ مَاءٌ بِالطَّرِيقِ، فَمَنْعَةٌ مِنَ الْبَنِ السَّبِيلِ" صحیح البخاري (۳/۱۱۰). دريو کسانو ته الله تعالى د قیامت په ورخ د رحمت نظر نه کوي او نه دوى پاكوي او د دوى لپاره دردونکي عذاب دی، یو له هفوی خخه هغه کس دی چې د خان د اړتیا خخه ديرې او به ولري او مسافر ته پې ورنه کړي.

په اسلامي شريعت کې که خوک اوپو ته داسې اړتیا ولري چې د نفس له منځه تلو ويره پې وي او بل شخص د اوپو مانع شي اړمن شخص ته روا دي، چې د اوپو د خښتن سره جکړه وکړي. امام ابویوسف رحمه الله په کتاب الخراج کې یوه واقعه ذکر کړې ده چې د مسلمانانو یوه ډله په سفر وتلي وو، د تندې خخه دير وارخطا شول، یوځای اوپو ته ورسپدل چې د یو چا په تصرف کې وي، د هفوی خخه پې غوبښته وکړه چې او به وڅښۍ او حیوانات پرې او به کړي، هفو خلکو د دوى ممانعت وکړ، کله چې دوى د عمر رضي الله عنه حضور ته راغل د سفر قیصه پې ورته وکړه، عمر رضي الله عنه ورته وویل ولې مو جنګ ورسو نه کاوه؟. (أبویوسف، ب.ت.ص: ۱۱۰). جمهور فقهاء په دې باندې متفق دي چې که یو قوم اوپو ته داسې اړتیا ولري چې د مرګ ويره پې غالبه وي، د اوپو په خښتن واجب دي چې او به ور کړي، که او به ور نه کړي د دوى

سره جکړه روا ده. البتہ دا جکړه کول په هغه وخت کې روا دي، چې کله او بهه یې د خښتن د اړتیا خخه ډیرې او اضافه وي، که داسي نه وي بیا یې د مالک خخه اخيستل روانيه دی (السيواسي، ب.ت، ج ۱۰، ص: ۹۴).

۱-۵- د مرگ د وپری په صورت کې په او بيو غسل نه کول

کله چې د اوبو استعمال انساني نفس ته زيانمن شي، د انساني نفس د ساتني په موخه شريعت تيهم روا کړي دی، په دې باندي هغه حديث دليل دی چې جابر رضي الله عنہ روایت کړي او فرمایلي بي دي: مونږ په سفر تللي وو، زمونږ پر هغه ملګري چې سر بي په ډبره زخمي شوي و، غسل واښت، د خپلو ملګرو نه بي پونستنه وکړه: آیا زه کولای شم تيهم ووه؟ هغوي ورته وویل: ته د اوبو د استعمالولو توان لري؛ نو مونږ ستا لپاره د تيهم رخصت نه وينو، هغه سري غسل وکړ او د غسل کولو وروسته مړ شو، کله چې مونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راغلو او هغه په دې کار باندي خبر شو؛ نو وې ويبل: دوى مړ کړ، الله تعالى دې دوى ته سزا ورکړي، کله چې نه پوهېدل پونستنه به بي کړي وه، د سرګردان او ناپوه شخص لپاره پونستنه کول دوا ده.

۲-۱-۵- او به د مرضیونو د علاجه وسیله ده

د مرضونو خخه د وقابې او د مرض د تخفیف لپاره او به هم مهمه وسیله ده، کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د وحی د اول نزول پر مهال تبه و کره، ینځی او به بې علاج وې. جابر رضي الله عنه روایت کوي، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: زه د حراء غار ته د عبادت لپاره خه وخت تللى و م، کله مې چې هغه وخت پوره شو، راښکته کېدم، چې آواز راته وشو، بنې، چې، مخ او شا طرفونو ته مې وکتل خوک مې ونه ليده، کله مې چې پورته (لورې) خوانه وکتل یو شي مې ولید، خدیجي رضي الله عنها ته راغلم، ورته مې وویل: په جامو کې مې پت کره او ینځی او به را باندي واقچوئ، په جامو کې يې پت کرم او ینځی او به يې رابندي واچولي او دغه آیتونه نازل

شول: {يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنذِرْ * وَرَبَّكَ فَكَرِّزْ} (سورة المدثر، آية: ۱ – ۳). اى (په جامه کې) ئان غېښتونکي، خملاستونکي، پاچه! او (نرييوالوته) خبر داري ورکړه او د خجل رب لوبي اعلان کړه.

۳-۱-۵- تر مرګ وروسته او به د نفس د تکريم وسیله ده
 او به تر مرګ وروسته د انساني نفس د عزت او تکريم وسیله ده، د مذهبونو په اتفاق سره کله چې يو مسلمان مړ شي (د شهید پرته) د خلورو مذهبونو په اتفاق سره هغه ته غسل ورکول کفایي فرض دي؛ حکه رسول الله صلی الله علیه وسلم د مرۍ په اړه فرمایلي دي: «اَعْسُلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ، وَكَفُّوْهُ فِي ثَوَّبَيْنِ» په او بو او د سدر (د ونې په پابو) سره بي پرمختې او دوې جامي ورته کفن کړئ. (البخاري، ۱۴۲۲هـ، ج ۲، ص: ۷۶). دغه حدیث کې امر د مرۍ د مینځلو د وجوب لپاره دي. همدارنګه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته او تر هغه وروسته ابوبکر ته غسل ورکړل شوی دي او همدا کار مسلمانانو ته په میراث پاتې دی (الزحلی، ج ۱، ص: ۳۶۶).

۴-۵- او به د نفس د معنوی ساتني وسیله

اسلام د اخلاقو دين دي، رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «إِنَّمَا بُعْثَثُ لِأَنَّمِّ مَصَالِحَ الْأَخْلَاقِ» زه د صالحونکو اخلاقو د پوره کولو لپاره را ليږل شوی يم (البخاري، ۱۹۸۹م، ص: ۱۰۴). له همدي وجهي اسلام په معنوی لحظه د نفس ساتني ته خلک رابولي، او نفسونو ته په نیکو اخلاقو باندې روزنه (تربيه) ورکوي، چې بېلګې پې په لاندې ډول دي:

۱-۲-۵- د او بو په مصرف کې نفس ته د اعتدال لاره بنودل

اسلام څيل پېروان په اعتدال او ميانه روئ سره روزي، د اسراف خخه يې منع کوي، او او به د دغه روزنې لپاره مهمه وسیله ده. د عبدالله بن عمر رضي الله عنه خخه روایت دي، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم سعد رضي الله عنه ولید چې په او داسه

کې بې دیرې اویه مصروفلى، ورته بې وویل: ته ولې اسراف کوي؟ هغه ورته وویل: اى د الله رسوله! په اوبو کې هم اسراف شتون لري؟ رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل: هو! كه ته د ويالې پر غاره هم وې (ابن ماجه، ۹۰: ۲). همدارنگه رسول الله صلی الله عليه وسلم مسلمانان له دې خخه منعه کري دې چې په اواداسه کې تر دری خلو زیاتي اویه په اندامونو باندې واچوي. يو باندله چې سری رسول الله صلی الله عليه وسلم ته راغي، چې د اواداسه په اړه بې پوبنتنه کوله، هغه ته بې دری دری خله د اندامونو مینځل ور وښوډل او ورته بې وویل: "هذا الوضوء، فمن زاد على هذا فقد أساء وتعدى وظلم" دا ډول اوډس دی، خوک چې تر دې زیاتوالي وکړي، هغه ګنهکار، له حده ټېپدونکي او ظلم کوونکي دی (الشیبانی، ۱۹۹۵ م.ج، ص: ۶۴۰) په دې حدیث کې هم تربیه د نفس ده او هم د اوبو ساتبی ته توجه کول دي.

۲-۲-۵- د شرعی آدابو په رعایتولو د نفس تربیه

اسلامي شريعه نفسونه شرعی آدابو ته په پا بندي او د هغوي رعایتولو ته را بللي دی، شرعی آداب په مکارم الأخلاق سره نومول کیوی، په اوبو کې د لاندې آدابو د مراعاتولو غوبنتنه شوې ده:

۲-۲-۵-۱- په لوښي کې تنفس او ساه ایستل مکروه دی

کله چې یو شخص په یو لوښي کې اویه خښي او بل شخص هم د دې اراده ولري چې د هغه لوښي خخه اویه وڅښي شريعه لومړي شخص ته دا مکروه کړي دې چې په لوښي کې تنفس وکړي او ساه په کې وباسي: «نَهْيَ أَنْ يَتَنَفَّسَ فِي الْإِنَاءِ» (النسائي، ۱۹۸۶ م.ج، ۱، ص: ۴۳)

۲-۲-۵-۲- په دری ساه سره اویه خښل

کله چې یو مسلمان اویه خښي ورته مستحب دی چې په دری خله بې وڅښي او دلوښي خخه د باندې دری واري ساه وباسي. أنس رضي الله وايسي: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَنَفَّسُ فِي الشَّرَابِ ثَلَاثًا، وَيَقُولُ: «إِنَّهُ أَرْوَى وَأَبْرَأً

وَأَمْرًا»، قَالَ أَنَسُّ: «فَأَنَا أَتَنَفَّسُ فِي الشَّرَابِ ثَلَاثًا» رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهِ أَوْبُو خَبِيلُو كَبِيرٌ دَرِي خَلَهُ نَفْسٌ (سَاه) اِيْسَتَلَه (يعنِي بِهِ دَرِي وَارِي بِهِ يِبِي خَبِيلِي) اُوْوِيلَ بِهِ يِبِي: دَا دُولَ اُويه خَبِيلَ بَنَه سَرَابَ كَوُونَكِي دَى، بَنَه تَنَدَه مَاتُونَكِي دَى اوْ بَنَه سَتُونَكِي بَنَكَتَه كَبِدونَكِي دَى. (النِّيسَابُورِي، ج ٣، ص: ١٦٠٢)

هَمَدَارْنَگَه أَبْنَ عَبَّاسَ وَابِي، چَيِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفَرِمَائِل: «لَا تَشْرِبُوا وَاحِدًا كَشْرِبِ الْبَعِيرِ، وَلَكِنْ اشْرِبُوا مَثْنَى وَثَلَاثَ، وَسَمُّوا إِذَا أَنْتُمْ شَرِبْتُمْ، وَاحْمَدُوا إِذَا أَنْتُمْ رَفَعْتُمْ». دَوْبَنْ پَه خَبِيرَ پَه يُو خَلَ اُوبَه مَه خَبِيرَ، بَلْكَيْ پَه دَوَه اوْ دَرِيو خَلَو يِبِي وَخَبِيرَ، دَخَبِيلُو پَرْ مَهَالَ بَسَمُ اللَّهِ وَوَايَاسَت اوْ دَخَبِيلُو پَه پَايِ كَبِيرٌ دَى اللَّهِ تَعَالَى حَمَدَ اوْ ثَنَا وَوَايَاسَت (الترْمِذِي، ١٩٧٥ م، ج ٣، ص: ٣٦٦).

٣-٢-٢-٥- پَه بَنِي لَاسَ سَرَه دَأَوْبُو پَيْلَ كَلَه چَيِ يُو شَخْصَ غَوَارِي نُورُو تَه اُوبَه وَرَكْرِي؛ نُو پَه رَاسْتَه طَرَفَ كَبِيرٌ يِبِي چَيِ خَوَكَ وَيِ هَغُو تَه بِهِ يِبِي وَرَكْرِي، خَكَه رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَمَدَاسِي كَرْنَه تَر سَرَه كَرْرِي دَه. (النِّيسَابُورِي، ج ٣، ص: ١٦٠٢)

٣-٢-٥- دَأَوْبُو دَنَه چَتْهُولُو الَّى بَانِدِي دَنَسْ تَرِبِيهِ اِسْلَامِي شَرِيعَتِ مُسْلِمَانَانَ لَه دَي خَخَه مَنْعَه كَرْرِي دَي چَيِ دَأَوْبُو سَرَه نَاوَرَه چَلَندَ وَرَكْرِي اوْ چَتْلِي اوْ كَنَدَه كَبِيرٌ پَه كَبِيرٌ وَغُورْخَوِي، دَا پَه دَي مَوْخَه تَر خَوَه اُوبَه پَاكَيْ پَاتَيِ شَي اوْ اِنسَانَانَ وَرَخَخَه كَتَه وَاخْلَى. دَجَابَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خَخَه روَايَتَ دَي چَي: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَبَالَ فِي الْمَاءِ الرَّاكِدِ» (رسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پَه وَلَارُو اُوبُو كَبِيرٌ دَبُولُو (مِيْتِيَازُو) كَولُو خَخَه مَنْعَه كَرْرِي دَه) مَسْلِم، ج ٣، ص: ١٦٠٤). پَه دَي حَدِيثَ كَبِيرٌ دَاسِي نَبِيِ اِرشَادَاتَ دَي چَيِ دَأَوْبُو دَسَاتِي پَر اِهمِيتَ بَانِدِي دَلَالَتَ كَوِي، لَه هَمَدِي وَجَهِي اِسْلَامِي فَقَهَاءَوَوْ وَيَلِي دَي چَيِ اُوبُو تَه نِيرَدِي بُولِي كَولَ اوْ نِجَاستُونَه غَورْخَوْلَ مَكْرُوهَ دَى؛ خَكَه چَيِ عَمَومِي نَهَى

ورخنه راغلي ده چي د اوبي ملوبت کولو خخه مبالغه په کې شتون لري (النwoي، ج ۳، ص: ۱۸۸) ۵۱۳۹۲

۴-۵- د حیوان سره د نیکی تر پیه

اسلام خپل پیروان یوازی د انسانی نفس په ساتنه ندي امر کړي، بلکې د هر حیوانی نفس په ساتنه بې امر کړي دي او او به بې د دې تر بې وسیله ګرځولې ده، اسلام خپل پیروان د حیواناتو سره بنه چلنده کولو ته دعوت کړي؛ حکمہ د حیوان نفس سره نیکي کوونکي شخص ته، الله تعالی مغفرت کوي او لوی اجر ورکوي، ابی هریره رضی الله عنہ روا يت کړي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: یوه ورڅ یو سړی په لاره روان و او تبری شو، په لاره کې کوهی و، هغه ته وربنکته شو تر خو او به وختنې د او بولو خبلو خخه چې کله را پورته شو، ګوری چې یو سې پې ډیئر تبری دی او د ډیئری تندې خخه بې ژبه هم د خولي خخه راوتلي ده، د خان سره بې وویل چې دا هم تبری شوی دی، کوهی ته وربنکته شو او په خپل بوټ کې بې او به را پورته کړي او سې پې ته بې ورکړي، الله تعالی د دغه کار په سبب ورته بخښنه وکړه، صحابه کرامو وویل: اى د الله رسوله! په حیواناتو باندې رحم کولو کې هم زموږ لپاره اجر شته؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل هو. (الشیانی، ۱۴، ج ۲۰۰۱، ص: ۴۶۱).

خلاصه: اسلام په مادي او معنوی دواړو لحاظونو د انساني نفس د ساتني غونښته کوي او او به په دواړو لحاظونو د نفس ساتني وسیله ده؛ حکمه اسلام خلک له دي خخه منعه کپري دي چې او بوله د اړمنو کسانو خخه او به منعه کپري، آن تر دي که یو خوک د اړو من شخص خخه د خپل ضرورت خخه اضافه او به منعه کپري د هغه سره جګړه کول روا دي، همدارنګه او به د مرضونو د علاجه وسیله ده، دا دواړه په مادي لحاظ د نفس ساتني وسیلې دي. او په او بول کې د څېښې آدابو مراعاتولو لارښونه، لکه نه اسراف، د او بول پاک ساتل او ... هغه خه دي چې د نفس معنوی ساتنه ورباندي راخي، نو بناء او به د شرعی مقصد چې د نفس ساتنه ده مهمه وسیله ده.

٦- د مال په ساتنه کې د اوبو رول

مال د ژوند له هفو اړتیاوو خخه یوه اړتیا ده چې پرته ورنه ژوند کول محال دي، په قرآن کريم کې الله تعالى دمال اهمیت بیان کړي او د انسان د اولادونو سره ې جوخت ذکر کړي او د ژوند بسايسټ ېې بللي دي، الله تعالى فرمایلی دي: {الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةٌ لِّحَيَاةِ الدُّنْيَا} (سوره الکهف، آیه: ٤٦). دغه مال او دغه اولاد یوازې د دنیوي ژوندانه یوه موقتی بسکلا ده.

امام شاطبی رحمه الله په دې اړه واېي: د مال خخه مراد ټول هغه خه دي چې تر تصرف او واک لاندې راخي په دې کې د اړتیا وړ ټول شیان لکه: طعام، شراب، لباس او غیره ټول شامليوی (الشاطبی، ١٩٩٧م، ج ٢، ص: ٣٠٠).

نو د اوبو ساتنه خپله د مال ساتنه ده، او اسلامي شريعت په ناقه د خلکو د مالونو اخیستل ناروا کړي دي، همدارنګه که او به د چا ملکیت وي د نورو مالونو په شان ېې اخیستل ناروا دي، د نورو مالونو په خير که ېې خوک غصب کړي ضمان پرې لازميږي. لنډه دا چې او به هم مال دي او قيمت لري، کوم تصرفات چې په مال باندې جاري کېږي هغه په اوبو هم جاري کېږي، لکه: بيع، وقف، هبة، ضمان او غیره، نو بناء د اوبو ساتنه د مال ساتنه ده.

٧- د عقل په ساتنه کې د اوبو رول

عقل هغه لوی نعمت دي چې الله تعالى انسان باندې لورولی او د نورو مخلوقاتو خخه ېې په عقل سره انسان ته خانګړتیا وړ کړي ده، له همدي امله په اسلامي شريعت کې دعقل ساتنه له لویو مقاصدو خخه ګنډل کېږي او او به د عقل د تکريم او ساتني مهمه وسیله ده:

٨- په اوبو کې علمي اعجاز

د اعجاز له ډولونو خخه یو ډول د عملی اعجاز په نوم دي، چې تر ډېره وخته انسانان ورڅخه نا خبره وو، کله چې د علمي اكتشافاتو دور(وخت) راغي پوهايو هغه

خه را برسپره کړل چې تقریبا خوارلس نیم سوه کال مخکې پر محمد صلی الله علیه وسلم باندې نازل شوي وو، د اعجاز په آیتونو او احادیثو کې دعقل تکريم ته د اسلام خاصه توجه شتون لري، د سپو سره د اوبو خببلو رابطه، د علمي اعجاز یوه بېلګه ده. علمي خبرنو دا ثابته کړي ده، چې کله انسان په یوخل او به وختني او همدا بې عادات جور شي لکه د اوین په شان داسې او به خبتي، دغه ډول او به خببلو په انسان باندې دسپو د پرسوب علامي راپورته کوي، چې د لپ کار کولو او ستپيا پرمهاں بې نفس تنگيري، شوندې او نوکان بې زېږدي، بیا دغه سپو په زړه باندې فشار راوري او هغه تنگوي، او هغه بیا په خیگر باندې را اوږي، چې په پایله کې بې قى او په ټول بدن کې دردونه پیدا کېږي، د طب پوهان وايي د سپو د پرسوب مرض تر سرطان مرض هم خطر ناک دی (عبدالکريم، نوفان، ب.ت، ص: ۱۵). خو رسول الله صلی الله علیه وسلم څيل امت ته دغه لارښونه خوارلس نیم سوه کاله مخکې کړي، چې او به په دريو دفعو وختني تر خو له دغه خطرناک مرضه خخه په امن کې پاتې شي او پوهانو دا خبره اوس کشف کړي ده.

٨- د نسل په ساته کې د اوبو روں

د اسلامي شريعه بل مقاصدو خخه بل مقصد د نسل ساته ده، دا په دې معنا چې اسلامي شريعه په عام ډول د انساني نوعې ساتې ته خاصه پاملننه او توجه کړي ده، په ئانګړې ډول بې د کورنۍ ساتې ته توجه ډېره کړي ده؛ خکه چې کورنۍ د ټولنې را منئته کيدو لوړۍ اساس او بنسته تشکيلوي. او او به د نسل ساته یوه وسیله ده، د نسل ساته له تحسینياتو خخه یو دا دی چې کله یو شخص وغواړي د خپلې میرمنې سره د دویم خل لپاره جماع او کور والي وکړي، تر کوروالي مخکې د نشاط او تازه والي په موخه او دس کولو ورته په کار دي، په دې اړه د ابي سعيد الخدری رضي الله عنه خخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلې دی: کله چې په تاسې کې کوم شخص د خپلې میرمنې سره یوځای کيدو اراده وکړي او وغواړي چې کورالي

موندىنى

د علمائۇ پە آند دا خبرە اتفاقىي ده چې اوپە پىير اهمىت لرى، د هر ژوندى شى ژوند د اوپو سره تىلى دى، د اسلامى شريعت د مقاصدو (دين، نفس، مال، عقل، نسل)، د ساتنى او د عقىدى د ثبات غورە وسیله ده، د اوپوپە وسیله انسانان پە بىنه چول عبادات ترسره كولى شى د اوپو پە وسیله الله تعالى مسلمانانو تە د تاريخ پە اوپدو كې بىردا او كفار بى هلاك كرى دى، د نورو مالونو پە خېر اوپە هم مال دى چې خىرخلاو، پلور، وقف او هېبە بى روا دى.

مناقشه

خېپى پە دى آند دى چې اوپە يوازى پە وضعىي قوانينو كې اهمىت لرى او هىمدغە قوانين دى چې اوپو تە بى ارزىنت ور كرى دى؛ خو دا خبرە سەنە ندە؛ خىكە پە اسلامى شريعت كې د اوپو اهمىت هەغە وخت بىان شوي دى چې هەغە مەھال وضعىي قوانين لا رامنخىته شوي نە وو، پە قرآن كريم كې الله تعالى پە دېرى آيتىنو كې فرمایىلى دى چې مونبى د آسمان خخە اوپە رابىكتە كىو او پە هەغە سره ئىمكە زرغۇنە وو، چې دا خېلە د اوپو اهمىت پە ۋاكە كوى، هىمدارنگە پە قرآن كريم كې پە اوپو كې د فرعونيانو د غرقىدو او د بنى اسرائىلۇ د نجات مونندو خبرە خو خەلە ذکر شوي ده، چې دا هم د اوپو ارزىنت پە ۋاكە كوى، پە عباداتو كې د اوپو د استعمال او دا خبرە چې د هر شى ژوند د اوپو سره تىلى دى خېلە پە شريعت كې د اوپو داھمىت دليل دى. نو وىلايى شو چې تر وضعىي قوانينو مخكىي اسلامى شريعت د اوپو پەر اهمىت او حفاظت باندىي تىنگار كرى دى.

د دويم خل لپارە تىكار او تر سره كرى؛ نو د دواپو كوروالىسو تر منع دې اوپس و كرى (السجستانى، ٩ م ٢٠٠٩، ج ١، ص: ٥٥).

علمىي خېرنو هم دا ثابتە كرى ده چې اوپس او غسل كول انسان نشىط او تازە كوى، پە بىن كې د وينىي جريان پىدا كوى؛ نو بناء اوپە د نىسل ساتنى د تحسىنى وسایلو شخچە يوه وسیله ھەتكەل كىبىي (رضا، ١ م ٢٠٠١، ص: ٤٨٩)

پایله او لاسته راوړنې

د شرعی مقاصدو په ساتنه کې د اوبو روول تر عنوان لاندې چې کومه خپرنه تر سره
شوه لاندې نتایج ترې لاسته راغلله:

- او به ډیر اهمیت لري؛ ئکه او به د هر ژونند اساس او بنسته تشکيلوي، داسې
ژوندی شي نه موندل کېږي چې پرته له او بو د ژوند وکړي.
- دا هم روښانه شوه چې اسلامي شريعه تر وضعی قوانینو ډير وړاندې د او بو
اهمیت او ساتني ته توجه کړي ده، د او بو ساتنه د دین د مقاصدو ساتنه ده.

– او به د عقیدې د رسوخ او محکموالي، د انبیاوو د نبوت د تصدیق، د عباداتو د
تر سره کولو، د دین د دفاع، د مؤمنانو د نصرت او د کافرانو د هلاکت له مهمو
وسایلو خخه ګنبل کېږي.

- او به د انساني نفس د مادي او معنوی ساتني له مهمو وسایلو خخه ګنبل کېږي.
- د او بو ساتنه د مال ساتنه ده، له همدي وجھې بې پلورل، وقف او هبه کول روا
دي.
- قرآنی آیتونه او نبوي احاديثو د او بو اپونده علمي معجزاتو خخه ډک دي.
- او به د نسل ساتني له تحسیني اسبابو خخه یو سبب دي.

وراندیزونه

– دیني علماءو ته مې وراندیز دی، چې د او بو پر اهمیت باندې خلکو ته د شريعه
له نظره عامه پوها وي ورکړي.

- تحصیلي او تعليمي مرکزونو ته مې وراندیز دی، چې د او بو د ارزښت او اهمیت
په اړه په خپل نصاب کې یو مضمون خای پر خای کړي.
- هیوادوالو ته مې وراندیز دی، چې او بو ته ځانګړې پاملننه وکړي، د اسراف
محنیوی، نظافت او پاک ساتنه بې مراعات او د چټلواли خخه بې څان وساتي.

مأخذونه

- القرآن الكريم.

١. ابن عاشور، محمد الطاهر بن محمد بن محمد الطاهر بن عاشور التونسي. (٢٠٠٤م). مقاصد الشريعة الإسلامية. تحقيق: محمد الحبيب ابن الخوجة. (ب.ط). جلد: ٢. قطر. وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية.
٢. ابن كثير، أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي. (١٤١٩هـ). تفسير القرآن العظيم. الطبعة الأولى. جلد: ٥. بيروت. دار الكتب العلمية، منشورات محمد علي بيضون.
٣. ابن منظور، محمد بن مكرم بن على، أبو الفضل، جمال الدين ابن منظور الأنصارى الرويغى الإفريقى. (١٤١٤هـ). لسان العرب. الطبعة الثالثة. جلد: ٢. بيروت. دار صادر.
٤. أبو يوسف يعقوب بن إبراهيم بن حبيب بن سعد بن حبة الأننصاري. (ب.ت). الخراج. طبعة جديدة. جلد: ١. الازهر :المكتبة الأزهرية للتراث.
٥. الألوسي، شهاب الدين محمود بن عبد الله الحسني. (١٤١٥هـ). روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثانى. الطبعة الأولى. جلد: ١. بيروت. دار الكتب العلمية.
٦. البخاري، محمد بن إسماعيل أبو عبد الله البخاري الجعفي (١٤٢٢هـ). صحيح البخاري. الطبعة الأولى. جلد: ٤. (بدون مكان) دار طوق النجاة.
٧. البخاري، محمد بن إسماعيل أبو عبد الله البخاري الجعفي. (١٩٨٩م). الأدب المفرد. الطبعة الثالثة. بيروت: دار البشائر الإسلامية.
٨. الخادمي، نور الدين بن مختار. (٢٠٠١م). علم المقاصد الشرعية. الطبعة الأولى. بدون مكان :مكتبة العبيكان.
٩. الرazi، أبو عبد الله محمد بن عمر بن الحسن بن الحسين التيمي الرazi الملقب بفخر الدين الرazi خطيب الري (١٤٢٠هـ). مفاتيح الغيب =التفسير الكبير. الطبعة الثالثة. جلد: ١٥. بيروت: دار إحياء التراث العربي.
١٠. الريسيوني، احمد. (١٩٩٢م). نظرية المقاصد عند الإمام الشاطئي. الطبعة الثانية. بدون مكان :الدار العالمية للكتاب الإسلامي.
١١. الرحيلي، وهبة بن مصطفى (ب.ت). الفقه الإسلامي وادلته. الطبعة الرابعة. جلد: ١. سوريا: دار الفكر.
١٢. السجستاني، أبو داود سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي. (٢٠٠٩م). سنن أبي داود. تحقيق: شعيب الأرنوت. الطبعة الأولى. جلد: ١. بدون مكان: دار الرسالة العالمية.
١٣. سيدقطب. (٢٠٢٢م). في ظلال القرآن. الطبعة الثالثة. جلد: ١. قاهرة: دار الكتب العلمية.
١٤. الشاطئي، إبراهيم بن موسى بن محمد اللخمي الغرناطي. (١٩٩٧م) المواقف. الطبعة الأولى. جلد: ٢. دون مكان: دار ابن عفان.
١٥. الشيباني، أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد. (١٩٩٥م). مستند الإمام أحمد بن حنبل. الطبعة الأولى. جلد: ٦. القاهرة: دار الحديث.

١٦. الطبرى، محمد بن جرير بن يزيد بن كثير بن غالب الأملئي، أبو جعفر. (م ٢٠٠٠). *جامع البيان في تأويل القرآن*. الطبعة الأولى. جلد: ١٨. بدون مكان مؤسسة الرسالة.
١٧. عمر، أحمد مختار عبد الحميد. (م ٢٠٠٨). *معجم اللغة العربية المعاصرة*. الطبعة الأولى. جلد: ٢. بدون مكان: عالم الكتب.

١٨. محمد بن عيسى بن سورة بن موسى بن الصحاك، الترمذى، أبو عيسى. *سنن الترمذى*. تحقيق: أحمد محمد شاكر. الطبعة: الثانية. مصر، شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابى الحلبي. (م ١٩٧٥). جلد: ٣، ص: ٣٦٦.

١٩. الموصلى، عبد الله بن محمود بن مودود الموصلى البالدى، مجد الدين أبو الفضل الحنفى. (م ١٩٣٧). *الاختيار لتعليق المختار*. (ب. ط). جلد: ١. بيروت: مطبعة الحلبي.

٢٠. السائى، أبو عبد الرحمن أحمد بن شبيب بن علي الخراسانى. (م ١٩٨٦). *ال السنن الصغرى*. الطبعة: الثانية. جلد: ١. حلب: مكتب المطبوعات الإسلامية.

١. نوفان، عبدالكريم (ب. ت). *الاعجاز العلمي في القرآن والستة وأثره في تعميق الإيمان*. (ب. ط). الكويت : مجلة الشريعة والدراسات.

٢١. اليسابوري، مسلم بن الحاج أبو الحسن القشيري. (ب. ت). *صحيح مسلم*. (ب. ط). جلد: ٣. بيروت: دار إحياء التراث العربي.

دور الماء في حماية مقاصد الشريعة الإسلامية

الكلمات المفتاحية: المقاصد، الحفاظ، الماء، الشريعة.

الملخص

الماء من أعظم النعم التي أنعمها الله تعالى على الإنسان، فالماء هو سر الحياة، فمن شكر الإنسان لله تعالى على هذه النعمة الحفاظ عليها، وقد حاولت في هذا البحث استعراض مقاصد الشريعة الإسلامية في الحفاظ على الماء، لإبراز سمو الشريعة الإسلامية، ورقيتها في التعامل مع الماء، وأن الشريعة الإسلامية سبقت القوانين الوضعية في الإشارة إلى أهمية الحفاظ على الماء، وقد بينت فيه أن الحفاظ على الماء هو من أهم الوسائل لحفظ الكليات الخمس (الدين والنفس والمال والعقل والنسل) سواء كان ذلك في الجوانب الضرورية أو الحاجية أو التحسينية. فالماء من أهم الوسائل لترسيخ العقيدة وتصديق الأنبياء، وإقامة العبادات، والدفاع عن الدين ونصرة المؤمنين، وإهلاك الكافرين، كما أنه وسيلة للحفاظ على النفس الإنسانية من الجوانب المادية والمعنوية، كما أن الحفاظ على الماء هو حفظ للمال، وكذلك القرآن الكريم والستة النبوية زخران بالمعجزات العلمية المتعلقة بالماء، وفي ذلك تكريم للعقل والعلم، كما كان الماء من الوسائل التحسينية للحفاظ على النسل. ولقد اعتمدت في هذا البحث على كل من المنهج الاستقرائي والتحليلي، ففُهمت باستقراء أهمية الحفاظ على الماء من منظور المقاصدي من كتب الفقه والتفسير والحديث والسير و غيرها، و تحليل ذلك لبيان المقاصد الشرعية من الجوانب الضرورية وال الحاجية والتحسينية. و هكذا فإن الحفاظ على الماء هو من صميم مقاصد الشريعة الإسلامية، التي جاءت لسعادة البشرية و تحقيق مصالح العباد.

تأدیب زوجه و طفل در شریعت اسلام

فرید احمد فخر عطائی

چکیده

تأدیب در شریعت اسلام از جمله عوامل موجّهه جرم محسوب شده است و به تأسی از احکام شریعت اسلام در اکثر کشورهای اسلامی نیز تأدیب را سببی از اسباب اباحت جرم پنداشته اند، هدف از تأدیب در شریعت اسلام اصلاح فرد می‌باشد نه انتقام و عقده گشایی، بنا بر این زمانیکه شخص اصلاح گردید تأدیب هم باید آنَا متوقف شود و هم چنان تأدیب را شریعت در محدوده معین و با سبک و آلات مشخص پیشینی نموده اگر فردی در استفاده از حق تأدیب از محدوده شریعت اسلام با فراتر نهد قابل تعزیر می‌باشد، از آنجائیکه افغانستان یک کشور اسلامی است و تأدیب در شریعت اسلام از جمله عوامل موجّهه جرم می‌باشد این مورد در اسناد تقنینی نیز باید به رسمیت شناخته شود.

مقدمه

در شریعت اسلام اصل بر این است که اعمال حرام به طور عموم بر همگی منع می‌باشد اما بر این اصل مانند سایر اصول نیز استثنایات مرتب گردیده است به این مفهوم که بعضی از این اعمال را نسبت به اشخاصی که واجد اوصاف معینی باشند، مجاز دانسته است زیرا وضعیت و حالت مسلط بر اشخاص این اباحت را ایجاب می‌نماید. نه تنها انجام اعمال ممنوع بر آن مباح می‌شود بلکه اهداف شارع نیز تأمین می‌گردد.

وارد کردن ضرب بر همگی حرام می‌باشد اما تربیت اطفال و رشد سالم آنها به ضرورت اقتضا می‌کند که تأدیب شوند و چون شریعت بر کسانی که عهده دار تربیت اطفال و زنان اند دستور داده است که آنها را به بهترین وجه تربیت و آموزش دهند، به آنها اجازه هم داده است که به عنوان تحقق وظیفه شان، اطفال را به قصد تأدیب و تعلیم تنبیه نمایند. در مذهب امام ابو حنیفه رحمة الله عليه شوهر و پدر حق تأدیب دارند و همین امر برای مدرس و معلم، تکلیف و واجب است. هرگاه حق تحلیل گردد، دیده می‌شود که حق اقتداری است که در چارچوب معین برای صاحب حق نسبت به محل حق به وجود می‌آید، پس حق تأدیب برای ادب کننده نسبت به محل تأدیب که مثلاً همسر یا فرزند یا شاگرد است، سلطه و اقتدار می‌بخشد هرگاه تکلیف تحلیل گردد، دیده می‌شود که مکلف بر محل تکلیف همان سلطه و اقتدار را دارد و انجام دادن واجب را برای وی به عنوان حقی در محل تکلیف قرار می‌دهد. وجوب تأدیب به

در این مقاله تأدیب زن و طفل توسط شوهر و پدر تبیین گردیده و شرایط و چگونگی تأدیب آنها در پرتو شریعت اسلام به بحث و بررسی گرفته است، یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که تأدیب را در موارد مشخص شریعت اسلام به هدف اصلاحی در محدوده معین پذیرفته است.

کلید واژگان: تأدیب، زوجه، طفل، شریعت اسلام.

عقیده‌ی کسانی که آن را واجب و تکلیف می‌دانند بر مکلف نسبت به محل تکلیف مثلاً فرزند و شاگرد همان سلطه و اقتدار صاحب حق را می‌بخشد پس کسی که به انجام دادن امری مکلف است در واقع نسبت به محل تکلیف صاحب حق است اما نمی‌تواند استعمال آن را رها سازد.

هکذا باید اذعان کرد که در صورتی تأدب به منظور ارتکاب جرم و یا انتقام گیری و شکنجه صورت گیرد از نظر شریعت اسلام مردود بوده نه تنها سبب مباح بودن عمل نمی‌گردد بلکه فاعل آن مرتكب جرم شده و بایست مطابق شریعت اسلام مجازات گردد.

در مقاله حاضر تأدب زوجه و طفل منحیث اسباب اباحت جرم در شریعت اسلام بحث گردیده است.

گفتار اول: تأدب زوجه

دین مقدس اسلام در موارد برای شوهر حق تأدب را داده است که خانم اش را مکلف نموده تا از شوهرش اطاعت نماید و اطاعت از امور را برای خانم واجب دانسته است در صورتی که خانم اش در اموری که اطاعت از زوج را واجب دانسته، نافرمانی کند، مثلاً درخواست شوهر را با سر سنگینی جواب دهد یا بدون اجازه از خانه خارج شود، شوهر حق دارد خانم اش را تأدب نماید. مبنای این حق کلام الله جل جلاله است که چنین می‌فرمایید) الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَّبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّاتِي تَحَافُونَ نُشُورُهُنَّ فَعُظُوهُنَّ وَاهْجُروهُنَّ فِي الْمَصَاحِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطْعَنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا^۱

ترجمه: و زنانی که می‌ترسید از بدخوبی شان، (پس) پند دهید ایشان را، و جدا کنید ایشان را در خوابگاه، و بزنید

^۱. قران کریم، سوره النساء، آیه ۳۴

سر بر افراشته و پا فراتر نهاده است.^۳

الف) موارد حق شوهر در تأديب زن

فقها در رابطه به حق تأديب زوج در جرایم غیر حدی اتفاق نظر دارند ، در این حالت زوج حق دارد همسرش را تأديب کند، بطور مثال زن باید از اختلاط با افراد نا محرم پرهیز نماید، بدون اجازه از خانه خارج نشود، برای افراد نا محرم زینت خود را نمایان نه نماید، از دستورات شوهر نا فرمانی نکند و مال شوهر را اسراف نکند . به موجب رأی برتر، چنانچه زوجه مسلمان باشد در صورت ترك واجبات مانند نماز و روزه، زوج حق دارد او را تعزير نماید.^۴

فقها متفقاً می‌گویند قبل از ظهور نا فرمانی، به سبب بیم از نشوز، زوج حق ندارد همسرش را تنبیه کند وقتی نشوز را علنی ساخت این حق پدید می‌آید^۵

^۱. محمود حسن ، شیبیر احمد ، دیوبندی ، تفسیر کابلی ، تهران ، سال ۱۳۸۵ ،

^۲ همان ، ص

^۳. عبدالقادر، عوده، جرم و اركان آن، تهران، سال ۱۳۸۹ ، ص، ۴۷۳.

^۴. زین الدین، ابن نجیم ، البحر الرائق، بیروت، مکتب حقانیه، (ب.ت) ج ۵، ص ۵۳.

^۵. همان، ج ۹، ص ۱۶۸.

آیا با ارتکاب اولین گناه، حق تأدیب به وجود می آید یا خیر به نظر برخی از فقهاء^۱ در صورتی که زوجه برای اولین بار نافرمانی کند، زوج حق ندارد او را تنبیه کند و تنها در صورت تکرار و اصرار بر آن، این حق به وجود می آید در بار اول با مهربانی و ملاطفت او را پند می دهد و در صورت تکرار می تواند از فراش همسر دوری گزیند، اگر باز هم تکرار کرد او را بزنند، این گروه عقیده دارند که حرف "و" در آیه‌ی مبارکه "فِعْظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاصْرِبُوهُنَّ" به معنای ترتیب است، و این‌که مقصود از تأدیب آن است که شخص از ارتکاب معصیت در آینده دست بر دارد و برای نیل به این مقصود باید به ترتیب از آسان ترین راه شروع کرد" این نظر امام مالک و امام ابو حنیفه رحمة الله عليه رأى ضعیف مذاهب امام شافعی و امام احمد هم با نظر امام مالک و امام ابوحنیفه رحمة الله عليه موافق است.^۱

اگر این رأى مورد متابعت قرار بگیرد کسی که در گناه اول یا دوم زوجه خود را تنبیه کند، جزا می بیند ولی اگر برای گناه سوم، چنین کند، مجازات نخواهد شد زیرا در چار چوب مقرر از حق خود استفاده کرده است هم چنین در صورت ایراد ضرب به سبب گناه بار سوم، جزا می بیند، در صورتی که قبلًا از پند و اندرز استفاده نکرده باشد. در این مورد متهم (زوج) حق دارد ثابت کند که همسرش قبلًا دوبار دست به معصیت زده است و در بار اول او را پند داده و در گناه دوم وی را از فراشش دور کرده است، چنانچه بتواند این موارد را به اثبات برساند از جزا در امان خواهد بود.

اینکه آیا از شوهر علت ایراد ضرب سوال می شود به عقیده برخی از فقهاء، زوج مکلف نیست که سبب و علت ایراد ضرب را بیان کند و از این جهت مورد باز خواست قرار بگیرد، زیرا چه بسا که همسرش را به سبب مسائل جنسی و عدم تمکین لت و کوب نموده که از بیان آن شرمنگین باشد و یا اگر بگوید، باور نکنند. آنها در این

^۱. عبدالقدیر، عوده، جرم وارکان آن، تهران، ۱۳۸۹، ص ۴۷۳.

مسئله به نقل قول اشعت از حضرت عمر (رض) استناد می کند که وی گفت: ای اشعت از من به یاد داشته باش که از حضرت رسول الله صلی الله علیه و سلم شنیدم که فرمود "از مرد سوال نکنید که چرا همسرش را تنبیه بدنی نموده است" این حدیث نشان می دهد که ادعای مرد دایر به این که همسرش را به سبب تأديب "لت و کوب نموده است باید پذیرفته شود اما اگر زوجه مدعی باشد که به دلیل تأديب نبوده است، زوج باید علت ضرب را ثابت کند. برای این که زوجه تأديب شود، شرط سنی ملاک نیست در هر سنی که باشد این حق برقرار است برخلاف کودکان که فقط تا رسیدن به سن بلوغ، پدر حق دارد آنها را تأديب کند. این نظر امام احمد است.

ب) چگونگی ایراد ضرب

"زوج حق ندارد که هر طوریکه دلش می خواهد زوجه را بزند، باید ایراد ضرب "غیر مبرح" یعنی غیر شدید باشد زیرا پیامبر صلی الله علیه و سلم می فرماید: "بر همسرانتان این حق را دارید که در رخت خواب شما، کسی را که دوست نمی دارید راه ندهند اگر چه چنین کنند آنان را کنک بزنید متنه شدید نباشد."^۱

ضرب غیر مبرح همان ایراد ضرب ساده است. برخی گفته اند مقصود آن است که زوجه در اثر لت و کوب متالم باشد ولی استخوانش نشکند و خون نیاید، برخی گفته اند ضرب غیر مبرح، ضربی است که پوست بدن را سیاه نمی کند و خون جاری نمی سازد و به شکلی است که همانند آن را تأديب می نامند. گروه دیگر آن را ضربی می دانند که خون جاری نکند و عادت زوج به حساب نیاید. بعضی هم، آن را ضربی می دانند که از خود اثر بر جای نگذارد. همه ای این تفسیر ها به رغم اختلاف عبارتی، معنای واحدی دارند.

^۱. عبدالقادر، عوده، جرم و ارکان آن، تهران، ۱۳۸۹، ص ۴۷۴.

ایراد ضربی که به سبب تأدیب است، نباید بر صورت و موضع حساس بدن مانند شکم زوجه وارد شود.^۱ لازم است که واقعاً به قصد تنبیه باشد و از حد متعارف نگذرد و مانند آن را تأدیب بنامند. در این صورت زوج مسؤولیت ندارد زیرا حق خود را استعمال کرده است.

همچنین باید "حد وسط" رعایت شود، با یاد آوری این نکته که ایراد ضرب به عنوان تأدیب در موردی ممکن است حد وسط باشد و در مورد دیگر حد متوسط به حساب نباید و در موردی که خروج از حد تأدیب به شمار می‌آید، در جای دیگر به حد تأدیب نرسد.

تأدیب زوجه ممکن است با دست به عمل آید و یا از تازیانه و چوب دستی استفاده شود. اگر تأدیب زوجه به سبب ارتکاب عملی است که حیثیت عمومی دارد، به شرطی از طرف زوج به عمل خواهد آمد که مسأله در مراجع ذیصلاح طرح نشده باشد و زوجه به سبب ارتکاب آن تحت تعقیب قرار نگیرد. در چنین صورتی زوج حق ندارد زوجه را تأدیب کند.^۲ زیرا در اصل، حاکمیت برای اعمال مجازات شایستگی دارد و در فرضی که قضیه در مراجع ذیصلاح طرح شده باشد زوج حق تأدیب ندارد، چون این حق، به عنوان استثناء به زوج داده شده است تا در هر امری که باعث تیرگی روابط زناشویی می‌گردد دولت و مراجع عمومی دخالت نکند، مثلاً اگر زوجه از اموال زن همسایه چیزی سرقت کند یا او را فحش دهد و همسایه به مراجع قضایی شکایت نبرد، زوج حق دارد همسرش را تنبیه کند، اما اگر شاکیه شکایت کند، زوج حق تأدیب ندارد، مگر آن که زوجه در ارتکاب جرم حق زوج را هم زیر پا گذاشته باشد، مثلاً اگر زوج او را از فحاشی به همسایه نهی کرده یا گفته باشد که بدون اجازه‌ی او را از خانه

^۱. همان، ص ۴۷۵

^۲. خطاب، مواهب الجلیل، شرح مختصر خلیل، ج ۴، ص ۱۵.

خارج نشود، بنابر این ، زوج به دلیل این نا فرمانی حق دارد او را تنبیه کند ولی در مورد سرقت و فحاشی، حقی بر او مترب نیست.

چنانچه زوج یقین یا ظن غالب داشته باشد که تأدیب زوجه بی فایده است، حق تأدیب ندارد، هم چنین اگر معتقد بوده یا ظن غالب داشته باشد که جز بالت و کوب سخت اصلاح نمی شود حق ندارد از حدود تأدیب پا فراتر بگذارد، در این دو حال، عمل ارتکابی زوج، تجاوز به شمار می آید نه تأدیب^۱

به عقیده ای امام مالک و امام احمد رحمة الله عليه در صورتی که زوج به قصد تأدیب زوجه را بزند و در اثر ایراد ضرب بمیرد یا نقص عضو پیدا کند به شرط آن که ایراد ضرب زوج تأدیب به شمار آید، مسؤولیت ندارد ولی اگر ایراد ضرب به حدی شدید باشد که آن را تأدیب نمی نامند زوج ضامن است.^۲

امام ابو حنیفه و امام شافعی رحمة الله عليه در هر حال زوج را ضامن مرگ زوجه می دانند، امام ابو حنیفه می گوید، تأدیب آن است که مجني عليه "مؤدب" پس از تأدیب زنده بماند اگر در اثر آن بمیرد یا عضوی از اعضای بدنش را از دست بدهد، عمل ارتکابی قتل یا قطع عضو است نه تأدیب. امام شافعی رحمة الله عليه می گوید، تأدیب حق زوج و کیفیت آن به اجتهاد شخصی وی موقول شده است و لذا در مقابل نتیجه ای عملش باید مسؤول باشد. فقهای متاخر مذاهب امام شافعی و امام ابوحنیفه مسؤولیت زوج در مقابل نتیجه ای حاصل از تأدیب را این گونه توجیه می کنند که تأدیب زوجه، تکلیف زوج نیست بلکه حق زوج در تأدیب را این گونه توجیه می کنند که تأدیب زوجه، تکلیف زوج نیست بلکه حق زوج در تأدیب زوجه صرفاً متضمن نفع

^۱. همان، ج ۴، ص ۱۶ / الانصاری، ذکریا، زین الدین، اسنی المطالب، ج ۳، ص ۲۳۹.

^۲. مقدسی، ابن قدامه عبدالله بن احمد، المغنی، ج ۱۵، ص ۳۴۹.

شخصی اوست و می تواند آن را مورد استفاده قرار ندهد و هم حق دارد از آن بهره بجوید.^۱

امام مالک و امام احمد رحمة الله عليه هم در توجیه نظر خود می گویند استعمال حق در چارچوب مقرر مباح است و در مقابل عمل مباح، مسؤولیت وجود ندارد. از دو رأیی که فوقاً بیان شد این نتیجه به دست می آید چنانچه تأدیب در چارچوب مقرر صورت پذیرد، زوج نه مسؤولیت جزایی دارد و نه مسؤولیت مدنی زیرا وی حقی را استعمال کرده که شارع آن را مباح دانسته است. اما اگر از حدود مقرر خارج شود هر دو مسؤولیت انتظار اوست. اختلاف نظر مورد اشاره در صورتی بوده که تأدیب از حدود مقرر خارج نشده باشد، هرچند باعث مرگ یا تقضی عضو زوجه گردد. پدر حق دارد فرزندان غیر بالغ خود را تأدیب کند و معلم نیز اعم از آن که مدرس باشد یا آموزنده ی حرفه و کسب، حق دارد شاگرد صغیرش را ادب کند و جد و وصی هم حق دارند کودک تحت ولایت خود را تأدیب کنند. به موجب یک رأی در صورتی که مادر وصی طفل باشد یا او را در تکفل خود داشته باشد و هم چنین در غیاب زوج حق دارد طفل خود را تأدیب کند، جز در این موارد بر حسب رأی مشهور و برتر، مادر حق تأدیب ندارد.^۲

گفتار دوم : شرایط تأدیب اطفال

شرایط تأدیب طفل مانند شرایط تأدیب زوجه می باشد بنابر این، طفل باید به سبب گناه تأدیب گردد که آن را انجام داده است و نه به موجب گناهی که بیم ارتکابش وجود دارد. تأدیب اطفال شدید نباشد و با حالت و سن طفل مناسب باشد و

^۱. الطهطاوی، احمد بن اسماعیل، حاشیه الطهطاوی، ج ۴، ص ۲۷۵ / شافعی، محمد بن ادریس، الام، ج ۶، ص ۱۳۱ - ۱۶۶ به بعد.

^۲. الحصاص، ابی بکر، احمد الرازی، احکام القرآن، ج ۲، ص ۱۱ / الطهطاوی، احمد بن اسماعیل، حاشیه الطهطاوی، ج ۵، ص ۲۷۵.

به قصد تأديب انجام شود و از حد متعارف خارج نشود، به نحوی که مانند آن را تأديب بشمارند. هرگاه وارد نمودن ضرب دارای شرایط فوق باشد، ضارب مسؤولیت ندارد، چون عمل ارتکابی اش مشروع است.

با نظر داشت مراتب فوق ایجاد می نماید، حین تأدیب طفل شرایط ذیل در نظر

گرفته شود:

- تأدیب به هدف تربیت صورت گیرد نه از روی خود خواهی و عصبانیت هرگاه تأدیب از جانب پدر یا معلم از روی خود خواهی و عصبانیت صورت گیرد این موضوع بالای روان طفل تأثیرات سوء بجا می‌گذارد.

- پدر و معلم پیش از اینکه تأدیب را حق خود بدانند باید آنرا یک وجیبه و مکلفت خود بدانند.

- شریعت اسلام تأدیب طفل را بخاطر تربیت و جلوگیری از فعل حرام که یک ضرورت است اجازه داده است و نظر به قاعده فقهی (الضروره تقدیر بقدرها) ضرورت باید به اندازه آن استفاده گردد نه بیشتر از آن یعنی تأدیب طفل به نحویکه مaprohibited شود و دست پایش کسر کند و یا باعث نابینا شدن و از دست دادن حواس وی گردد، جواز ندارد.^۱

الف: حكم تاديب اطفال

برخی از فقهای کرام عقیده دارند که "در صورتی که ایراد ضرب به فوت یا قطع عضو کودک متهی گردد و عمل ارتکابی تأدیب به حساب آید و در محدوده‌ی شرعی رخ بدهد، ادب کننده مسؤول نیست، اما اگر شدید باشد و تأدیب تلقی نشود، مسؤولیت جزایی دارد." این نظر امام مالک و امام احمد رحمه‌الله علیه می‌باشد.^۲

^۱. محمد اختر، سیگانی حقوق جزای عمومی، ص ۱۷۱.

^٢. ابن قدامة، مقدسی عبدالله بن احمد، المغنی، ج ١، ص ٣٤٩ - ٣٥٠.

برخی دیگر از فقهای کرام به این نظر اند که "ادب کننده در هر حال ضامن است، زیرا تأدیب واجب نیست بلکه حق به شمار می آید، می تواند آن را انجام دهد و حق دارد آن را رها کند پس اگر حق خود را استعمال کرد، مسؤول خواهد بود." این نظر امام شافعی رحمة الله عليه است^۱

برخی دیگر از فقهای کرام به این نظر اند که "پدر و جد و وصی مانند زوج در مقابل همسر در صورت فوت یا قطع عضو کودک، ضامن هستند." این نظر امام ابو حنیفه رحمة الله عليه است، این رأی در مذهب امام ابو حنیفه رحمة الله عليه مورد متابعت قرار نگرفته، حتی به نظر برخی از فقهاء، امام ابو حنیفه رحمة الله عليه هم از رأی خود عدول کرده است.^۲

برخی دیگر از فقها به این نظر اند که "به موجب آن پدر و جد و وصی در تأدیب کودک مأذون هستند و آنچه از فعل مأذون پدید آید، مسؤولیت آور نیست." این نظر رأی امام ابو یوسف و امام محمد رحمة الله عليه است. اما در مورد معلم و مدرس، امام ابو حنیفه رحمة الله عليه و یارانش میان حالتی که پدر و وصی اجازه داده باشند و حالتی که بدون اجازه است تفاوت می گذارند. در صورت اخیر برای ضارب مسؤولیت جزایی قایل هستند زیرا کسی را زده که مأذون به زدن او نبوده است. در حالت نخست به مسؤولیت قایل نیستند اگر معلم بداند که در مقابل سرایت جنایتش ضامن است از آموزش سرباز می زند و حال آنکه مردم به خدمات وی نیاز دارند و برای همین ضرورت سرایت را در حق وی ساقط می دانند. مذهب امام ابو حنیفه رحمة الله عليه و یاران وی با مذاهب امام مالک و امام احمد رحمة الله عليه در نتیجه برابر است^۳

^۱. محمد بن ادريس ، شافعی، الام، ج^۶، ص ۱۶۶ به بعد.

^۲. عبدالقدار، عوده، جرم و ارکان آن، تهران، ۱۳۸۹، ص ۴۷۷.

^۳ ابی بکر بن مسعود ، کاسانی، بدائع الصنائع، ج^۸، ص ۳۰۵

برخی از پیروان امام ابوحنیفه میان ایراد ضرب به عنوان تأدیب و ایراد ضرب به عنوان تعليم فرق می‌گذارند. نوع نخست را حق می‌دانند که استعمال آن به شرط سلامت مفید است و نوع دوم را تکلیف می‌شناسند که اجرای آن به شرط سلامت مقید نمی‌باشد. این تفاوت را زمانی موجود می‌شمارند که ایراد ضرب در میزان و کیفیت و موضع ورود، متعارف باشد و ایراد ضرب غیر متعارف را در هر حال موجب ضمان می‌دانند.^۱

در اثر همین تفکیک می‌توان ایراد ضرب زوج را از ایراد ضرب دیگران تفریق نمود. زوج همیشه به عنوان تأدیب از آن استفاده می‌نماید، اما پدر و جد و ولی و وصی و معلم گاهی برای تأدیب، کودکان را می‌زنند و گاهی هدف شان تعلیم می‌باشد. در هر حالت در مورد طفل، مفهوم تأدیب یا مفهوم تعلیم در هم می‌آمیزد، بخاطر یکه مقصد از تأدیب طفل بیشتر جنبه آموزش را دارد.

ب) تفاوت دیدگاه مذاهب درباره تأدیب اطفال

اختلاف مذاهب امام مالک و امام شافعی و امام احمد رحمة الله عليه با مذهب امام ابو حنیفه رحمة الله عليه در این است که آنها تأدب را به طور کلی حق می شمارند نه تکلیف اما مذهب امام ابوحنیفه رحمة الله عليه ، تأدب اطفال را به طور کلی یا حداقل در موردی که هدف تعلیم است، تکلیف می دانند.

مذهب امام شافعی رحمة الله عليه استعمال حق را به شرط سلامت مقید می داند، با آراء مذاهب امام مالک و امام احمد رحمه الله عليه، مخالف است زیرا آنها تا زمانی که حق در چهارچوب خود مورد استفاده قرار می گیرد آن را به شرط سلامت مقید نمی سازند، از این جهت مذاهب آن دو در نتیجه با مذهب امام ابوحنیفه رحمة الله عليه

۱ همان، ج ۸، ص ۳۰۶

یکسان می شود، هرچند مذهب امام ابو حنیفه رحمة الله عليه تأديب را تکلیف و واجب می داند نه حق.

رویکرد شریعت اسلام در مورد تأديب بهتر می باشد، شریعت برای شوهر و پدر حق تأديب را نسبت به زن و اولاد محفوظ دانسته است، و آن را از جمله مواردی اسباب اباحت دانسته است و فقهها در این رابطه به احکام قران کریم، احادیث و روایات استناد می نمایند.

نتیجه گیری

شریعت اسلام به شوهر حق داده است تا خانم اش را در صورتی که از شوهر در اموری که شریعت اسلام اجازه داده نا فرمانی کند، وی را تأديب نماید. ولی این حق نیز مشروط است که در کدام حالات شوهرمی تواند خانم اش را تأديب نماید و این تأديب چگونه صورت گیرد که منجر به لت کوب یا عذاب بیش از حد خانم نگردد آیا در اولین نا فرمانی خانم این حق برای شوهر بوجود می آید یا اینکه در صورتی تکرار باز هم تأديب تکرار گردد یا اینکه کدام شرطی دیگری وجود دارد که از آن استفاده به عمل آید به هر صورت تمام فقهای کرام اهل سنت و الجماعت به این امر که تأديب حق شوهر است، اتفاق نظر دارند. و دلیل آن هم آیات و احادیث می باشد که به آنها استناد صورت گرفته است.

همچنان شریعت اسلام در رابطه به تأديب طفل توسط پدر یک سلسله شرایط را پیش بینی نموده است. ولی در مورد چگونگی تأديب بین فقهاء اختلاف وجود دارد که در مقاله حاضر به آن پرداخته شده است. تأديب به اساس شریعت اسلام از جمله اسباب اباحت جرم می باشد.

مَنَابِعُ وَمَا حَذَّرَ

الف- قرآن کریم

ب- کتب.

- ١- ابن نجیم، زین الدین بن ابراهیم {ب ت} بحر الرائق، بیروت، مکتبه حقانیه.
- ٢- الشیرازی، ابواسحاق، المذهب، ج. ۲. {ب ت}
- ٣- الحصاص، ابی بکر، احمدالرازی، احکام قران، ج ۲ {ب ت}
- ٤- الطھطاوی، احمد بن اسماعیل ، حاشیه الطھطاوی، ج ۵ {ب ت}
- ٥- الانصاری، ذکریا، زین الدین ، اسنی المطالب، ج ۳ {ب ت}
- ٦- ابن رشد، مقدمه ابن رشد، ج ۲ {ب ت}
- ٧- توحید خانه، محمد صدر، رهنمود ماکس پلانک برای حقوق جزای عمومی افغانستان، چاپ سوم، کابل، سال ۱۳۸۸
- ٨- خطاب، مواهب الجلیل شرح مختصر خلیل، ج. ٦.
- ٩- رسولی، محمد اشرف، حقوق جزای عمومی (٣-٢)، کابل، نشر واژه، سال ۱۳۹۶
- ١٠- سیگانی، محمد اختر، حقوق جزای عمومی، انتشارات مستقبل، کابل، سال ۱۳۹۳
- ١١- شافعی، محمد بن ادريس {الام، بیروت، دارالمعرفه. ۱۳۹۳} هـ
- ١٢- عوده، عبدالقدار، جرم و ارکان آن، تهران، نشر یاد آوران، سال ۱۳۸۹
- ١٣- کاسانی، ابی بکر بن مسعود، بدائع الصنائع، ج. ٧. {ب ت}
- ١٤- مقدسی، ابن قدامہ عبدالله بن احمد، المغنی، ج ۱۰، {ب ت}

په اسلام کې د رهبری غوره خانګر پیاوي

پوهنډل رحمت الله عظيم

لناپيز

قيادت د بشري معاملي له هغه شايسته فن خخه عبارت دی چې په بشري او انساني سلوک باندي تأثير لري، انسان د معين هدف لوري ته توجيه کوي ، چې د قيادت اطاعت، ثقه توب او احترام ته هم شاملېږي، خښې فطري صفات شتون لري چې د قيادي امکانياتو سره مرسته کوي، خو دغه مرسته معين حد او اندازه لري، د قيادي شخصيت د بشپړتیا لپاره لازمي ده چې په فكري، روحي، جسمسي، اداري، تنظيمي، اخلاقي او شخصي مواصفاتو باندي سمبل وي، تر خو پوري چې د قائد په شخصيت کې قيادي لازم صفات بشپړ نه شي، اداره او پولنه به د تزلزل او ګډوډي سره مخ کېږي، خکه اداره د تنظيم، پلان جورو لو او انضباط په منطق سره تر سره کېږي، د دي لپاره چې قائد په خپلو کارونو کې بریالي او کاميابه واوسي ، لازمي خبره ده چې دی هغه خانګر پیاوي او استعدادنه په خان کې ولري، کوم چې د یو بریالي او کاميابه قائد مواصفات بلل کېږي، لکه ور سپارل شوي دنده په پوره معنى درک کول او پېژندل، خپلو چارو ته دقیقه پام لرنه درلودل ، د قوي ارادي خبنتن وي، د رښتوولي

سویزه

صفت به لري، د ده او افرادو تر منځ متقابل احترام موجود وي، د افرادو د کارونو تعقیب او خارنه ، د ادارې په قوانینو ، اصول، لوایحو، کړنو او تصرفاتو بشپړل خبرتیا ولري، د قیادات او رهبری بریاليتوب تر ټولو په دې تکې کې نغښتي دی چې رهبر د خپل رعيت او تر لاس لاندي افرادو سره تل او دوام داره ارتباط ولري، په همدي اساس مي نوموري موضوع غوره کړه چې خپل ورونه مهمو قيادي صفاتو ته متوجهه کرم ، تر خو زموږ د امت خوانان په خانګړې توګه هغه ورونه چې په اداراتو کې د مسؤوليتو په صفت دندۍ لري ورڅخه استفاده وکړي.

کلیدي ګلمي: قيادات، قائد، غوره خانګړتیاوي مسؤوليت، دنده، رعيت

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ رُوحِنَا وَمِنْ
سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِ اللَّهُ، فَلَا يُضْلَلُ لَهُ، وَمَنْ يُضْلَلُ فَلَا هَادِي لَهُ، وَأَشَهَدُ
أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشَهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَبَعْدَ:
د دې لپاره چې بحث مو ګټور وي د ډوډه مشر او رهبر خانګړتیاوي مو بنې جوټې
کړي وي په کار ده چې هغه نوبنتګر او لور اخلاقې اصول تر بحث لاندي ونيسو کوم
چې بریالي مشران او ستر قيادي شخصيتونه پې دبري تر ساحله رسولی دي .
د ډوډه مسلمان لپاره تر هرچا د غوره لارښود بېلګه زمونږ د ګران لارښود محمد
(صلی اللہ علیہ وسلم) شخصیت دی ،

د اللہ تعالیٰ هغه ربستونی او امين استازی چې تر بعثت مخکي په ربستنولی او
اماںداری پېژندل شوی وو، هغه زمونږ لپاره ډوډه غوره بېلګه دی، چاچي داسي ستری
موخي درلوډې چې لور ارزښتونه پکي نغښتي ول، چې هغه د هدایت لوري ته د بشريت
لارښونه او دنري هر ګوټه ته د حقې وينا رسول وو .

يو بریالي لارښود تل دخان او خپلو اتبعو لپاره رغنده او ارزښتمن اهداف تاکي او
د هغو دلاسته راوړلو لپاره سنجډه ستراتېزی جوړوي او بيا خپلي هر اړ خېزې هڅي په

کار اچوی که داسی ونه کپری نو خان او خپل ملاتر کونکی ټول له تباہی سوہ مخامنځ کوئی.

هغه تل پخپله تګلاره کي نوبنونه مني او راولي، جمود يې پربنه والي او استبداد
يې په فکر او سوچ واکمن نه وي، هغه پوهېږي چې کاینات په نه ستومانه کېدونکي
ډول په ډېره چټکتیا سره هر وخت د نوبنت په لوري درومي، نړۍ او د هغې حالات تل
د بدلون په حال کي وي، کوم امکانات چې هغه مخکي په کار اچول هفو خپله دنده
سمه سرته رسولي ده، خو د دې لپاره چې خپلي موخي ژر تر ژره لاسته راوري په کار
ده په وسائلو کې نوبنت راولي څکه چې که هغه داسي ونه کړي نو سیال لوري ورڅخه
مخکي کېږي بريالي لارښود او مشر تل له خپلو لارویو سره مشورې کوي، زمونږ
ګران لارښود دخپلو اصحابو له مشورې مخ ندي اړولي زموږ لپاره په کار ده چې د
هغه تګلاره ونيسو. فرعون چې کله پخپله رايه تېنګ شو او دخپل پلوې خو په پته کې
مسلمان قبطي مشوره يې ونه منله خپل قوم او پلويان ټول دنېل په سمندر ګې کې ډوب
کړل.

بریالی لارنسود خپل پلویان پخپلو موخو خبروی ترخو هفوی ورسره مرسنه و کرپی
کله چی گن شمپر فکرونه لاسونه سره ورکرپی په کارونو کې برکت لوېبری او پایلی بې
بریالی لاسته راورنی لري .

رسول الله صلی الله علیه وسلم د غوره اخلاقو او حکیمانه قیادت یوه بپلگه و، هغه خپل ملکگری داسی روزل چې له هغه سره یو خای یې ستری دندی په غاره اخیستاپی، او د هغه له وفات نه وروسته هغه مخکنیان جور شول، چې سترو کوابنونو ته یې غېږي ورکولی او د خپل لارښود تګلاره یې په ډېر ه امانتداری سره تعقیبو له.

هونسيار مشر ډپر واره جزيات هم له پامه نه غور خوي خکه چې کېدای شي
په راتلونکي وخت کي ډپر خطر ناک واقع شي، هغه د ګواښونو په وړاندي سرنه تېټوي
دسترو پېښو د مخنيوی او له هغه خنخه دروغ رمت وتلو دوتنځایونو تلاش کوي، او
بریالی حل لاري لټوي، ثبات او تېنګښت دهغه په درېخونو او تصمیمونو حاکم او بر
لاسی وي .

مسلمان لارښود په خپل چلنده کي جدي وي خو زره بې د خپلو ملګرو په وراندي پاک وي، او د هغوي په وړو تېروتنو سترګې پېوي ځکه خو د هغه په مېنه کي د ټولو ملګرو زړونه یوه خوله وي، او هر یو بې د نزدېکت غوبنتنه کوي، او کله چې خپل مشر ونه ويني لا لهانده او سرګردانه وي.

نو موږ مسلمانانو ته په کار دی چې د اسلامي شريعت له اصولو خخه خان خبر او خپل ژوند ورسره عيار کړو، ځکه اسلام یو شامل نظام دی چې د بشريت ټولې غوبنتې پکې حل شوې هيڅ د اسې قضيې نشهه چې په اسلام کي ورته د حل لاره نه وي روښانه شوي، همدا رنګه د اسلامي امت محدثينو، د دي موضوع اړوند احاديث په خپلو کتابونو کې را نقل کړي لکه: امام بنخاري، امام مسلم، امام طبراني رحمهم الله او نورو علماء د قدر وړ ليکني کړي دا چې نوموري ليکني اکشہ په عربي ژبه باندې ليکل شوي زموږ خلک ورڅه استفاده نه شي کولای کوبښن دا شوي چې موضوع په افغانی اکاديمیکو ادبیاتو روښانه شي ترڅو زموږ د مشرانو او کشرانو د دي سنت په حکمت، فلسفه او ګټۍ باندې د نه پوهیدلو خخه د ژغورلو تنده ماته شوي وي.

د خپلني مواد او مېتود

دا چې (په اسلام کې د رهبوی غوره ځانګړېتیاوي) یوه علمي او ګتابتونې موضوع ده او تر ډېره حده په قراني آياتونو او نبوي أحاديشو پوري تړلي ده، نو ځکه د خپلني ګړنلاره پخوانيو اثارو ته کښه غوره شوي چې تر ډېره حده کوبښن شوي دي چې ثقه، او اعتمادي سرچینو خخه استفاده وشي.

۱ - د رهبري او قيادت پېژندنه

قائد چې په درې ژبه کې ورته رهبر، فرمان روا، او په پښتو ژبه کې ورته مشر ويل کېږي لغوي معنائي اداره چې او فرمان ورکونکې ته ويل کېږي. او په اصطلاح کې هغه نوبنتګر شخصيت خخه عبارت دی چې د مبتکارانه کړنو د ترسره کولو لپاره د نويو تګلارو په اساس غوره نتایج او پایلې لاسته راپړي، بریالی قائد هغه دی چې خپل مهارت د بني خطې او خاکې د تیارولو په اساس بسکاره کولی شي، د

کارونو تنفیذ په بنه چول تر سره کوي، په حماسي او او روحي چول له نورو خلکو خخه
خانگرۍ وي (الفقهۍ، ۲۰۰۸م، صفحه ۱۲)

۲- د قائد او رهبر شخصي غوره خانگرۍ تياوري

د قائد او رهبر خينې هغه مواصفات او خانگرۍ تياوي دي چې د ده تر شخصيت
پوري اړه لري او ئينې مواصفات چې دي ې په خپله دنده او مسؤوليت کې ولري
ئينې بيا داسې مواصفات دي چې دي له خپلو افرادو سره مراعت کوي غواړو په دي
برخه کې د قائد هغه خانگرۍ تياوي بيان کړو چې تر د ده تر شخصيت پوري اړه لري چې
په دي برخه کې مو لس مواصفات او خانگرۍ تياوي په لاندې توګه ذکر کړي

۱- د خپل خان پېژندنه

قائد ته لازمه ده چې پخپل خان کې د ضعف او قوت تکې و پېژني، کوم رهبر چې
خپل استعدادونه او امکانيات ورته بنه خر ګند نه وي هغه ته موفق او بریالۍ رهبر نه شو
ویلاي، بلکې پېر خله دغه بې خبرتیا د زياتو مصیبتونو او لویو ضررلونو سبب ګرځي بناء
واجبه ده چې قائد لاندې تکيو ته پوره پاملنې و کړي:

ا- په خپل خان کې د ضعف تکې و پېژني او د هغو د تقوې لپاره دوام داره هڅه
او کوښن و کړي.

ب- خپل پیاوړي اړخونه درک کړي او د هغو په پرورش او پالني او روزني او په
کار اچولو کې زیار او کوښن ویاسي.

ج- خپل عمومي معلومات پر مخ بوئې او خان د مختلفو، ادارې، سیاسي،
ټولنیز، اقتصادي موضوعاتو، نظریاتو او افکارو خخه خبر کړي.

د- اسلامي او غير اسلامي رهبران او مشران و خیږي او د دوى د قیادت
تکلاري او اساليب خان ته خر ګند کړي او بنه خير شي چې دوى خرنګه بریالیتوب او
يا د ناکامي سره مخ شوي دي.

د رهبریت په نړۍ کې د خان پېژندنه او پر خان حاکمیت د نن زمانې یو تر ټولو مهم بحث دي، هکه چې پرخان حاکمیت درلودل انسان په دوامداره توګه هوبنیاروی او پوهېږي چې که چیرې خان بهتره مدیریت کړي، کولای شي نور هم مدیریت کړي، هغه چې وايې د خان اصلاح د ټول جهان اصلاح ده، اوپه دي اوه الله جل جلاله فرمایلی دي: {إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُعَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ} [سوره القاعد]: [۱۱]

زبارة: یقنا الله جل جلاله د ټول قوم حالت نه تغیروی مګر دا چې خپله دوی هغه شه چې خانونو کې پې لري تغییر نه کړي.
 رسول الله (صلی الله علیه وسلم): هغه صحابه ئه چې له غزوی خنځه را وکړیدل و فرمایل {“قَدِمْنَمْ مِنَ الْجِهَادِ الْأَصْغَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْأَكْبَرِ”} قالوا: “وَمَا الْجِهَادُ الْأَكْبَرُ؟” قال: “مُجَاهَدَةُ الْعَبْدِ هَوَاهُ”} (بیهقی، ۱۴۰۸هـ، پاڼه ۱۵۶)
 زبارة: تاسو له کوچني جهاد خنځه ستر جهاد ته را وکړیدل، صحابو عرض وکړ چې ستر جهاد خه شي دي؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته و فرمایل : د بنده مبارزه له خپلو نفسي خواهشاتو سره.

یو مدیر چې خپل خان ونه پېژني او خپل خان اصلاح نه کړي نو تر لاس لاندې افراد به بیا خنګه اصلاح کړي؟ که خپل خان وپېژني له شتو فرصتونو خنځه غوره ګټه واخلي، ضرور نه ده چې اووس په کوم حالت کې دي، تل دي په خپل خای دریدلی پاته شي، که چیرې قوي اراده، عزم او پوهه ولري کولای شي د خپل مسلک لور مقام ته ورسیږي، خو دا هم باید په یاد ولري چې له فرصتونو سره مسؤوليتونه هم راخې، له همدي فرصتونو خنځه ګټي اخيستتي لپاره باید د خان اداره کولو مسؤولیت واخلي. که چیرې د نړۍ یا د خپل ګران هېباد نوم و تو حلکو ته نظر وکړو ، یا د هغو حلکو ژوند ته چې نسيبي بریالیتوب سره مخ شوي، مور ته به د هغو ژوند یوه افسانه او ناول بشکاري، چې خرنګه یو خوک کولای شي د ژوند لورو ته ورسیږي، د نړۍ هر نوم ونۍ

شخص که په هره برخه کې وي، که له هر خه وراندې بې خان پېژندلى وه، او خپل استعدادونه ورتە معلوم وه غوره مدیر او رهبر ورتە ويلاي شو.

۲ - غوره مشرولي او رهبري

په هره ټولنه کې افراد او د ټولني وګړي خپلو مشرانو او رهبرانو ته د بهه او غوره مثال په توګه متوجه او پاملنې کوي، په دوى پسي حرکت کوي، ګام په ګام بې کړنې او کارونه، مواصفات او عادتونه تعقیبوي، کوبښن کوي چې د خپل مشر او رهبر خصوصیات او عادات خپل کړي، بناء د مشر او رهبر فعالیت، اخلاق، ویناوي او اعمال د ټولني په افرادو باندې اثر او اغیزه لري، همدا علت وه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د الله جل جلاله له لوري خپلو پېروانو او امتیانو ته د نېک او غوره مثال په توکه ور معرفي شوی لکه چې الله جل جلاله فرمایي دي. {لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أَسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللهُ كَثِيرًا} سورة الأحزاب ۲۱ ايت.

ژباره تاسې ته د الله جل جلاله استازى نېک مثال او غوره سر مشق دي، د هغه چا لپاره چې اميد لري الله ته او د اخوت ورئې ته او د الله ډېر ذکر او یادونه کوي. مشر او رهبر باید وکولای شي خپلو افرادو ته ووای چې زما په خبر شي لکه چې رسول الله صلی الله عليه سلم به صحابو ته وویل {صَلَوَا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أَصَلِّي} (البخاري، ۱۴۰۷ هـ ق، پانه ۵)

ژباره: داسي لمونځ وکړئ لکه زه بې چې کوم. داسي نه چې قائد خپله په لمانځه نه پوهېږي،

رسول الله صلی الله عليه وسلم په هر ډګر او میدان کې غوره مشر او قائد وه په کورکې د غوره پلار او مهربان خاوند بهترینه نمونه وه، په ټولنه کې غوره رهبر وه په نظامي میدان کې غوره او بي مثاله قومندان وه په سياسي میدان کې غوره سياست مدار وه، هر صحابي به غونښل چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم تولي کړنې په خپل ژوند کې تطبيق کړي. د رسول الله صلی الله عليه وسلم کورني ژوند سياسي او دولت داري

ژوند ټولنیز ژوند اقتصادی ژوند د امت مسلمه مسؤولینو او مشرانو تخت غوره مثالونه
دي همدا راز له رسول الله صلی الله علیه وسلم نه وروسته د راشده خلیفه گانو ژوند د
غوره مشرولي لپاره بهتریني نموني دي، د اسلامي نظام مشران باید کوبنبن و کري د
رسول الله صلی الله علیه وسلم او راشده خلیفه گانو ژوند هر اړخیز ه مطالعه کري ترڅو
غوره رهبر او مشر تري جوړ شي.

حسن بصری رحمه الله د خپل وفات په وخت کې خپلو زامنو ته وویل زامنو زما په
څير شي او له ما خنځه یې زده کري ځکه تر ما تاسو ته خير خواه انسان وجود نه لري ،
کله چې زه مړ شوم تاسو خپل مسؤول په تاسو مشر فرد ته وسپاري (الربعى، ۵۱۴۰،
ق، ص ۵۹)

۳-۲-۳- ژور او دقیق نظر درلودل

د قائد او مشر لپاره د هر موقف او پېښې په هکله د سریع او سلیم سنجش او
تحلیل توان لول، او په مختلفو حالاتو او شرایطو کې قطعی فيصلې او تصمیم ته رسیدل
د دې سبب ګرځي چې د افرادو اعتماد او درناؤی خان ته جلب کري... خو تردد،
شك او پیچیدګې، حیرانتیا او وار خطابې، د ګلودې، یې نظمي او عدم اعتماد باعث
ګرځي، رسول الله صلی الله علیه وسلم له ژور او دقیق نظر خنځه وروسته د اسلامي
دولت له تأسیس سره سم د مدنی منورې سرحداتو ته سراياوی د غوره قومدانو تر
سوپرستي لاندې ليږل چې په کفارو او مشرکينو باندې یې د اسلامي دولت رعب او
دبده کیناوه، د رسول الله صلی الله علیه وسلم دقیق او مدبرانه نظر وه چې د بدرا په
غزوه کې یې ستړه فتح لاسته راوريه، د رسول الله صلی الله علیه وسلم ژور نظر وه چې
د احزاب په غزوه کې د یهودو د بنې قريظه ډلي له وعده ماتيدلو نه وراخطاء نه شو
بلکې صحابه کرام یې په نورمال حالت کې وساته، (العواجي، ۱۴۲۵-هـ، ق، ص ۵۱)،
د رسول الله صلی الله علیه وسلم ژور او مدبرانه نظر وه چې د حنین په غزوه کې یې
صحابه کرام له وارخطابې او عقب نیشنې خنځه وړغوره چې وویل {أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذَبْ،
أَنَا أَبْنُ عَبْدِ الْمُطَّلَبْ} (صحیح البخاری) (۱۴۲۲-هـ، ق، ص ۳۱) زه د الله پیغمبر یم
دروغ نه وايم زه د عبد المطلب زوي یم. (مخکنۍ مرجع ۱۴۲۲-هـ، ق، ص ۳۱)

او همدا راز له مشرکینو سره د حديبي سوله سره له دي چې په اول کې اکثره
مسلمانان پري خفه ول خو وروسته پوه شول چې رسول الله صلی الله علیه وسلم پر
خای تصميم نولي ټول ورته تسلیم شول (المبارکفوری، ۱۹۸۰م، پاڼه ۸۷)

٤- ۲ - د قوي ارادي دولدونکي وي

د ارادې قوت د قائد او رهبر د شخصيت له ارکانو خنځه ګنل کېږي چې کولای
شي د هغه په واسطه مشکلات او ستونزې او خندونه له منځه يوسي. نن ورڅ د اسلامي
امت مشران تر ټولو زيات هفو قوي او فولادي ارادو ته اړ دي چې مشکلات، کړاونه
او خندونه یې له منځي تبنتي، د ابوبکر صديق رضي الله قوي تصميم او اراده د زکات د
مانعینو په اړه بسکاره دليل دی چې د اسلامي دولت په داخل کې یې د قوي ارادي په
اساس فتنه ختمه کړه، او د دوى په اړه یې وویل: «لَوْ مَنْعُونِي عِقَالًا لَجَاهَنْتُهُمْ
عَلَيْهِ» ژباره: که دوى د اوښ زنگون بند هم را خنځه و ګرځوي جهاد به ورسه کوم.
(الأصبهي، ۱۴۰۶ هـ - ۱۹۸۵ م، پاڼه ۲۶۹)، د عمر رضي الله عنه قوي اراده او
شجاعت او میرانه وه چې د روم او فارس امپراطوری ورته په ګوندو شول.

همدا راز رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي دي: {الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ، خَيْرٌ
وَأَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الصَّعِيفِ...} (النسابوري، ۱۳۷۴هـ.ق، پاڼه ۲۵۲)
ژباره: قوي مؤمن له کمزوري مؤمن خنځه الله ته غوره او محبوب دی. قوت یوه عامه
اصطلاح ده چې مسلمان په هر لحظه سره قوي وي که قوي جسم قوت وي که
ایمانی قوت او که ارادي قوت او داسي نور..

هيله او قوي اراده فرق کوي قوي اراده چې اهدف او موخو ته د عمل جامنه ور
اغوندي هيلي د هغو خوبونو حييشت لري چې کله متحقق کېږي او کله هم نه مشر ته په
کار دی چې قوي اراده ولري نه هيلى او کمزري اراده.

۵- ۲- فطرى جاذبه او كىشىش به لري

دا هغه طبىعىي صفت دى كە چېرىي پە كوم مشر او قائد كې ولپىل شى كولاي شى بى تكلىف او تكلىف خىخە د خپلو افرادو او مامورىنۇ زېرونە د خان پە لورىي جذب كېي. دغه عنصر لە هەفو قوي عناصرۇ خىخە كەنلى كېرىي چې د قائد شخصىت ورخىخە تشكىلىپىرى.

نومۇرى صفت او ئانگىزىتىيا لە رسول الله صلى الله عليه وسلم سره موجود وە پە هەمدىي اساس كله چې بە هەر خۈك ورسەرە كىياناسىتى دعوت تە بە يې لېيك ووايىه، بىنە مثال يې د مەدەنلىق منورى شېپەر خوانان ول خىنگە چې نى كىريم صلى الله عليه وسلم دوى سره مجلس وکول دويي پە اسلام مشرف شول. (المباركفورى، ۱۹۸۰م، پانە ۸۷)

۶- ۲- تفاؤل (اميد لەونكى بە وي

د قائد او رەھىرى د شخصىت لپارە تفاؤل يا اميد لول جوهرى او لازمىي صفت دى، چىكە قائد تە بىنابىي تر خۇ تال اميدوار واوسى او پە سەرە سىنە خپلو ھيلو تە سترگې پە لارە وي، خۇ ھدف تە د رسپىلۇ پە لارە كې ھېشكەلە بايد د شرائطو محاسبە او ژور تحليل د لاسە ورنە كېرىي، تر خۇ الله جل جلالە مە كېرە د نا خابىي سختىي، پېنىسو او ناكامىي سره مخامىخ نە شي.

پە دى كې شىكە نىشته چې مايوسى د افرادو او تولۇ پە ژوندانە كې د ناكامى او وېچارى خورا لوې عامل دى، دا ھېشكەلە صحيح نە دە چې مايوسى تە (بۇھە) او ھىلىمندى تە (ناپۇھى) ووايىو، او دا ھە سەمە نە دە چې ھىلە مندى د عاطفى او احساساتو تر اغىزى لاندى راشى، بلكې لازمە دە چې ھىلە مندى د عقل او بىنە سەنجىش سره يو خاى وي.

قيادت د لېسکر مخكىي جىجه او د قافلې سر دى، پە صفونو باندى د هغه اغىزىز خورا زياتە دە، كە چېرىي قائد مايوس او كمزورى شى افراد ھەم د كمزورتىيا او مايوسى سره مخامىخ كېرىي. رسول الله صلى الله عليه وسلم د بىر پە سختو شرابىطو كې چې د

مشرکینو ستر لبکر بی مخی د جنگی وسائلو سره مجهز جنگ ته ولار دی خپلو
 صحابو ته د جنت زیری ورکوي د فتحي او کاميابي اميدونه ورکوي او داسې ورته
 وايی: {**قُومُوا إِلَى جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ** }، قال: - **يَقُولُ عُمَيْرُ بْنُ الْحُمَامِ الْأَنْصَارِيُّ**: - **يَا رَسُولَ اللَّهِ، جَنَّةٌ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ؟** ق: «**نَعَمْ**» ، قال: بخ بخ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**مَا يَحْمِلُ عَلَى قَوْلَكَ بَخْ بَخْ؟**» قال: لا والله يا رسول الله، إلا رجاءة أن أكون من أهلهما،
 قال: «**فَإِنَّكَ مِنْ أَهْلِهِمَا**» ، فَأَخْرَجَ تَمَرَاتٍ مِنْ قَرْنِهِ، فَجَعَلَ يَأْكُلُ مِنْهُنَّ، ثُمَّ قال:
لَئِنْ أَنَا حَيَثُ حَتَّى آكُلَ تَمَرَاتِي هَذِهِ إِنَّهَا لَحِيَاةٌ طَوِيلَةٌ، قال: فَرَمَى بِمَا كَانَ
 مَعَهُ مِنَ التَّمَرِ، ثُمَّ قَاتَلَهُمْ حَتَّى قُتِلَ} (الناسوري، ١٣٧٤هـ—١٥١٠هـ)، پاڼه ۱۵۱۰
 ژبار: ولار شي د هغه جنت په لوري چې پراخوالی بې د آسمانونو او ځمکي په اندازه
 دی، عمیر رضي الله عنه وايې يار رسول الله جنت د آسمانونو او ځمکي په اندازه پراخه؟
 رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وايې هو، دی له خوشحالې وايې بخ يعني خومره
 بهه رسول الله صلى الله عليه وسلم ورڅخه پونسته کوي دا کلمات دي د خه په خاطر
 وویل؟ دی خواب وايې بل هدف می نه وه مګر دا اميد می لرم چې زه بې له هل خخه
 وکړئ رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وايې ته بې اهل بې، عمیر رضي الله له خپلي
 کڅوري خخه خرماوي راویستلي په خوراک بې شروع وکړه وروسته بې وغورزولي او
 داسي بې وویل که زه دومره وخت ژوندي پاته شم چې دا خرماوي وخورم دا اوربد
 ژوند دی وروسته وجنکیده تردي چې شهید شو (او خپل کوم اميد او هيله چې بې
 درلو ده ورسیده).

رسول الله صلى الله عليه وسلم د خپل دعوت په موده کې د فشار، رېړونو او
 تشکیک د منظمو حملو سره مخامخه، چې د اسلام دېمنانو د ضررونو او رېړونو تر
 ټولو سختو او شدیدو ډولونو خخه کار اخښته، دا ټول مشکلات پري راغل خو د
 رسول الله صلى الله عليه وسلم او د ده د ملګرو اراده کې کوم ضعف پیدا نه شو
 کړۍ؛ بلکې بالعكس رسول الله صلى الله عليه وسلم د هيله مندي په سترګه د الله جل

۷-۲- د مثبت فکر او نظر درلودنکی به وي

غوره رهبران يا مشران ، د هيله ببنونکي چلنده نه برخمن وي، چې د پیروانو لپاره د الهام سرچنې په توګه کار کوي. که مشران بې حوصله شي او يا بې حوصلې بشکاري، نو لاس لاندې مامورین او رعيت بې هم دا احتمال لري چې، بې حوصله شي، حتا کله چې شيان تياره بشکاري د قائد فكري ملګري د نا اميدی. احساس پیل کوي، نو هڅه دي وکړئ چې مثبت پاتې شي ، دا په ساده ډول د ننګونو په وړاندې د اميد خوشيني او اميد ساتلو مفهوم او معنى لري، غوره رهبران او مشران تل خپل افراد، مامورين او مشاورين هشوي ترڅو د نظرونو او پلانونو په وړاندې کولو کې فعاله ونډه وانځلي، په دي سر د ډپرو ستونزو حل او د محصولاتو نهه والي لامل کېږي، رسول الله صلی الله علیه وسلم د احزاب په غزوه کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له لوري په داسي سختو شرایطو کې چې خپله مبارک هم په خپل نس پوري د لوري په خاطر دوه ډېري تړلي وي صحابو ته وویل: ماته د شام کلیاني راکړل شوي او په الله قسم کوم زه اوس د شام سره قصرونه وینم بیا بې وویل: ماته د فارس امپراطوري راکړل شوه، زه د مدائن سپني مانۍ وینم بیا بې وویل: ماته د یمن کلیاني راکړل شوي په الله قسم زه د صنعته دروازې وینم. (المبارکفوری، ۱۹۸۰م، پانه ۸۷)

د حدیبی د سولی په سر کې کله چې سهیل بن عمرو بسکاره شو نبی کریم صلی الله علیه وسلم صحابو ته وویل: {لَقَدْ سَهُلَ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ} (البخاري، ۱۴۰۷ هـ - ق، پانه ۵)

ڇياره: يقينا ستابسو کارونه اسانه شو. يعني د سهيل په اره ٻي مثبت فکر درلوده او
صحابو ته ٻي هم مثبت فکر ورکړ.

۲-۸ - په غور سره د خبرو اور پدونکي وي او ستونزو ته په وخت سره رسیدکي وکړي

کله چې قائد او مشرد خلکو خبرو ته غور بودی، د دې بسکارندوبی کوي چې اصلًا ورته ارزښت نه لري، خو کله چې د کارمندانو خبرو ته غور بودی او د دوی ستونزو ته په وخت رسیدگې کوئ، دا ثابتوي چې درناوی ورته لري، ان دا چې غور نیول له درناوی لور ارزښت دی، چې مقابل کس ته ورکول کېږي، تر ټولو لوې پېروتنې چې خلک یې د دوو اړخیزو خبرو پر مهال کوي دا دی، چې ډېربې خبرې کوي خو څان هونبیار معرفی کړي، خو که غواړو په اداره کې په رښتیا سره د یو چا زړه خپل کړو او اغېز پرې وکړو، خبرو ته یې په پوره دقت غور کېږدو، دا به د دې سبب شي چې د افرادو او رعيت په زړونو کې د یو بنه مشر او رهبر په حیث وپېژندل شو، د یو غوره رهبر دا څانګړنه ده چې د خپلو افرادو او رعيت مشروع غونښتنې او ستونزې درک کړي، په خپل وخت ورته رسیدگې وکړي. ځکه کوم مشران چې په اداره کې ډېر سخت ګيره او کبرجن وي، د افرادو غونښتنې له نظره غورخوی، خپل رعيت او ماموريینو خخه د ماشين په حیث تمه او ورته وګوري، لري نه ده چې اداره به د زوال او سقوط تر حده رسیږي،

حسن بصری (رحمه الله) فرمایلی دی: لکه خرنگه چې د بنایسته اقوالو زدکره
کوئ نو د غوره غور نیولو زدکره هم وکړئ او د هیڅ چا خبری مه قطع کوئ.
(الخرايطي، ۱۴۰۶ هـ، پانه ۱۵۵)

الله جل جلاله د هفو خلکو ستاینه کوي چې خبره په غوره سره اوري او پیروي بې
کوي: {الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقُولَ فَيَتَّغَيَّرُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ} سورة الزمر ۱۸ ایت.

ڇيارة: هغه خلک چې خبره اوري او د احسن او غوره وينا پیروي کوي دا هغه خلک دی چې الله جل جلال ورته هدایت او لارښونه کړي.

۲-۹ - رینتني او صادق شخصيت به وي

له رینتنيوالی خخه هدف د وينا او عمل تر منع له تضاد خخه خان ساتل او ورسره دا احساس دی چې د یو مشر په حیث زموږ اعمال ټولو ته خرگنده او بسکاره دی. ټول پوهېږي چې موږ خرنګه له هر چا سره مخامنځ عمل کوو او د هغوي په غیاب کې هم همداسي یاستو، چې دا د اعتماد سبب ګرځي زموږ افراد او ملګري پر مړ باور کوي. هغوي موږ ته د یوه داسي چا پر سترګه ګوري چې کولاۍ شو ملا پرې وټرو او د چېل اعمالو لپاره موږ مسؤول وګني. باور رامنځ ته کېږي، کارمندان زموږ په حضور کې خان خوندي احساسوی او په موږ اغږه پیدا کوي. لکه خرنګه چې د کارمندانو لپاره صداقت او رینتنيولي اړینه ده، همدارنګه د قائد لپاره هم ډېره اړینه ده، خکه که د قائد او مشر د وينا او عمل تر منع تضاد واوسی، کارمندان داسي فکر کوي، چې مشر مو داسي دی موږ نه خه ګیله، صداقت او رینتنيولي د ژوند په هر ډګر ”شخصيت جورولو کې، اعتماد کولو کې، خبرو کولو ”کې ډېره مهمه ونډه لري. د یو مشر لپاره غوره ده چې په خپلو کارمندانو د اعتبار پخولو لپاره صادق با اخلاقه واوسی. کله چې هر قل له ابو سفيان رضي الله عنه خخه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په اړه پوبنتني وکړي په خواب کې ابو سفيان رضي الله عنه ورته وویل: (يَأَمْرُنَا
يَعْنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بِالصَّلَاةِ وَالصِّدْقِ وَالعَفَافِ» (البخاري، ۱۴۰۷ هـ ق، پاڼه ۷۸)

زیاره: موږ ته نبی صلی اللہ علیہ وسلم په لمو neckline کولو، ربستیاویلو او پاک لمنی
باندې امر کاوه. همد اراز رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلی دی {عَلَيْكُمْ
بِالصِّدْقِ، فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبَرِّ، وَإِنَّ الْبَرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ، وَمَا يَرَالُ
الرَّجُلُ يَضْدُقُ وَيَتَحَرَّ الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدِيقًا} (النسابوری،
۱۳۷۴ھ..، پانه ۲۰۱۳)

زیاره: په تاسو ربستیا ویل لازمي او واجب دی ځکه ربستیا ویل نیکو کارونو ته
لارښونه کوي، نیکي جنت لوري ته لارښونه کوي، مسلمان تل ربستیا وايې او د
ربستیاویلو فکر کوي تر دي چې د الله جل جلاله سره په ربستیاویونکو کې ولیکل شي.

علف

۱۰-۲- متکبر او ریاء کاره به نه وي

ډپر داسي فکر کوي چې په ژونند او موقف کې کبر او خان لور بسodel د باور نښه
د، ډپرو مشرانو ته خان په دې بد بسکاري چې له خان تیت ته درناوی وکړي، يا له
خانه تواضع وښي، هر خومره چې کبرجن، ایغ نیغ او بې پروا وي همدومره ورته خان
ښه مشر او رهبر بسکاري. خینې تواضع او عاجزي د ضعف په معنا ګئي، متکبره
مشران له خپل خان سره فخر، پر خان میین توب يا له نورو خپلو ګټيو وړاندې ګنهل،
خپل نظر ته ارزښت ورکول، پر نورو واک لرل يا دا تمه چې ټول دي د ده خبره بې
پوبستني ومني او بې خایه قهریدل يا خلکو ته دا احساس ورکول چې ليږ دي اخوا
ديخوا خبره وکړه په قهريږم، او داسي نور احساسات د مشري یو منلي اصل ګئي چې
دا یو غلط تصور او غير اسلامي خاصیت او عادت دي، رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم په دي اړه فرمایلی دی {وَلَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ أَحَدٌ فِي قَلْبِهِ مِنْقَالٌ حَبَّةٌ حَرْذَلٌ مِنْ
كِبْرِيَاءً} (النسابوری، ۱۳۷۴ھ..، پانه ۹۳)

زیاره: جنت ته به داخل نه شي هغه شخص چې په زړه کې د مشقال په اندازې سره
کبر او لوبي وي.

۳- د دندي او اداري اپوند د قائد او رهبر غوره خانگر تياوي

دا چې د دندي اپوند د قائد لپاره خانگري مواصفات شتون لري، دا چې په دي مختصره مقاله کې نه شوه کولای له ټولو خخه يادونه وکرو غواړم په دي برخه کې دوه مهم او اړين مواصفات ذکر کرم چې په لاندې توګه ورڅخه يادونه کړو:

۱- ۳- د دندي او مسؤوليت په اړه به پشپر معلومات لري

د دي لپاره چې قائد خپل مسؤوليت په بشپړ ډول سره و پېژني، لازمه ده چې فکري، تنظيمي او توجهي چارو ته متوجه وي، فعالیتونه او کړني ې تعقیب کړي او پر اعمالو او تصرفاتو ې خارنه او بشپړه پوهه ولري.

د قيادات او رهبري برلياليتوب تر ټولو په دي تکي کې نغښتي دی چې بنائي رهبر د خپل رعيت او ماموريتو او تر لاس لاندې خلکو سره تل اختلال او ارتباط ولري، نه دا چې خپل دفتر کې د خپل متحرک او فعالو ورنو خخه بیل ژوند وکړي، بلکې د رهبري مسؤوليتونه دا ايچابوي چې قائد تل د خپل افراډو سره پر لپسي توګه اتصال او ارتباط ولري، د دوى نظریات په غوره سره واوري او له مشکلاتو خخه ې خان خبر کړي، چې نوموري کار په پایله کې د (رهبر او رعيت) د باخبرتیا او ګټورو تجربو او تحلیلونو سبب او لامل ګرځي.

که قائد خپل مسؤوليت په سمه توګه و نه پېژني، نه شي کولای چې خپل سپارل شوي دنده په سمه توګه آداء کړي چې په نتيجه کې به له دنيوي او اخروي محاسيبي او ذلت سره مخ کېږي، د مسؤوليت په اړه رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمایي دي:

{كُلُّكُمْ رَاعٍ، وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، الْإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ،}

(البخاري، ۱۴۰۷ هـ ق، پانه ۵)

زباړه: هر یو له ستاسو خخه د شپانه حیثیت لري، او هر یو له تاسو خخه د خپل رعيت په اړه سوال کیدونکي دي، امام او مشر د خپل رعيت شپون او په اړه ې له ده خخه سوال کول کېږي او محاسبه ورسه کېږي..

همدا رنگه کله چې جلیل القدره صحابي أبي ذر رضي الله عنه له رسول الله صلي الله عليه وسلم خنه د دندي او مسؤوليت غوبښته وکره رسول الله صلي الله عليه وسلم ورته په خواب کې وفرمایل { يَا أَبَا ذَرٍ، إِنَّكَ ضَعِيفٌ، وَإِنَّهَا أَمَانَةٌ، وَإِنَّهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ حُزْنٌ وَنَدَاءٌ، إِلَّا مَنْ أَخْذَهَا بِحَقِّهَا، وَأَدَى الَّذِي عَلَيْهِ فِيهَا } ژباره: اى
آبادره ته کمزوری بي، مسؤوليت او دنده اامت دی او د قیامت په ورخ شرمند کې او او
پشمانی ده مګر هغه خلک چې په حق سره بي واخلي او هغه حقوق آداء کړي چې په
ده باندي دي. صحيح مسلم ۱۴۵۷ / ۳ - ش - ج (۱۳۷۴) شمیره

٦٩

پہ اسلام کی د رہبری غورہ ۰۰۰

99

۲-۳-۲- داداري راتلونکو فعالیتونو او کرنو ته مشتبه ورآندوینه

هر شرکت او هر ادراه خپل راتلونکی ته پلانونه جوري، تر خو په مارکيت کې د خپلو سیالانو په وراندي پرمختګ وکړي. غوره مشران د اداري راتلونکي بنه تصور کولی شي، تل د خپل خان، کارمندانو، او اداري راتلونکي ته هيله مندوسي، په اداره کې د منفي ګرابي پرخای د مشبت ګرابي. ګلتور خپروي، کله چې په اداره کې ګومې ستونزې رامنځ ته کېږي، نو چېږي وخت ې پره په کارمندانو نه اچوي بلکې د ستونزې لاملونه له منځه وړي، رسول الله صلی الله علیه وسلم په مکه مکرمه کې صحابو ته واې په تاسو به داسې وخت امنیت او سوله ووینې چې (حضرت موت) نه تر (صنعا) پورې به یوه میرمنه یواحې سفر کوي له الله جل جلاله خخه بیغر به له هیڅ چا خخه د ډار او ویری تشوش ورسره نه وي (البخاري، ق، پانه ۲۰۱)، د بدر غزوه کې یوه ورڅ مخکې صحابه و ته واې سبا به ان شاء الله ابوجهل دې خای کې مې کېږي، عتبه به دلته او شیبې به دلته د هر مشرک د مې کیدلو خای په مشخص ډول سره صحابه وو ته واې دا خپله مشته وړاندوينه ده تر خو مجاهدين روحيه واحلي او پر مختګ وکړي (المبارکفوري، ۱۹۸۰م، پانه ۱۰۹).

۳-۳- د سهولت او آسانیاو ایجادول

مشر او رهبر باید د خپلو افرادو او عام ملت لپاره تل د آسانیاو د رامنځ ته کولو هڅه او کوبښن و کړي، بي خایه قیودات او مشکلات وضع نه کې په ځانګړې توګه داسې قیودات چې په اسلامي شریعت کې ورته کوم اصل وجود ونه لري، وضع نه کړي د قوانینو او لوایحو په وضع کولو کې کوبښن و کړي چې آسانه وي مامورین او افراد په حرج او تکلف کې واقع نه کړي، عام ملت ته سهولتونه او آسانیاوی رامنځ ته کړي د مثال په توکه کومه ساحه کې چې خلک سپک، کلينک، شفاخانه، مكتب او پوهنتون ته ضرورت او اړتیا لري د ایجاد لپاره پې هر اړخیز کوبښن و کړي، په بازار کې چې د ځینو افراد له لوري په ملت باندې ظلم کېږي که هغه په تجارتی برخه کې وي او که په سیاسي برخه کې او که ټولنیزو برخو کې او که په تعليمي برخه، فائد او رهبر باید زر ترزه د نوموري ظلم مخه ونيسي، د مشر او قائد دروازه افرادو او ملت ته همیشه خلاص وي داسې نه وي چې مشر په میاشتو میاشتو مامورین او مراجعن نه شي څکه دا بیا سختی ده خلک مشکلات لري که مشر ورته وخت ورنه کړي خلک په حرج کې واقع کېږي، په همدي خاطر چې کله به رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم څښې صحابه کرام د سیاسي او دعوتي چارو د سمبالو لپاره د اسلامي دولت ولاياتو د مسؤول او مشر به حيث استول داسې به پې ورته ویل: «بَشِّرُوا وَلَا تُنَقِّرُوا، وَيَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا» (السابوري، ۱۳۷۴ هـ..، پانه ۱۳۵۸). زیاره: خلکو ته بشارت او زیری ورکړئ، نفرت او کرکه مه خپروی، آسانی کوي. سختی مه کوي،

۴- له ماموريو او رعيت سره د قائد غوره مواصفات

د قائد له غوره مواصفاتو څخه چې له خپلو افرادو او ماموريو سره به یې مراعتوی د اسلامي امت د قيادتونو غوره بلګې او مثالونه لرو چې هفوی له خپلو افرادو سره مراعت کول، د دي لپاره چې بحث او بد نه شي راڭم په هغو صفاتو باندې په ماده واره توګه بحث کوم چې د قائد او رهبر لپاره ډير اړین او ضروري دي:

۱-۴- ویبنه خارنه

د قائد او مشر له لوري د خپلو افرادو او مامورینو کتنه او بنه پېژندنه او د دوى د عمومي او خصوصي حالاتو خخه ئان خبرول، په خوشحاليو او تفريحي مجالسو کې پې شرکت او گلابون کول او د دوى د مشکلاتو خخه ئان خبرول د حل هخه او کوبىن کول، د غم او مصيبة په حالت کې ورسره غم شريکي کول، تسلی او د زړه ډاډ ورکول، د ضرورت په صورت کې مالي مرسته ورسره کول، دغه ټول هغه عوامل دي چې د انضباط او اعتماد په جلبلو کې ستر رول لري، او په نتیجه کې د دوى د استعدادنو او ورتیاو خخه ګټهره استفاده اخیستل کېدلاي شي. په هفو ادارو کې چې د

اداري د مشر لخوا په کارمندانو باندي تل جدي خارنه کوي، او خپلي خوبني ته بې نه پېړودي په د هر فرد او مامور په کار کې مداخله کوي، داسې کرنه او خارنه، د دې لامل کېږي چې په افراد او مامورینو کې د کارکولو انژي ختمه شي کار کول ورته یو ججري شى معلومېږي، ئان ورته یو مزدو او بي صلاحیته بسکاري، هڅه به کوي چې کوم بل چېږي خان ته د کار کولو زمينه برابره کړي، بناء د غوره قائد لپاره دا غوره ده چې په کارمندانو باندي د هري ورځي خارني خخه ډډه وکړي، خکه کارمندان بیا فکر کوي چې مشر بې په دوى باندي بې اعتباره دى دوى ورته غله او خاینان بسکاري رسول الله صلی الله عليه وسلم به د خپلو افرادو خارنه کوله کله چې به له کوم صحابي نه داسې عمل تر سره شوه چې د اسلامي شريعت د اصولو خلاف عمل وه، زر تر زره به رسول الله صلی الله عليه وسلم منبر ته پورته شو لکه یو خلی بریره رضي الله عنها عايشي رضي الله عنها ته راغله چې زه خپل بادر مکاتبه کړي یمه که تاسو راسره په دې برخه کې مالي مرسته وکړي، عايشې رضي الله عنها ورته وویل سمه ده زه به دې له دوى خخه واخلم بیا به دې آزاده کم ستا ولاء یعنی میراث به زما وي، دا لاره خپل بادار ته بې دا خبره وکړه هفوی انکار وکړ، مګر په دې شرط چې ستا ولاء یعنی میراث به زموږ وي، بریري رضي الله عنها عايشي رضي الله عنها ته دا خبر راړو وروسته رسول الله صلی الله عليه وسلم خبر شو عايشي رضي الله عنها ته بې وویل ته بریره واخلله وروسته بې آزده کړه ولاء او میراث د هغه چا حق کېږي چې آزاد کړي بې وي،

وروسته و دريده مسجد نبوی ته لار خپل منبر ته و خوت خلکو ته بې پە خطىئە کې داسې و فرمایل {مَا بَالْ أَقْوَامٍ يَشْتَرِطُونَ شُرُوطًا، لَيْسَ فِي كِتَابِ اللَّهِ مَنِ اشْتَرَطَ شَرْطًا لَيْسَ فِي كِتَابِ اللَّهِ، فَلَيْسَ لَهُ، وَإِنِّي اشْتَرَطَ مِائَةً مَرَّةً} (البخاري، ۱۴۰۷ هـ— ق) ژبارە: خە حال دى خىنۇ خلکو لرە چې د کتاب الله خلاف شرطونە بىدە، كوم خلک چې داسې شرط بىدە چې کتاب الله کې شتون نە لرى، دى بې حق نە لرى ولو كە سل شرطونە وضع كېرى.

لە بىنه خارنى نە وروستە بە بې ھەر يوه تە د ھەفە د اھلىت او استعداد مطابق دندە سپارلە د مثال پە توگە لە هجرت نە مخكى بې د اسلامى دعوت او د مسلمانانو د سفير پە حىث مصعب بن عمیر رضى الله عنە مديني تە واستاوه (حاكم ۱۴۱۱ هـ— ق ص ۶۸۱). چې سترە پايىلە بې درلودە كله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم مديني تە هجرت و كې د مصعب بن عمیر رضى الله د دعوت پە برکت سره د مديني منوري پە ھەر كوركى بىو مسلمان شتون درلودە، وروستە لە هجرت خىخە بې معاذبن جبل بې د يمن د والى پە حىث مقرر كې. (المبارڪفورى، ۱۹۸۰ م، پانە ۸۵) پە دى اپە ۋېر مثالۇنە شتون لرى پە ھەمدى دو مثالۇ باندى اكتفاء او بىستە كۈو.

۴-۲- خلاقىت يا د نوبىتگەر ھەخونە او تشويق

فکري محرك د رەھبىت لە خانگىرىتىاو خىخە دى، چې د بىلۇن رەھبىي تاكى، فکري ملگىرىي ارتىا لرى، چې وەخۇل شي تر خۇ د دوى خلاقىت خىركىند كېرى شي. بىنه رەھران ياشىغان باید د دى اهدافو تىلاسە كولۇ لپارە د بشىپەر ملاتې سره د نوبى نىڭكۈنى وپاراندىز و كېرى.

لە رسول الله صلى الله عليه وسلم خالد بن ولید تە د موتە پە غزوە كې د زيد بن حارثە او عبد الله بن رواحە رضى الله عنەمما لە شەhadat خىخە وروستە د بىنه جىڭكې تاكىك پە خاطر چې صحابە كرام بې وۇغۇرل د سيف الله لقب ور كې د خالد بن ولید رضى الله عنە لە لورى دا يو بىنه نوبىت وە. (المبارڪفورى، ۱۹۸۰ م، پانە ۸۷)

همدا راز بی سلمان فارسی رضی الله عنه ته چې د خندق ایستلو ابتكار و کړ رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته ستر مقام او ارزښت ورکړ او د ده په اړه بی وویل: «سلمان مِنَ أَهْلَ الْبَيْتِ» (الحاکم، ۶۹۱) ژباره: سلمان زموږ له اهل بیت او کورني خخه دي.

۳-۴- د افرازو لپاره د مکافاتو و راندیز کول

د یو بنه رهبر بل مهم معیار پدې پوهیدل دی چې د مؤثره پېژندنې او مکافاتو وړاندیز کول له افراډو سره د ستاینې او خونسی احساس کولو کې یوه له غوره لارو خخه دی، دا ممکن د حیرانتیا خبره هم نه وي چې خوبن کار خلک په کار کې د غوره ترسره کولو تمه لري، بنه مثال بې د ابوبکر رضي الله عنه لپاره د صديق لقب او د عمر رضي الله عنه لپاره د فاروق لقب ورکول د خير په غزوه کې د بيرق ورکول علي رضي الله عنه ته او د حنين له غزوی وروسته د رسول الله صلی الله عليه وسلم له لوري د غنامیو ويش او تقسیم او د موته غزوی خخه وروسته خالد بن ولید ته د سيف الله لقب ورکول او داسي ډېر مثالونه شتون لري چې د اختصار په خاطر په همدي مثالونو باندي بسنې کيري. (المبارڪفوری، ۱۹۸۰م، پاڼه ۸۷)

^۴- د نویو شیانو د ایجاد او د اختراع هخه او کوبنېښ

لکه خنگه چې رهبری خینې ځانګړیاو ته وده ورکولو لپاره کار کوي ، دا به نه هیروی چې خپلو پیروانو ته د عکس العمل او الهام په لته کې واوسي. هغه شیانو ته پاملننه وکړي چې په تیرو وختونو کې موثره وي او تل د ډلي د غرو هڅونې او انعام ورکولو لپاره د نویو لارو په لته کې واسي. بنه مثال بې د بدرا په غزوه کې د حباب بن مندر رضی الله عنہ مشوره دا وه چې نوري ټولی خاګانۍ په ډبرو وچې شي یوه خا دي پرینسپول شي تر خو مجاهدین صحابه تري ګټه واخلي دبمن به بې او بو پاته شي چې دا نظر د رسول الله صلی الله علیه وسلم خوبن شو او عملی کړ(الحاکم، ۱۴۱۱ھـ) ق ص (۴۸۲) د احزاب په غزوه کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم مشورتی جرګه

دعوت کړ چې د مشرکینو په مقابل کې خه باید وشي؟ سلمان فارسي رضي الله عنه د خندق کېنډلو مشوره ورکړه چې اصلا عربان ورسره نا اشناه او نابلده ول رسول الله صلي الله عليه وسلم نوموري مشوره عملی کړه مشرکين هیڅ ونه توانيده چې له نوموري خندق خخه تېر شي او له یو غیر متربه او نا اشناه کړني سره منځ شول.

(المبارڪفوري، ۱۹۸۰م، پاڼه ۸۹)

۴-۵ - په کاري دله کې مسؤوليت رواجول

د یو بنه مشر او رهبر بله غوره خانګړنه دا ده چې په خپلو کارمندانو کې د هڅونې او تشویق له لارې کاري مسؤوليت رواجوي ، تر هرڅه نه وراندي د یو مشر او رهبر لپاره دا غوره ده چې لوړۍ خپله مسؤوليت وپېژني او هغه تر سره کړي، تر خو رعیت داسې فکر وکړي چې مشر او رهبر مو چې کار او مسؤوليت اخیستني مودې پې هم باید واخلو، په خپله د مسؤوليت اخیستل د دې سبب کېږي چې پرته د امر او لارښونې نه کارمند مسؤوليت ته زړه بنه کړي لکه: براء بن عازب رضي الله عنه ويلې چې د خندق په ایستلوکې مارسول الله صلي الله عليه وسلم ولیده چې خاوري پې په مبارکه لمنه کې انقالولي چې د مبارک عليه الاسلام د خیتي سپینوالی خاورو نیولي وي يعني سپینوالی پې نه بشکاره کیده څکه په خاورو وي (البخاري، ۱۴۲۲ھ)، ص ۲۶، رسول الله صلي الله عليه وسلم چې مدیني منوري ته راغي د نبوی مسجد په آبادولو کې له صحابو کرامو سره سهیم شو، په ډیرو غزاګانو کې رسول الله صلي الله عليه وسلم د جنګ په اول صف کې قرار درلود. (المبارڪفوري، ۱۹۸۰م، پاڼه ۹۱)

داسې نور ډیرو مثالونه شته مودې په همدي مثالو باندي بسنې کړو، بنه مدیر د ادارې د کارمندانو زړه د وظيفې نه نه توروی، بلکه دومره صميمیت عاموي چې کارمند دفتر ته دتګ شيې شماري نه دا چې د دفتر نه پې زړه تنګ وي .

٤-٦- خپلو افرادو سره د احترام، شفقت او مهربانی له مخی چلنده کول

په اداره کې چې هر فرد په کوم موقف کې قرار لري ، د انسان په توګه د درناوي او احترام وړ دی، د هر چا کار ارزښت لري. یو بل ته بې احترامي له کار خنځه د ناراضي يا د کار د کيفيت په اړه نه وي بلکه د بې احترامي کوونکي شخص کبر، ویره او قهر بسکاره کوي ، بي احترامه شخص نه پوهېږي چې خه وکړي خپل جهالت او ناپوهې بل ته په سپکاوې کې پتوي.

د بنه مدیر دا غوره خانګړنه ده چې خپل تیم ته تل د اهمیت په سترګه وکوري، د ادارې غږيو ته د خینو اشتباہ وو نه تیرېږي، د اشتباہ به صورت کې بې د نورو افرادو په منځ کې نه رتې، بلکې په ګونبه خای کې ورته د اشتباهاټو حل وړاندې کوي.

رسول الله صلی الله علیه وسلم به خپلو صحابو کرامو سره په پوره درناوي سره برخورد کاوه د مثال په توګه الله جل جلاله د د بنه برخودر او کړني مثال په قران کريم داسې يادوي : {فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِئَتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظُّلَّا غَلِظَ الْقُلُبُ لَا نَفْضُوا مِنْ حَوْلَكَ فَاغْفُ عَنْهُمْ} [آل عمران: ١٥٩] زبار: د الله په رحمت او مهرباني سره ته دوى ته نرم کړي شوي، که ته قهر جن او سخت زړه واى دوى به ستاله شاخوا خنځه تللې واى يعني لري شوي به وه تاته به نه راتلل او نه به درته نژدي کيدل، همدا راز د رسول الله صلی الله علیه وسلم زوم جليل القدره صحابي عثمان رضي الله عنه چې کله د رسول الله صلی الله علیه وسلم کورته داخل شو رسول الله صلی الله علیه وسلم خپلي مبارکې پبني ټولي کړي او خپل لباس پې تنظيم کړ، وروسته د مسلمانانو مور عايشي رضي الله عنه ورته ووبل يا رسول الله تاسو ملي د ده په خاطر خپل خان را ټول کړ پبني مو جمع کړي رسول الله صلی الله علیه وسلم د عايishi رضي الله عنها په خواب کې بې ووبل: «أَلَا أَسْتَحْيِي مِنْ رَجُلٍ تَسْتَحِي مِنْهُ الْمَلَائِكَةُ» (المدنی، ١٤١٨ هـ، پانه ٣٦٨)

زیاره: ایا زه هغه چا خنځه چې ملائیکې حیاء کوي حیاء ونه کړم.

{عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أَتَيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَدَحٍ، فَشَرِبَ مِنْهُ، وَعَنْ يَمِينِهِ غُلَامٌ أَصْغَرُ الْقَوْمَ، وَالْأَشْيَاخُ عَنْ يَسَارِهِ، فَقَالَ: «يَا غُلَامُ أَتَأْذَنُ لِي أَنْ أَخْطِيَّ الْأَشْيَاخَ» ، قَالَ: مَا كُنْتُ لِأُوتَرَ بِفَضْلِي مِنْكَ أَحَدًا يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُ} (البخاري، ۱۴۰۷ هـ ق، پانه ۱۰۹)

زیارە له سهل بن سعد رضى الله عنه خىخە روایت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم تە پە يوه لوپىنى کې د خىبلو اوبە راپرل شوي ده صلى الله عليه وسلم ورخخە و خىبلە، د رسول الله صلى الله عليه وسلم بىي لورى تە يو ئوان ناست وە او چې لورى تە بىي نور مشران صحابە ناست ول، نبى عليه السلام نومورى ئوان تە ووپىل اىيا اجازە راکوپى (چې چې لورى تە مى چې كوم) مشران (ناست دى) اوپە ورگرم؟ نومورى ئوان ووپىل: نه يا رسول الله صلى الله عليه وسلم زە خپلە برخە ستالە لورى بل چاتە نە غورە كوم. (رسول الله صلى الله عليه وسلم) د اوبو لوپىنى نومورى ئوان تە ورگرم.

۴-۷- خپلۇ افرادو تە ودە او پرمختىگ ورگول

ھىخوک پە خپل ئان کې پورە نە دى، پە ھەمدى خاطر غورە مشرەھە دى چې د خپلۇ افرادو د ودى پرمختىگ او زدە كې لپارە كار كوي. د اسلامى امت قائد او ھەر مشر باید د خپلۇ افرادو مسلكى ودى لارې خلاصى كې او وې ھەخوي تە خۇ پە خپلۇ غېنىتلىقاو او استعدادنۇ كار ورگى ودە ورتە ورگرى. خو لدى سەرە اپوندە مەھم بىح دى چې پە دې يولو کې ئان تە نوم ونە لىبىي ، لەكە چې پلانكى ما ورساوه يالە ما سەرە بې چې كار كاۋە پەھىنە پەھىدە، ورسە د افرادو لە ودى سەرە ھەممەھالە پە خپلې ودى او پرمختىگ ھە كار كوي. رسول الله صلى الله عليه وسلم خپل ملگىرى او صحابە داسې تربىيە كېل، او داسې ھە اپەخىزە ودە بې دوى تە ورگە چې د دە مبارڪ پە ژوند او لە دە وروستە چې كوم مسؤوليتونە دوى تە سپارل شوي پە دېرىھ بىسە توگە بې سرتە رسولى، لەكە: مصعب بن عمیر رضى الله عنه تە بې پە دعوتى او سىياسى دېگر كې ودە او پالە ورگرى وھ چې مەدینىي منورى تە بې د سفیر پە حىث ولېرىھ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم مەدینىي تە مەهاجر كېرىي د مەدینىي پە ھە كوركى يو فەد پە

اسلام مشرف شوی وي (المبارکفوري، ۱۹۸۰م، پانه ۹۸)، معاذ بن جبل بې تە بې د سیاسي چارو او قضایي فیصلو اړوند تربیه او پالنه کې وده ورکړي وه چې یمن تە بې د قاضي په حیث ولیره دا ټول د دی لپاره چې هر مسلمان فرد خپل مسؤولیت ته متوجه وي او په سمه توګه بې سرته ورسوی. (البخاري ۱۴۲۲ھ—ص ۱۰۴) د امت د افرادو لپاره بې د کسب او کار او اقتصادي پیاوړتیا په برخه کې تشويقوی پیغامونه ورکول تر خو په دی برخه کې وده وکړي لکه چې ویلی دی: «الثَّاجِرُ الصَّدُوقُ الْأَمِينُ مَعَ النَّبِيِّنَ، وَالصِّدِيقِيْنَ، وَالشَّهَدَاءِ» (الترمذی، ۱۳۹۵ھ، ص ۵۰۷) ژباره: رښتیا ويونکي او امانت دار تجار به له پیغمبرانو او شهیدانو سره حشر کېږي.

علف

۴-۸ - کارمندانو او ماموریتو ته په اداره کې په تصمیم نیونه او مشوره کې برخه ورکول

په هره اداره کې د سازمانی کلتور او رهبری ډول ته په کتو د تصمیم نیونې مختلفې پروسې کارول کېږي. ځینې د ټول تیم د ګډه توافق له لارې تصمیم نیسي او ځینې نور بیا د مدیر او مدیریت ډلي ته ټولې غټې پریکړي او تصامیم سپاری، د غوره سازماننو د مدیرانو یوه ځانګړنې داده چې د یوې پرېکړي په اړه له خپلو افرادو نه فيلوبک او نظرونه اخڅ، د بدرا په غزووه کې رسول الله صلی الله علیه وسلم له کفارو سره د جنګ کولو په اړه مشورتی جرګه را وغوبسته دلته د مهاجرینو خخه ابوکړ او عمر رضی الله عنهم خبری وکړي چې تاسو کوم تصمیم نیولی موب درسره یو دلته رسول الله صلی الله علیه وسلم د انصارو د تصمیم او ارادې د معلومولو په اړه بې له دوى خخه پونسته وکړه چې د انصارو نماینده مقداد رضی الله عنہ ورته وویل: یار رسول الله! موب د بې اسرائیلوا په خیز نه یو چې موسى علیه السلام ته بې وویل: ته او الله دي ولاړشي جنګ وکړي موب به دلته کینو، بلکې موب درته وايو چې تاسو او الله جل جلاله حرکت وکړي موب درسره یو... (المبارکفوري، ۱۹۸۰م، پانه ۱۰۶)

چېږي مشران چې د مشري اهلیت نه لري په واسطې او نورو لارو مشري ته رسیدلی اکثره خود سرانه کارونه کوي د افرادو مشوري او نظرونو ته غور نه نیسي چې

موندنی

داسې ادارې له مختلفو ستونزو سره مخ شوي د افرادو او مشر ترمنځ اختلافات، خوابدي او مشکلات رامنځ ته شوي، خکه داسې اشخاص د مشري د نه اهليت په درلودلو سره د افرادو سپکاوی کوي ټول واک که بې دی صلاحیت لري او که نه پکې مداخله کوي تر دي چې د ملازم په کارو کې هم مداخله کوي، خپل وظيفي لایحه ورته نه وي معلوم او یا بې سر نه پري خلاصېږي او یا قصدا دا کار کوي دی خپل ځان تام الاختيار بولي بل چا ته د نظر او مشوري حق نه ورکوي چې داسې اشخاص مور په اکاډيمیکو ساحو کې هم په سترګو لیدلي چې پایله بې ناکامي او زوال وي.

خرنګه چې د هيواډ په سطحه د اداري د پرمختګ او شاته پاته کيدلو په اړه اسلامي شريعت کې پوره او مکملی لارښونی شتون لري دهيواډ مشر خخه نیولي تر عادي مسؤول پوري ځانګړې موصفات لري او په اسلامي شريعت کې ورته لارښونه شوي که د اسلامي امت مشران نوموري لارښونی عملی کري نو یقينا به هيواډ په هر اړخیزه توګه د داسې مشرانو په ذريعي سره چې موصفات بې ذکر شو پرمختګ کوي او که فائد او مشر له نومورو لارښونو خخه مخ واپوري عمل پري ونه کړي، په یقني توګه به نوموري مشران او لاس لاندې اداري له زوال او سقوط سره مخامنځ کېږي له دغوا لا رښونو خخه د اسلامي امت د مشرانو غوره صفاتو او ځانګړتياو خپلول دي، چې ومورې مواصفات د اداري د کامیابي راز بلل سوي چې لاندې عمده تکو ته د موندنې په حيث اشاره کول غواړم

- ۱- خېړني وښو dalle چې کومه اداره کې چې په فطري او اسلامي ا خلاقو باندې د ادارې مشر سمبال وي نوموري اداره به ورڅ تر بلی پرمختګ کوي.
- ۲- خېړني وښو dalle چې د ادارې د مشر غوره سلوک له خپلوا افرادو سره په افرادو کې له ادارې سره د ژوري دلجهسي او خواخوبۍ سبب کېږي، افراد د ادارې د پرمختګ لپاره د هر راز قرباني او ایشار ته اماده کېږي.

- ۳- خیرني و بنودله چې د مشر ډپر جديت او بي خايه مداخله د افرادو په کارونو کي په اداره کې د بي اعتمادي احساسات را پاروي، چې پایله بې د ادارې زوال دي.
- ۴- له افرادو سره د مشر او رهبر مشوره په کارونو کي د پرمختګ بهه موثر حالت را منځ ته کوي.
- ۵- غوره مشر او رهبر هغه دی چې خپلو افرادو ته په درنه سترګه گورې او په پوره اهمیت سره ورته قائل وي.
- ۶- خیرني و بنودله چې قائد خپل استعدادونه و پیژني د خپل مسوولیت په اړه هر اړخیز معلومات ولري، له داسې کرنو خخه چې د شریعت خلاف وي خان وساتي که داسې نه وي یو ناکام مشر ورته ويل کېږي چې دنیوي او اخروي ذلت سره بهه مخ کېږي.
- ۷- خیرني و بنودله چې مسوولیت کوم امتیاز نه دی بلکې ستر امانت دی په همدي خاطر هر شخص او فرد دي مسوولیت آخيستلو ته زړه نه بهه کوي.

مناقشه

له دي خيرني خخه خرگنده شوه چې د اسلامي شريعت په لاروښونو باندي خان پوه کول او د عمل په ډګرکې بې تطبيق د اسلامي امت د مشرانو لپاره په اداره او منجمنت کې د پرمختګ غوره لامل ګرځي او په نه عملی کولو سره بې په اداره کې د اختلاف زوال او بدبنختي لامل ګرځي .

پایله

- د دي خيرني په بهير کې لاندې پایلوته رسیرو:
- ۱- په اسلام کې رهبریت او مشري ته ډپر اهمیت او ارزښت ورکول شوی.
  - ۲- کوم رهبر او مشر کې چې پورته مواصفات موجود وي نو د ادارې د بهه پر مختګ لامل جو پېږي.
  - ۳- کومو ادارو کې چې د مشر او افرادو ترمنځ بي اعتمادي موجود وي داسي ادارې له زوال سره مخ کېږي.

ورانديزونه

۴- کوم مشر او رهبر چې نوموري صفات په خان کې راولي نو د ادارې ټول افراد او غري به ورسره پوره همکار او مرسته کوونکې وي.

۵- په اکثر او دارو کې چې کومي ستونزي موجودي دي او يا واقع کېږي عمده لامل د ادارې د مسؤول له لوري خپلو کړنو او صلاحيتونو ته نه پاملننه او له افرازو سره غير أصولي او غير اکademik أخلاقو غوره کول دي.

د اسلامي امارت له قدرمنو مشرانو خخه مو هيله او غونښته دا ده چې پورته مواصفاتو او خانګړياو ته پاملننه وکړي ترڅو په ټولو او دارو کې د بنسه او مثبت پرمختګ شاهدان واوسو.

۲- د اسلامي امارت له ټولو کارکونکو او منسوبينو خخه مو هيله ده چې د خپلو رهبرانو او مشرانو سره د اسلامي شريعت، قانون او مقرراتو په تطبيق کې هر اړخیزه همکاري او مرسته وکړي.

۳- له ادارې کارمندانو او ماموريتو خخه مو هيله ده چې د ادارې د پرمختګ لپاره هیڅ دول مرسته او همکاري ونه سېموي.

۴- له عام ملت خخه مو دا هيله ده چې خپلې غوري مشوري او سالمي نيوکې د اسلامي امارت له مسؤوليتيو سره شريکي کړي، تحریب کوونکو عناصرو ته اجازه ورنه کړي چې بي خایه تبلیغات وکړي، شته فرصتونه یو خل بیا له لاسه ورکړو ، ترڅو په راتلونکې کې شته ستونزي په خپل وخت سره حل شي.

۵- علماء کرامو او استاذانو خخه مو هيله دا ده چې د نومورو مواصفاتوو اړوند خپلو مقتدييانو او شاګردانو عامه پوهای ورکړي او د هري ساحي له مربوطه مسؤوليتيو سره خپل روابط وپالي هغوي ته خپلې نیکې مشوري ورکړي.

مأخذونه

القرآن الكريم

١- إبراهيم الفقي. (٢٠٠٨ م). سحر القيادة - كيف تصبح قائدًا فعالًا جزء ١ . (الطبعة الأولى)، مصر: دار اليقين للنشر والتوزيع ، بتصرف. مصر: دار اليقين للنشر والتوزيع.

٢- مدني مالك بن أنس بن مالك بن عامر الأصبهني . (١٤٠٦ هـ - ١٩٨٥ م). موطأ الإمام مالك. لبنان: الناشر: دار إحياء التراث العربي، بيروت - لبنان.

٣- أندلسي، أبو الوليد سليمان بن خلف بن سعد بن أبيوبن وارث التيجي القرطبي الراجي ((١٣٣٢ هـ). المنتقى شرح الموطأ. مصر: مطبعة السعادة.

٤- بخاري أبو عبدالله اسعميل (١٤٠٧ - ١٩٨٧) الجامع المستند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسنته وأيامه ، الناشر: دار طوق النجاة (بصورة عن السلطانية بإضافة ترقيم محمد فؤاد عبد الباقي).

٥- بيهقي، أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخسروجراوي الخراساني، أبو بكر البيهقي(٤٠٤ هـ) الزهد الكبير للبيهقي.

٦- ترمذى، محمد بن عيسى بن سورة بن موسى بن الضحاك، أبو عيسى (١٣٩٥ هـ) سنن الترمذى، الناشر: شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابى الحلبي - مصر.

٧- حاكم، أبو عبد الله محمد بن عبد الله بن محمد بن حمدوه بن نعيم بن الحكم الضبي الطهمانى النيسابوري المعروف بابن البيع (١٤١١ هـ)، المستدرک على الصحیحین الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت

٨- حراطي، أبو بكر محمد بن جعفر بن محمد بن سهل بن شاكر (٤٠٦ هـ). المنتقى من كتاب مكارم الأخلاق ومعاليها و محمود طرانتها. دمشق سوريا: دار الفكر.

٩- رعي أبو سليمان محمد بن عبد الله بن أحمد بن ربيعة بن سليمان بن خالد بن عبد الرحمن بن زبر(٥٤٠٦ هـ)، وصايا العلماء عند حضور الموت الناشر: دار ابن كثير - دمشق - بيروت.

١٠- عواجي محمد بن محمد (١٤٢٥ هـ/٢٠٠٤ م) مرويات الإمام الزهرى في المغازي عدد الأجزاء: ٢ [ترقيم الكتاب موافق للمطبع وهو مذيل بالحواشى]

١١- مباركفورى، صفى الرحمن، (١٩٨٠ م) الرحيق المختوم، بيروت: دار الهلال - بيروت (نفس طبعة وترقيم دار الوفاء للطباعة والنشر والتوزيع.

١٢- نساىبوري (١٣٧٤ هـ)، المستند الصحيح المختصر بنقل العدل عن العدل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم. القاهرة: دار الجيل بيروت + دار الأفق الجديدة - بيروت.

خصائص الممتاز للقيادة في الاسلام

ملخص

فالقيادة هي فن معاملة الطيبة البشرية والتأثير في سلوك البشري و توجيهه نحو هدف معين تضمن بها طاعته و ثقته و احترامه، و يتوقف نجاح (القائد) في مهمته هذه على مدى ما يتصف به من مزايا و خصائص، علماً بأن هناك بعض الصفات الفطرية التي قد تساعد على تنمية الامكانيات القيادية، ولكن الى حد معين، و بقدر معلوم.. و لابد من استكمال (الشخصية القيادية) قدرات اخري فكرية، و روحية، و جسمية، و الادارية، و تنظيمية، و اخلاقية، و شخصية..

و مركز القائد في الحركة- كل حركة- مركز حساس. ما لم تتوفر في شخصية الصفات القيادية الازمة فسيبقى المركز القيادي مزعزاً مضطرباً بالغاً ما بلغ القائد من الشفافة الفكرية، و القدرة الخطابية. لأن منطق الادارة غير منطق الكلام.. و الادارة جهاز حركي متكملاً لا يمكن ان يتحكم في ضبط حركاته، و تقدير خطاء، و توجيه سيره، و انفعالاته الا منطق التنظيم، و التخطيط، و الانضباط.. نحن نرا كثيراً من المشاكل بين القائد - و الجيش، و افراده مع انهم يعيشان في ادارة واحدة ليس بينهما التعاون، فلذلك اخترت هذا الموضوع، حتى اوجه اخوانى الى هذه الصفات المهمة ، التي تكون باباً لكل خير، و صلاح ، و فلاح الدارين، و خلاصاً من اكثراً المشاكل الادارية، و سبباً للاتحاد بين المديرين ، و افراده . و الهدف من تحرير هذه الرسالة، اريد ان اظهر لاخوانى اهمية هذه الصفات للمديرين، و فوائده في ضوء النصوص الشرعية، و في الخلاصة ان اعظم المشاكل التي يواجهونه اخواننا في الادارات بينهم كعدم التعاون، و بعد بينهم عدم اعمال ما يأمرهم النصوص الشرعية . و قد اورد المحدثون في كتبهم حول الموضوع، كثيرة من الاحاديث والآثار وشرح الشراح احاديث المربوط شرعاً بسطاناً لنا، ولكن هذا الكتاب اكثراً كتبت بلغة العربية لا يستطيعون شبابنا وفتياتنا ان يستفادوا منها فلذلك اخترت هذا الموضوع، وكتبته بلغة البشتوية حتى يستفاد منها شبابنا في حياة اليومية ويعرفون فضائل و فوائد هذه الصفات القيادية و في النتيجة وصلنا انه لا خلاص، و لامجال من المشاكل؛ الا براجعتنا الى فهم الدقيق من الاسلام ، و العمل به، و الدعوة اليه .

قصاص و احکام آن در شریعت اسلام

سید مرتضی ولی

چکیده

یکی از نهادهای جزائی اسلام قصاص است، قصاص به معنای استیفای اثر جنایت تبهکار است. قرآن کریم آنرا سبب حفظ حیات جامعه و ادامهی زندگی می-داند و در واقع جزائی است که متناسب با جنایت جانی که بر مجنی علیه وارد کرده است، و این جنایت ممکن است به نفس یا اعضای بدن انسان باشد. تشریع حکم قصاص برای جلوگیری از انتقام‌های کور و دور از عدالت، هم‌چنین برای جلوگیری از جرئت یافتن جنایت کاران در قتل یا ضرب و جرح شهروندان، وضع شده است. حکم قصاص در اسلام تأمین عدالت جزائی، حفظ نظم و امنیت اجتماع و پیش-گیری از انتقام فردی است. از این‌رو قصاص علاوه بر اجرای عدالت جزائی، تأمین کننده امنیت جانی، و موجب پیش‌گیری از انتقام فردی می‌باشد. لذا قصاص، پاسخی منطقی به یک احساس طبیعی انسانی است.

مقدمه

بدون تردید هیچ جامعه‌ای را نمی‌توان پیدا کرد که نسبت به پدیده قتل بی‌تفاوت باشد و قوانین و مقرراتی را برای مقابله با آن به وجود نیاورده باشد، ولی سخن در این است که چه مجازاتی می‌تواند بهتر و بیشتر مجرمین بالقوه را از ارتکاب قتل بازدارد. یکی از عرصه‌های ممتاز شریعت اسلامی، احکام جزایی است که در موارد زیادی از جمله قصاص **«أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ»**، حد معینی را برای مجازات مجرمین معین کرده است. همان‌گونه که می‌دانیم یکی از مهم‌ترین اهداف اصلی شریعت اسلام و سایر شرائع وحیانی، تأمین قسط و عدل در این جهان است و این هدف، زیربنای تمام قوانین و مقررات دینی به خصوص در مورد روابط اجتماعی انسان‌ها با یکدیگر بوده است.

از دیدگاه اسلام، اصل مقابله به مثل، به عنوان یک اصل اولی در برخورد با مجرمین پذیرفته شده است و رعایت تساوی کامل بین جرم و مجازات در جرایم قتل عمد، جرح و قطع اعضاء به عنوان یک حق، مورد قبول قرار گرفته است و این

در شریعت اسلامی، اگر چه اصل قصاص در جرایم علیه تمامیت جسمانی اشخاص با شرایطی مورد پذیرش قرار گرفته است، ولی همواره شارع مقدس به عفو و گذشت نسبت به قصاص توصیه و تأکید داشته و با وعده پاداش اخروی برای عفو کنندگان، عفو را برتر و افضل از اجرای قصاص دانسته است. خلاصه این‌که، نظام حقوقی اسلام، در واکنش نسبت به این قبیل جرایم، دو اصل مهم عدالت و رحمت را مورد توجه و نگرش قرارداده است.

بناءً آن‌چه در این مقاله روی آن تأکید صورت گرفته، مبانی و احکام قصاص در شریعت اسلام به سبب حیات و بقای جامعه و بر پایی عدالت و نظم عمومی می‌باشد.

واژگان کلیدی: قصاص، مبانی قصاص، شروط، شریعت اسلامی.

تساوی و تشابه بین جرم و مجازات، ساده‌ترین و ابتدایی‌ترین مفهومی است که از عدالت جزائی استفاده می‌شود.

هرگاه انسانی که اراده قتل می‌نماید، بداند که جان او در معرض تلف است و احساسات جریحه‌دار شده اولیای مقتول می‌تواند او را به سرنوشت مقتول مبتلا نماید. توجه به این واقعیت، هم جان خود او را حفظ خواهد کرد و هم جان کسی که قصد کشتن او را داشته است.

مقاله حاضر قصاص و احکام قصاص را در شریعت اسلام با روش کتابخانه‌ای با تکیه بر آیات قرآن و احادیث نبوی، مورد بررسی قرار داده است.

عنوان

۱۱۵

۱- قصاص در لغت و اصطلاح

در هر یک از دانش‌های موجود شمار زیادی از اصطلاحات خاص آن رشته وجود دارد که از طرف صاحب نظران آن علم، وضع و جعل گردیده است، در واقع مفهوم‌شناسی، کلید حل معماهی علوم به حساب می‌آید.

در مباحثی زیر مفهوم قصاص در لغت و اصطلاح که از جانب دانشمندان و اهل علم مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است پرداخته می‌شود.

۱-۱- قصاص در لغت

قصاص اسم مصدر از ریشه (قصَّ يَقُصُّ) به معنای پیگیری نمودن نشانه و اثر چیزی است.^۱ قصاص به کسر "ق" به معنای سزا دادن بر گناه یا کار بد، برابر آنچه مرتکب شده، کشنه کسی را کشتن؛ جزا، مكافات، مجازات قاتل یا ضارب؛ آمده است.^۲

۱- سید حسن، میرحسینی، سقوط قصاص، چاپ دوم، تهران، انتشارات: میزان، ۱۳۸۷، ص ۱۵.

۲- عبدالبیشیر، فکرت، اصل قانونیت جرایم و جزاها در شریعت و قانون، کابل، انتشارات: حامد رسالت، ۱۳۹۴، ص ۹۱.

قصاص ختم حیات، مبنی بر حق العبد، که توسط ورثه مقتول در موارد قتل عمدى اجرأ مى کردد.^۱ و نيز قصاص در لغت به معنای پيروی کردن اثر، و همچنان به معنای مماثلت نيز آمده است.^۲

همين طور قصاص در لغت پاداش دادن، بدین نحو که کشته و ضارب را به ضرب و جراح را به جرح تنبیه کنند.^۳

۲-۱- قصاص در اصطلاح

فقهاء در تعریف قصاص همان معنای لغوی را افاده کرده اند با این تفاوت که معنای اصطلاحی فقهی از معنای لغوی اخص تر است و پس گيري در لسان فقهاء مختص به مسائل جنایی گردیده است. یعنی جانی را مانند جنایت ارتکابی اش مجازات کنند، اگر کشته است، بکشند و اگر زخم زده است، زخم بزنند.^۴

تأکيد فقهاء اسلامی در اجرای قصاص به برابری و مماثلت میان جرم ارتکاب یافته و پاسخ احتمالی آن(قصاص) اهمیت کلیدی و اساسی دارد و مطابق تعریف و تصریح فقهاء اگر در اجرای قصاص مانندی بین جرم مرتكبه و قصاص تحقق نیابد چنین عمل از تعریف و مفهوم قصاص بیرون خواهد بود.

بنابراین اگر در جامعه‌ای مردم پس از یک جنایت یا جرح و ضرب، به خون- ریزی و کشتار دسته جمعی دست بزنند و از جانی یا قبیله او انتقام بگیرند قصاص نیست. همین طور اگر استیفای اثر جنایت یا ضرب یا جرح به پرداخت دیت یا عفو منجر شود یا اصولاً در یک جامعه یا مکتب، پی جویی جنایت تا اخذ دیت یا عفو

۱- نصراة، سانکزی و دیگران، قاموس اصطلاحات حقوقی، کابل، انتشارات: حامد رسالت، ۱۳۸۷، ص ۱۹۷.

۲- داد محمد، نذیر، حقوق جزای عمومی، چاپ دوم، کابل، انتشارات: حامد رسالت، ۱۳۹۶، ص ۱۰۸.

۳- محمد معین، فرهنگ معین، ج دوم، تهران، انتشارات: سپهر، ۱۳۸۳، ص ۲۶۷۹.

۴- داد محمد، نذیر، پیشین، ص ۱۰۸.

جایز باشد، این نوع دنبال نمودن اثر جنایت را اصطلاحاً قصاص نمی‌گویند، هرچند از نظر لغوی ممکن است بتوان آنرا قصاص دانست.^۱

از بیان علمای فقه جزائی اسلام آشکار می‌شود که قصاص در حقیقت جاری ساختن عمل بالمثل با جنایت کار است و در اجراء و عملی سازی قصاص نباید بیشتر از میزان عمل انجام شده بالای مجني علیه در حق جانی روا داشت. در غیر آن قصاص معنا و مفهوم اصطلاحی خود را از دست خواهد داد؛ لذا قصاص بر دو نوع است:

۱- ۲- ۱- قصاص نفس

کشن کسی است که دیگری را از روی عمد به قتل رسانده است. قتل نفس و سلب حیات انسان از مهم‌ترین جرایم علیه اشخاص است و در همه جوامع با واکنش شدید و در نظر گرفتن مجازات‌های سخت برای قاتلان همراه است. خداوند متعال در قرآن کریم در مورد قتل نفس می‌فرماید:

﴿مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أُفْسَدٌ فِي الْأَرْضِ فَكَانُوا قَتَلُ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَانُوا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ﴾^۲

ترجمه: «به سبب این، نوشته کردیم؛ بر بنی اسرائیل آنکه هر کس بکشد کس را به غیر عوض، و به غیر فساد در زمین؛ پس همچنان است که کشته باشد مردمان را همه؛ و هر که سبب زندگانی کسی شد، پس همچنان باشد که زنده ساخت مردمان را همه؛ و هر آئینه آمدند بسوی بنی اسرائیل فرستادگان ما به نشانه‌های روشن؛ در زمین تجاوز کنند گانند».^۳

۱- جلال الدین، قیاسی و دیگران، مطالعه تطبیقی حقوق جزای عمومی اسلام و حقوق موضوعه، ج اول، انتشارات: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۹، ص ۱۰۳.

۲- سوره مائدہ، آیه ۳۲

۳- محمود حسن، دیوبندی، تفسیر کابلی، ج دوم، انتشارات: احسان، ۱۳۸۹، صص ۷۷-۸۰

اسلام برای تضمین احکام خود در درجه اول بر ایمان و اعتقاد پیروان پافشاری می‌کند و با تسخیر دل‌های آن‌ها نیرومندترین ضمانت اجرایی را در جامعه ایجاد می‌کند. تکیه اسلام در کاهش جرم و گنهگاری در جامعه، بیش از هر چیز بر تکامل روحی، تعالیٰ اخلاقی و تقویت ایمان و اعتقاد مسلمانان است و در این راه از هر مکتب دیگری مؤفق‌تر بوده است. مسلمان، خداوند را همیشه و در همه‌جا ناظر می‌داند و به خود اجازه نمی‌دهد در حضور خدا از قانون او سربرتابد. اعتقاد به معاد و جزاء و پاداش همه اعمال نیکو بد انسان، جرم و خیانت را در جامعه به حداقل می‌رساند و اسلام، شدیدترین عذاب‌ها و مجازات‌های اخروی را درباره تجاوز به حقوق دیگران ذکر کرده است.

قرآن کریم درباره کشتن عمدی با تأکید بر جزای اخروی آدمکشی می‌فرماید:

{وَمَنْ يُقْتَلُ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَصِّبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعْنَةُ وَأَعْدَادُهُ عَذَابًا عَظِيمًا} ^۱

ترجمه: «و هر که بکشد مسلمانی را به قصد، پس جزای وی دوزخ است؛ جاوید باشد در آن؛ و خشم گرفته خدا بر او، و لعنت کرده بر او، و آماده کرده به او عذاب بزرگ». ^۲

کسانی می‌توانند قصاص نفس را تقاضا کنند اولیای دم یا ورثه مقتول هستند. در حقیقت آن‌ها مختار هستند که قاتل را قصاص کنند یا از جرم او گذشت کرده و رضایت دهند و صرفاً دیت دریافت کنند.

حال اگر اولیای دم تقاضای اجرای قصاص را داشته باشند، قصاص بعد از آن‌که حکم محکومیت قطعی مجرم صادر شد، به اجرا گذاشته می‌شود. البته لازم به ذکر

۱- سوره نساء، آیه ۹۳.

۲- محمود حسن، دیوبندی، پیشین، صص ۵۴۶ و ۵۴۷.

است که این قصاص باید به گونه‌ای انجام شود که کمترین اذیت و رنج را برای مجرم داشته باشد.

۲-۱- قصاص عضو یا طرف: هر کس عمدًا به دیگری جرح یا ضربی وارد آورد که موجب نقصان یا شکستن یا از کار افتادن عضوی از اعضاء یا متنه‌ی به مرض دائمی یا فقدان یا نقص یکی از حواس یا منافع یا زوال عقل مجذبی‌علیه گردد. به عبارت دیگر، فردی طی ارتکاب جرم عمدی، موجب جرح یا قطع عضو فرد دیگری شود یا به عمد دست به جنایت جرح یا قطع عضو یا وارد آوردن صدمه به منافع اعضاء فردی شود، مجرم یا جانی شناخته شده و به قصاص عضو محکوم می‌شود. بدین ترتیب که حدود جراحت کاملاً اندازه‌گیری می‌شود و به همان میزان و همان عضوی از مجذبی‌علیه (فرد آسیب دیده) که صدمه دیده یا قطع شده، قصاص روی همان عضو انجام می‌گیرد.

در رابطه خداوند متعال در قرآن‌کریم می‌فرماید:

{وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عَوَّقْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ}ۚ^۱

ترجمه: «و اگر عقوبت کنید، پس عقوبت کنید به مثل آن‌چه با شما معامله کرده شد؛ و اگر صبر کنید، آن بهتر است صابران را».^۲

این نصوص به‌طور صریح از بین بردن اعضاء و ایجاد جرح را تحریم کرده و مجازات آنرا در حالت عمد، قصاص دانسته‌اند.

مقصود از طرف در اینجا عضو غیر نفس است یعنی هر صدمه‌ای که به انسان وارد می‌شود ولی موجب کشتن او نمی‌شود. اگر چه به اعضای معروف تعلق نگرفته باشد (موجب قصاص عضو تلف کردن عضو) یا آنچه در حکم آن (است که با وسیله-

۱- سوره نحل، آیه ۱۲۶.

۲- محمود حسن، دیوبندی، پیشین، ص ۵۲۴

ای صورت گرفته باشد که غالباً موجب اتلاف می‌گردد) اگر چه قصد اتلاف عضو را نداشته باشد(یا با وسیله‌ای دیگر) که معمولاً موجب اتلاف نیست(ولی قصد اتلاف وجود داشته است) همان‌گونه که در جنایت بر نفس چنین است.

۲- ریشه‌های تاریخی قصاص

قتل نفس اولین جرمی است که از دیدگاه قرآن در زمین واقع شده که از خوی تجاوزگری و خودمحوری انسان حاکی است و این عمل در همان زمان هم جرم و گناه بوده است. عکس العمل انسان‌ها در برابر این جرم در همه ادوار تاریخ متناسب با سطح آگاهی، فرهنگ و رشد عقلانی آن‌ها متفاوت و متغیر بوده است.

ظهور ادیان و مذاهب بر طرز زندگی مردم تأثیر وارد می‌سازد و در نهایت جوامع کوچک به جوامع بزرگ‌تر مبدل می‌شوند و دولتها به وجود می‌آیند. به میان آمدن این‌همه تحولات در زندگی جوامع بشری، سبب آن می‌شود تا عکس العمل در برابر تطبیق و عملی ساختن مجازات نیز تغییر کند. در تعیین مجازات و رعایت تناسب میان جرم و جزا، اقدام صورت می‌گیرد و حداقل واکنش‌های فردی و اجتماعی در بارهٔ جرم و مجرم تا حدی متعادل می‌گردد.

به خاطر محدود ساختن اندازهٔ مجازات یا رعایت تناسب در مورد جرم و جزا، قصاص مطرح بحث قرار می‌گیرد که مطابق آن مجازات تحت قاعدهٔ ضابطه قرار داده می‌شود؛ طوری که جزای دندان در برابر دندان و چشم در برابر چشم است. ادیان سماوی در این امر نقش عمده داشته‌اند. این موضوع سبب آن شد تا مسؤولیت-ها نیز جنبهٔ شخصی پیدا کنند تا از تطبیق مجازات دسته‌جمعی جلوگیری به عمل آید. این یکی از تأثیرات دیگر دین و مذهب در زمینهٔ جلوگیری از اجراء و تطبیق مجازات

در برخی از مکان‌ها و زمان‌هاست؛ مانند ممتویت جنگ در جاهای و زمان‌های معین یا عدم تطبیق مجازات در برخی از اوقات مانند اعیاد و غیره.^۱

در آیین یهود قصاص به دو صورت کلی انجام می‌گرفت: اعدام (سنگسار کردن، سوزاندن، به دار کشیدن، با تیر زدن و با شمشیر قطعه قطعه کردن) که به قتل عمد اختصاص داشت و دیگری پرداخت دیت بود که چهار یا پنج برابر میزان ضرر وارد شده، مقرر می‌گردید و به قتل غیر عمد مربوط بود.^۲

در انجیل به صورت صریح حکم قصاص بیان نشده است و تأکید و تصریح بر عفو و بخشش پیام انجیل و پیروانش را تشکیل می‌دهد اما برخی بر این باورند که حکم قصاص در دین مسیح وجود داشته است به این دلیل که دین مسیح ناسخ دین موسی عليه السلام نبوده است.^۳

نظام قصاص در عرب دوران جاهلیت به اساسی مبتنی بود که قبیله را مسؤول جنایت هر فردی از افراد آن می‌شمردند مگر آنکه قبیله فرد قاتل را از خود جدا سازد و در اجتماعات عام خروج آنرا از قبیله اعلام نماید، از همین‌رو ورثه مقتول از جانی و از افراد دیگر قبیله او مطالبه قصاص می‌کرد و در این مطالبه با اندازه‌ای راه افراط را می‌پیمود که اغلبً منجر به مشتعل شدن آتش جنگ بین جانی و مجنبی علیه می‌گردید، این مطالبه زمانی جدی و مبالغه‌آمیز می‌گردید که مجنبی علیه شخص شریف یا سرد از قوم می‌بود. در بعضی از قبایل اکثرًا از این مطالبه اهمال می‌نمودند و قبیله از قاتل حمایه می‌کرد.^۴

۱- محمد اشرف، رسولی، حقوق جزای عمومی، کابل، انتشارات: واژه، ۱۳۹۶، ص ۱۱۰.

۲- جلال الدین، قیاسی و دیگران، پیشین، ص ۱۰۵.

۳- همان، ص ۱۰۵.

۴- السید سابق، فقه السنّه (حدود و تعزیرات)، مترجم: محمد موسی نهمت، کابل، انتشارات: نوید، ۱۳۷۴، ص ۲۰۱.

اسلام به جای تجویز انتقام‌های ظالمانه، قانون منصفانه قصاص را تعیین کرد. در واقع اسلام از یکسو، آنرا از الگوی رفتاری بی‌قید و بند و مهارناشده، به الگوی رفتاری مهارشده و حوزه قاضی و قضاوت کشاند و از سوی دیگر آنرا از صورت انتقام غیر عادلانه خارج کرده و به قصاص عادلانه تبدیل کرد و به وضعیت حقوقی نابسامان و آشفته‌ای که جوامع آن زمان گرفتارش بودند، پایان داد. کشنیدن چند برابر از خویشان قاتل در برابر یک قتل، انتقام‌جویی کورکورانه بود که دامان افراد بی‌گناه فراوانی را می‌گرفت.

۳- مبانی قصاص

اصلی‌ترین منبع اسلامی برای قصاص، متن قرآن و احادیث نبوی است. در آیات و احادیث متعدد بر ضرورت آن به عنوان یک مجازات تنبیه‌ی که جنبه عمومی و خصوصی دارد توصیه شده است. در اینجا به صورت جداگانه به بررسی هر یک می-پردازیم.

۱- ۳- مبانی قصاص در قرآن

تشريع قصاص در اسلام، یک گام بسیار مهم در ایجاد یک نظام جزائی عادلانه و به دور از هرگونه افراط و تفریط بود؛ آنهم در زمانی که به علت کشته شدن یک انسان، جنگ و خون‌ریزی بی‌رحمانه صورت می‌گرفت و بعضی از قبایل به خاطر قتل یک نفر چندین و چند سال به دشمنی و کینه‌توزی و کشت و کشتار یکدیگر می-پرداختند.

با این حال اگر سیر تشريع قصاص در قرآن‌کریم پی‌گیری شود، در می‌یابیم که در کنار آیاتی که بر قصاص دلالت دارند، چه به‌طور مطلق در جواز مقابله به مثل و چه به‌طور مشخص در جواز قصاص از قتل و جرح یک واقعیت بسیار مهم مورد توجه قرار گرفته است و آن این که در همه این آیات پس از پذیرفتن اصل جواز مقابله به

مثلاً، بر اصل ترجیح داشتن عفو و صبر بر انتقام، تأکید شده است و حتی یک مورد تأکید بر استفاده از حق قضاص وجود ندارد.

شارع مقدس، در رابطه به قتل عمد می‌فرماید:

{وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَاعِدُكُمْ بِهِ لَعْنَكُمْ تَعْقِلُونَ}

ترجمه: «و مکشید هیچ نفس را که حرام ساخته است خدا کشتنش، مگر به حق؛

به این حکم فرموده است شما را تا(بود که) شما بفهمید». ۲

اما روشن است که تنها با تکیه بر ایمان و ذکر جزء و یاداش اخروی نمی‌توان

حریم افراد جامعه را از دستبرد متジョاوزان و جنایتکاران به طور کلی حفظ کرد و آسايش و امنیت جامعه را تأمین نمود. در متمدن‌ترین جوامع بشری نیز اشخاصی یافت می‌شوند که نه به جهان پس از مرگ معتقدند و نه از انسانیت بهره‌ای برداهند. آنان وحشیانه، حریم انسان‌های ضعیف و بی‌دفاع را مورد حمله قرار می‌دهند، خون انسان‌ها را می‌ریزنند و خانواده‌ها را بی‌سریرست می‌نمایند.

خداؤند متعال، در آیه (۱۲۶) سوره نحل پس از بیان جواز مقابله به مثل، با بیان

{وَانْ عَاقِبَتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ}. دعوت به صیر و عفو می کند و می فرماید:

{وَلَئِنْ صَرَّتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّابِرِينَ} و در آیه (۱۷۸) سوره یقہ با تشریع حکم

قصاص، قتا، عمدى، وارشين مقتول را برادر قاتا، معربى، نموده **{فَعْنُ اَعْفَى لَهُ مِنْ}**

آخریه شئیء} و آنها را به عفو و گذشت از مجرم و مصالحه یا وی فرامیخواند.^۳

۱- سوره انعام، آیه ۱۵۱.

۲- محمود حسن، دیوبندی، پیشنهاد، صص ۲۹۶ و ۲۹۷.

^۳ - روح الله، فیروزش، عدالت ترسیمی، در فقه اسلامی و حقوق ایران، تهران، انتشارات: خرستنی، ۱۳۹۳.

قرآن کریم در آیات متعددی حکم قصاص را بیان کرده است. گاهی بیان قرآن در مورد قصاص بیان صريح است مانند: **{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى فَمَنْ غَفَرَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَإِنَّمَا تَحْفِظُونَ بِالْمَغْرُوفِ وَأَدَاءُ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَحْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةً فَمَنْ اعْنَدَهُ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ. وَلَكُمْ فِي الْقِصاصِ حَيَاةٌ يَا أُولَئِكَ الْأَنْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقَوْنَ}**^۱

ترجمه: «ای مؤمنان، فرض کرده شد بر شما قصاص(مساوات) در باره کشتگان؛ آزاد به عوض آزاد؛ و غلام به عوض غلام؛ و زن به عوض زن پس کسی که معاف شد اورا از طرف برادرش چیزی، پس حکم او طلب کردن است موافق دستور(نیک)، و ادا کردن به وی از طرف قاتل، به نیکویی؛ این حکم آسانیست از جانب پروردگار شما و مهربانیست؛ پس کسی که تجاوز کرد بعد از این، پس اوراست عذاب در دنایک. و برای شما در قصاص زندگانیست ای دانشمندان؛ تا شما پیرهیزید».^۲

آیه در بیان قصاص در مقابل قتل بسیار صريح و آشکار است و با مخاطب قرار دادن مؤمنان به آنها خاطرنشان می سازد که در برابر قتل سکوت اختیار نکند و قتل را با قصاص قاتل پاسخ دهد. با توجه به صراحة در مورد قصاص قاتل جای هیچ گونه بحثی در مشروعیت قصاص از دیدگاه قرآن باقی نمی ماند. اما با وجود چنین صراحة در رابطه به قصاص به هیچ وجه آنرا راه حل آخری ندانسته بلکه مسئله عفو و گذشت را با جانی پیشنهاد می کند و می فرماید کسی که عفو نماید برادری را بخسیده است و عمل خیری را انجام داده است و قاتل در صورت عفو باید به مقتول دیت پرداخت نماید.

۱- سوره بقره، آیات ۱۷۸ و ۱۷۹.

۲- محمود حسن، دیوبندی، پیشین، صص ۱۴۲-۱۴۶.

این که قصاص عفو شود و دیت جایگزین آن گردد در واقع تخفیفی از جانب خداوند است و نسبت به عفو، پرداخت دیت سنگین است. در این آیه با تشویق از جانب خداوند قصاص قاتل، تشریع شده است اما از سوی دیگر تأکید و تشویق بر عفو و گذشت نیز صورت گرفته است و مقام و منزلت بخشش کننده در پیشگاه خداوند بالا است.

قسمت آخر آیه، به نکته‌ای مهم اشاره دارد و آن این که درست عفو و گذشت قصاص امر اختیاری است ولی در صورت انتخاب عفو به جای قصاص عفو کننده نمی‌تواند بازگشت به قصاص نماید و در صورت بازگشت به آن، عذاب دردنای به سراغش خواهد آمد. ولذا، اگر پس از عفو، قاتل را بکشد مثل این است که ابتداءً مرتکب قتل شده است.^۱

در آیه دیگری، خداوند در باره قصاص اعضاء و جوارح می‌فرماید: {وَكَتَبَنا
عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأَذْنَ بِالْأَذْنِ وَالسِّنَ
بِالسِّنِ وَالْجُرْحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ
فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ} ^۲

ترجمه: «و فرض گردانیدم برایشان در آن کتاب که هر آئینه شخص عوض شخص است، و چشم عوض چشم؛ و بینی عوض بینی، و گوش عوض گوش، و دندان عوض دندان، و عوض زخم‌ها مثل آن است؛ پس هر که معاف کرد قصاص را، پس این عفو کفارت است وی را؛ و هر که حکم نکند موافق آنچه فرو فرستاده خدا؛ پس آن گروه، ایشانند ستمگاران». ^۳

۱- ابوالقاسم، گرجی، آیات الاحکام، تهران، انتشارات: میزان، ۱۳۹۰، ص ۱۹۱.

۲- سوره مائدہ، آیه ۴۵.

۳- محمود حسن، دیوبندی، پیشین، صص ۹۷ و ۹۸.

در این آیه قصاص اعضای بدن انسان را بیان کرده است. اگر چشم کسی را از بین برد باید چشم وی از بین برده شود و اگر بینی کسی را آسیب رساند در مقابل باید بینی مجرم آسیب بیند و هم‌چنین است وضعیت در مورد گوش و دندان و نیز جراحت‌های که در بدن مجذبی علیه وارد می‌شود، باید قصاص اجراء شود.

دو نکته در مورد آیه فوق قابل یادآوری است. اول: آیه حکم قصاص اعضای مشخص از بدن و جراحت و زخم ناشی جنایت را بیان می‌کند و مبین این مطلب است که قصاص تنها به قصاص نفس اختصاص ندارد و سایر اعضای بدن در صورت آسیب دیدن با قصاص کردن همان اعضای بدن جانی پاسخ داده می‌شود و نکته دوم: ربط می‌گیرد به دلالت این آیه تشریع قصاص در دین اسلام. ظاهر آیه از وضع قصاص در زمان حضرت موسی علیه السلام نقل می‌کند و همین رویکرد تاریخی موجب می‌شود سؤالی به این نحو مطرح گردد که مفاد و محتوای آیه مربوط به دوران حضرت موسی علیه السلام است و شریعت حضرت موسی علیه السلام را نسبت به قصاص عضو بیان می‌کند و ربط به شریعت اسلام ندارد چون آیه چگونگی وضع قصاص در زمان موسی علیه السلام را تشریح می‌کند و نه زمان حضرت محمد صلی الله علیه وسلم را. یکی از اندیشمندان در مورد اشکال مطرح شده می‌گوید: ... در عین این حکم (قصاص عضو) در شریعت اسلام نیز وجود دارد و روایات متعددی وجود آنرا تصریح و تأیید نموده است.^۱

از دو آیه فوق حکم قصاص نفس و حکم قصاص اعضای بدن کشف و استنباط می‌گردد همین آیه‌ها مبنای مشروعیت قصاص در اسلام را بیان می‌کند و به وجود حکم قصاص صراحت دارد.

۱- ابوالقاسم، گرجی، پیشین، ص ۱۹۱.

اسلام به عنوان دین الهی و آسمانی مانند سایر ادیان آسمانی، از منشأ ماؤرای طبیعی برخوردار است. غالباً ادیان آسمانی توسط پیام آورانی به بشر می‌رسد. پیام‌ها در یک مجموعه‌ی مشخص جمع آوری و به پیروان آن ابلاغ می‌گردد و مؤمنین به دین مربوطه، ملزم به رعایت احکام تشریع شده، می‌باشند. حکم دینی دستوری است که پیروان دین به انجام رفتاری امر شده اند یا ارتکاب عمل، مورد منع و زجر واقع گردیده اند.

قصاص که فقط در جنایات عمدی است؛ یعنی کشنق قاتل را در برابر کشتن، و بریدن دست ضارب را در برابر بریدن دست، و زبان را در برابر قطع زبان، و چشم را در برابر چشم، در صورت تعمد در جنایت از عالی‌ترین دستورات قرآن است. زیرا اولاً، چنین جنایت عمدی را شخص جانی بر مجنی‌علیه وارد ساخته است و حیات انسانی و سلامت او را در خطر انداخته و از نعمت عمر و یا کمال اجزاء و اعضاء تن، ساقط نموده است. این حق فطری و عقلی و شرعی شخص مضروب است که ضارب را به همان روش پاداش دهد. و ثانياً، قصاص موجب جلوگیری از جنایت است.

۲-۳- مبانی قصاص در سنت نبوی

در سنت نبوی علیه‌السلام احادیث متعددی و کثیری وجود دارد که از آن جمله حدیثی است که عبدالله بن مسعود(رض) از رسول الله صلی‌الله علیه وسلم روایت نموده است: **عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ(رض)** قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهُدُ أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ إِلَّا يَأْخُذُ ثَلَاثًا : التَّيِّبُ الْزَّانِي ، وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ ، وَالثَّارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ»^۱. عبد

^۱- بن‌الحجاج القشيري النيسابوري(نیشابوری)، مسلم، صحیح مسلم، ج ۵، کتاب: القسامه، الریاض، انتشارات: دارالسلام، شماره حدیث ۱۶۷۶، ۱۴۲۱، ص ۷۴۲

الله بن مسعود(رض) می فرماید: رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمودند: ریختن خون هیچ شخص مسلمانی که گواهی می دهد الله بر حق است جز خداوند وجود ندارد و من فرستادهای خدا هستم، حلال نیست. مگر به یکی از این سه چیز:

(الف) مرد و زن متاهل که زنا بکند. (ب) کسی که عمداً قتل نفس کرده باشد. (ج)

کسی که دیش را رها کرده و از جماعت مسلمین خارج گردد.

حدیث دیگری ابن عبید از رسول الله صلی الله علیه و سلم روایت کرده است:

(وَمَنْ قُتِلَ عَمَدًا فَهُوَ قَوْدٌ... وَمَنْ حَالَ دُونَهُ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَغَضْبُهِ، لَا يُقْبَلُ مِنْهُ صِرْفٌ وَلَا عَدْلٌ).^۱ کسی که مرتکب قتل عمد شود، قصاص کرده می شود و کسی که در تطبیق قصاص، حاصل واقع شود، پس بر وی، لعنت و غضب خداوند متعال است و قبول نمی شود از ایشان توبه و نه فدیه.

اجماع امت هم به وجوب قصاص ثابت است که باید در مقابل شخص جانی

عمل بالمثل صورت گیرد.^۲

همین طور از آن حضرت صلی الله علیه و سلم نقل شده است که فرمود: «اموریت یافتم با مردم نبرد کنم تا به یگانگی خدا و رسالت من ایمان بیاورند و چون به این دو امر اعتراف کنند، جانها و اموال آنان در امان خواهد بود جز در موارد قانونی، و حساب آنان با خدای عزوجل است». و نیز فرمود: «هرکس در قتل مسلمانی کلامی بگوید که در کشته شدن او مؤثر باشد، خداوند آن کلمه را در روز قیامت از مقابل چشمنش آویزان می کند و از آمرزش و رحمت خداوند مأیوس خواهد بود».^۳

۱- سلیمان بن اشعث السجستانی، ابوداد، سنن ابی داود، ج ۴، کتاب: الديات، الرياض، انتشارات: بیت الافکار الدولیة، حدیث شماره ۴۵۳۹، ۲۰۲-۲۷۵، ص ۴۹۷.

۲- عبدالبصیر، فایز، حدود و قصاص، کابل، انتشارات: سعید، ۱۳۸۷، ص ۷۰.

۳- عبدالقادر، عوده، بررسی تطبیقی حقوق جزای اسلامی و قوانین عرفی، مترجم: حسن، فرهودی نیا، انتشارات: احسان، ۱۳۹۴، ص ۵۵.

۴- شروط اجرای قصاص نفس

مجازات قتل عمد قصاص است، چنانچه ارکان جرم موجود باشند، جانی محکوم به مجازات قصاص خواهد شد. مگر آنکه سببی مانع از صدور حکم به قصاص باشد، در میان موانع قصاص، هیچ مانعی نیست که میان فقهاء باشد ولی اکثر فقهاء بعضی از این موانع واقعیتی هم نوع دیگری از آنها را قبول کرده اند. این موانع در ذیل مورد بحث قرار می گیرند.

۱- ۴- پدر مقتول بودن قاتل: به نظر ابوحنیفه، شافعی و احمد رحمهم الله چنانچه مقتول جزئی از قاتل باشد، نمی توان به قصاص حکم داد؛ یعنی در صورتی که قاتل پدر مقتول است، پس چنانچه پدر، عمداً فرزند خود را بکشد به مجازات قصاص نخواهد رسید. پیامبر صلی الله علیه وسلم فرموده است: «پدر به سبب قتل فرزند قصاص نمی شود»^۱ و «تو و مال تو از آن پدرت هستید»^۲. روایت اول در منع قصاص صراحت دارد.^۳

یکی از شرایط اجرای قصاص این است که مرتكب جنایت موجب قصاص نباید پدر فردی که جنایت نسبت به او واقع شده است باشد چرا که در این صورت مجازات قصاص نسبت به پدری که به فرزند خود جنایتی را وارد آورده است اجراء نمی شود. به دلیل آن که خون مسلمان هیچ گاه هدر نمی رود، دلیل این حکم را سبب

۱- محمد عیسی، ترمذی، سنن ترمذی، ج ۳، ابواب: الديات عن رسول الله، الرياض، انتشارات: بيت الافكار الدولية، حدیث شماره ۱۴۰۰، ۲۰۹ - ۲۷۹، ص ۷۲، عن عمر بن الخطاب قال: سمعت رسول الله(ص) بقول: «لَا يُقَاتَ الْوَالِدُ بِالْوَلَدِ».

۲- ابوعبدالله محمد، ابن ماجه، سنن ابن ماجه، ج ۳، كتاب: التجارات، الرياض، انتشارات: مكتبة المعارف للنشر والتوزيع، حدیث شماره ۲۲۹۲، ۲۰۹ - ۲۷۳، ص ۶۰۷، عن جابر بن عبد الله أَنَّ رَجَلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي مَالًا وَ وَلَدًا وَ إِنَّ أَبِي يُرِيدُ أَنْ يَجْتَهَ مَالِي. فَقَالَ: «أَنْتَ وَ مَالُكُ لِأَيِّكَ». ۳- همان، ص ۱۵۷.

بودن پدر در وجود فرزند و ولایت پدر بر فرزند و هم‌چنین علاقه و محبت بیش از حد پدر به فرزند می‌داند.

۲-۴- قاتل باید قصد قتل مجني‌عليه را کرده باشد: پس اگر قاتل قصد قتل او را نداشته باشد، مخطئ خواهد بود، و قتل خطاء موجب قصاص نمی‌باشد. زیرا در حدیثی از پیامبر اسلام صلی الله عليه وسلم واضح می‌گردد که قتل عمدى موجب قصاص است مگر آنکه عفو در میان باشد.^۱

۳- مجني‌عليه باید کفو جانی باشد: به عقیده مالک، شافعی و احمد رحمهم الله مجني‌عليه باید کفو جانی باشد و گرنه جانی قصاص نمی‌شود. به نظر آنان این همانندی با اسلام و آزادگی برقرار می‌شود. پس چنانچه جانی و مجني‌عليه، در اسلام و آزادگی برابر باشند، کفو محسوب خواهند شد و جز این دو، تمایز دیگر آنان مورد توجه نخواهد بود. بنابراین، لازم نیست که در سلامت اعضاء و جسم و در شرافت و فضایل با هم دیگر یکسان باشند؛ لذا قاتلی که تمام اعضای بدنش سالم است به اتهام قتل ناقص‌العضو کشته می‌شود، و هم‌چنین تندرست در مقابل بیمار، بزرگ در مقابل کوچک، قوی در مقابل ضعیف و باسواد در مقابل بی‌سواد و عاقل در مقابل دیوانه، زبردست در مقابل زیردست، مرد در مقابل زن و... قصاص می‌شوند.^۲

ابوحنیفه رحمه‌الله تکافو در حریت را شرط قصاص نمی‌داند. به نظر او، چنانچه قاتل آزاد و مجني‌عليه برد و یا بر عکس آن، قاتل برد و مجني‌عليه آزاد باشد در هر

۱- وهبه بن مصطفی، زحیلی، رواه ابن ابی شيبة و اسحاق بن راهویه فی مسنديتما، ج ۷، کتاب: الفقه الاسلامي و ادلته، دمشق، انتشارات: دارالفکر، ۱۴۱۸، من حديث ابن عباس بلفظ: «العمد قود إلا أن يعفو ولی المقتول».

۲- عبدالقدار، عوده، پیشین، صص ۱۶۰ و ۱۶۱.

دو حال، جانی قصاص می‌شود. ابوحنیفه رحمه‌الله در این مورد به یک استئنا معتقد است، و می‌گوید چنانچه مقتول ملک قاتل بوده و یا شبه‌ی مالکیت در میان باشد، قاتل قصاص نمی‌شود؛ زیرا پیامبر صلی‌الله علیه وسلم فرموده است: «پدر در صورت قتل فرزند و مولا در صورت قتل برده قصاص نمی‌شوند». علت منع قصاص این است که، در مانحن فیه اگر قصاص قاتل واجب باشد، این قصاص باید به نفع سید و ارباب برده باشد و نمی‌شود که یک عمل (قصاص) هم به نفع و هم به ضرر یک شخص باشد. حکم مستله‌ی گفته شده در صورتی است که قاتل، مالک تمامیت برده باشد و چنانچه قاتل در بخشی از برده مالکیت دارد، باز هم قصاص نمی‌شود؛ زیرا قصاص بعض‌پذیر نیست و نمی‌توان بخشی از آنرا استیفا کرد.

در صورتی که قاتل از شبه‌ی مالکیت در مقتول بهره‌مند باشد، چون با وجود شبه، حد جاری نمی‌شود، قصاص نخواهد شد. ولی چنانچه قاتل برده‌ی مقتول باشد، قصاص می‌شود؛ زیرا معنای قصاص عام است و فقط کشن برده به دست ارباب از این قاعده‌ی عام استئنا گشته است. از آنچه گفته شد، استفاده می‌شود که ابوحنیفه رحمه‌الله، در حکم «حالتی که ارباب برده‌ی خود را می‌کشد» با دیگر ائمه موافق و در دیگر موارد موافق نیست.^۱

۴- هیچ‌گونه شبه‌ای در عدم قصد قتل از جانب قاتل نباشد: اگر شبه‌ای مبنی بر این که قاتل قصد قتل مجنی‌علیه را نداشته موجود باشد، قصاص قابل تطبیق نخواهد بود.^۲

۱- همان، صص ۱۶۲ و ۱۶۳.

۲- داد محمد، نذری، حقوق جزای اختصاصی اسلام، کابل، انتشارات: حامد رسالت، ۱۳۹۶، ص ۱۷۳.

۵- ۴- مقتول باید معصوم الدم باشد

مهدور الدم در برابر محقون الدم قرار می‌گیرد که اشاره به فردی دارد که کشتن وی موجب قصاص است. پس اگر مقتول مباح الدم باشد، مانند: کافر حربی، مرتد، زانی محسن، زندیق و باغی قاتل قصاص نمی‌شود.

۶- ۴- قتل با تسبیب نباشد

تسبیب در برابر مباشرت به معنای انجام دادن بی‌واسطه یک کار به کار می‌رود و یا اتلاف مال یا ایراد جنایت بر دیگری به‌طور غیر مستقیم و با زمینه‌سازی و فراهم کردن مقدمات را تسبیب می‌گویند. مانند: کندن چاه در راه، افروختن آتش و سرایت دادن آن به ملک همسایه و باز کردن قفس حیوانات که موجب تلف شدن مال یا جان کسی یا وارد آمدن خسارت بر آن گردد.

از نظر احناف قتل باید به‌طور مباشر باشد، پس اگر قتل بالتسبیب باشد، در این- صورت قتل موجب قصاص نخواهد بود. اما از نظر جمهور موجودیت این شرط برای تحقق قتل عمد ضروری نیست، بلکه قتل اعم از قتل مباشر و سببی موجب قصاص می‌باشد.^۱

بنابراین به نظر احناف قتل به تسبیب موجب قصاص نیست؛ زیرا قصاص کشتن با مباشرت است و از این نظر که در قصاص مماثلت در فعل شرط است، لذا لازم است که عمل مقتضعه هم به طریق مباشرت به وجود آید. آن‌ها به این عقیده اند که در چنین وضعی، دیت جانشین قصاص خواهد شد.

۷- ۴- ولی مقتول باید معلوم باشد

به نظر ابوحنیفه رحمة الله در صورتی که ولی دم مجھول و شناخته نشده باشد، قصاص جانی واجب نیست، زیرا وجوب قصاص به سبب استیفای آن است، و

^۱- همان، ص ۱۷۳.

استیفای قصاص از طرف ناشناخته ممکن نیست و لذا واجب دانستن قصاص هم ممکن نخواهد بود. ائمه‌ی دیگر با ابوحنیفه رحمه‌الله در این مسئله موافق نیستند.^۱ قصاص حق مشترک بین حق‌الله و حق‌العبد است، به خاطر استیفای آن باید صاحبان حق معلوم باشند، در اینجا اگر چه یکی از صاحبان حق یعنی الله معلوم است، ولی صاحب دیگر آن یعنی بندۀ مجھول است و در حالت مجھول بودن یکی از صاحبان حق استیفای آن متعذر خواهد بود.

۴- قتل باید در داراسلام باشد:

به عقیده ابوحنیفه رحمه‌الله در صورتی که قتل در سرزمین کفر رخ داده باشد، قاتل قصاص نمی‌شود. او میان دو حالت تفاوت می‌گذارد: حالتی که مقتول از سرزمین کفر بوده بعداً مسلمان شده و به سرزمین اسلامی مهاجرت نکرده است، و حالتی که مقتول از سرزمین اسلامی است و بعداً بنابر اضطرار و یا برای تجارت و با اخذ اجازه، وارد سرزمین کفر گردیده است.

در حالت اول، قاتل مجازات ندارد. در حالت دوم، چنانچه مقتول تاجر باشد، قاتل دیت می‌دهد ولی اگر مقتول اسیر باشد، دیت هم نمی‌دهد. محمد و ابویوسف رحمت‌الله علیه‌ها از فقهای حنفی در این مسئله با ابوحنیفه رحمه‌الله موافق نیستند.^۲

۵- قاتل باید مکلف باشد: یعنی قاتل بالغ و عاقل باشد، پس بر کودک یا انسان دیوانه در صورت ارتکاب جرم قتل عمدى قصاص نمی‌باشد، زیرا قصاص عقوبت است و انسان نا بالغ یا دیوانه اهل مجازات نیستند. اگر کسی در حالت مستی

۱- عبدالقدیر، عوده، پیشین، ص ۱۷۶.

۲- همان، ص ۱۷۶.

مرتكب جرم قتل عمدی گردد، به اتفاق همه فقهاء بر وی قصاص است، زیرا مستی با تکلیف منافات ندارد، پس اجرای همه احکام شرعی بر وی لازم می‌باشد.^۱

۱۰-۴- قاتل باید مختار باشد: از نظر فقهای حنفی به استثنای امام زفر، قاتل باید مختار باشد، پس اگر قاتل مکره(به فتح راء) باشد، بر وی قصاص نیست، ولی از نظر جمهور فقهاء طوری که بر قاتل مکره(به کسر راء) قصاص است بر قاتل مکره(به فتح راء) نیز قصاص خواهد بود.^۲

در نهایت می‌توان گفت اگر فردی یکی از این شرایط مowanع اجرای قصاص را دارا باشد تا مدتی حکم قصاص علیه وی اجراء نخواهد شد.

۵- شروط اجرای قصاص اعضاء

برای تطبیق قصاص اعضاء، فقهاء علاوه بر تحقق شروط قصاص در نفس، تحقق یک رشته شروط دیگر را نیز ضروری می‌دانند که به‌طور خلاصه مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱-۵- تماثل در فعل: تماثل در فعل عبارت است از این‌که جانی یکی از اعضای مجني علیه را به نحوی از بین برده که در قصاص همان عضو جانی ظلم و ستم غیر قابل تصور باشد. اطمینان از ظلم زمانی تحقق پیدا می‌کند که اعضاء از مفاصل قطع کرده شوند. مانند: مفصل بند دست، مفصل آرنج و مفصل... پس اگر قطع اعضاء از مفاصل یا از حد نهایی آن‌ها ممکن نباشد. مانند: قطع کردن از قصبه بینی یا از نصف ساعد و... از نظر فقهای حنفی و حبلی قصاص لازم نیست، بلکه دیت دست یا پا لازم می‌شود. اما فقهای مالکی می‌گویند که حتی‌الامکان کوشش شود که قصاص شود، زیرا قصاص با وجود ممکن بودن آن حق الله است و ترك حق الله

۱- داد محمد، نذیر، حقوق جزای اختصاصی اسلام، پیشین، ص ۱۷۲.

۲- همان، ص ۱۷۳.

جایز نیست. اما از نظر فقهاء شافعی از نزدیک‌ترین مفصل محل جنایت قصاص صورت می‌گیرد. و برای مجنی‌علیه تعویض باقی آن عضو پرداخته می‌شود. به‌طور مثال: اگر کسی دست شخص دیگری را از ساعد قطع نماید، مجنی‌علیه دست جانی را از ساعد قطع نمی‌کند، بلکه از رسم، یعنی بند دست وی قطع می‌کند، و از باقی-مانده آن تعویض مالی می‌گیرد.

به اتفاق تمام فقهاء در شکستن‌دن استخوان. مانند استخوان سینه، یا گردن یا کمر و امثال این‌ها قصاص نیست، بلکه ارش می‌باشد، زیرا تماثل دور از امکان است.^۱

دلیل اشتراط تماثل در فعل آیات قرآنی است، چنانچه خداوند متعال می‌فرماید: **(فَالْجُروحُ قِصاصٌ)**^۲، و عوض زخم‌ها مثل آن است. همین‌طور سوره نحل، آیه ۱۲۶، درباره هر ستم‌دیده‌ای نازل شده که در صورت ستم‌کشیدن به همان اندازه که ستم دیده انتقام بگیرد.

-۵- تماثل در محل: یعنی محل عضو مورد قصاص باید با مورد جنایت یکی باشد. در مقابل هر عضو مجنی‌علیه، از همان عضو جانی قصاص می‌شود. اگر کسی دست کسی را قطع کند، باید دست جانی قطع کرده شود و اگر پای کسی را قطع نماید، باید پایش قطع کرده شود. بنابراین، دست در برابر پا یا پا در برابر دست قطع نمی‌شود، زیرا در آن صورت تماثل در محل بین اعضاء تحقق پیدا نمی‌کند.

-۶- تماثل در منفعت: هرگاه کسی که دستش سالم است دست شل دیگری را قطع کند دست سالم وی قصاص نخواهد شد. یعنی دست سالم در برابر دست فلج یا پای سالم در برابر پای فلح یا دست و پای کامل در برابر دست و پای ناقص قصاص نمی‌شود.

۱. همان، صص ۲۰۲ و ۲۰۳

۲. سوره مائدہ، آیه ۴۵

به عقیده ابوحنیفه، شافعی و احمد رحمهم الله دست و پای سالم در مقابل دست و پای فلچ قصاص نمی‌شوند؛ زیرا در این صورت، جانی بیش از استحقاق خود متحمل خسارت می‌شود. البته اگر مجند علیه راضی باشد، حق دارد عضو فلچ جانی را در مقابل عضو سالم خود قصاص نماید. چون او به کمترین از حق خود قانع می‌شود، با این همه، حق ندارد مطالبه ارش کند؛ زیرا عضو فلچ در خلقت مانند عضو سالم است و نقص آن‌ها فقط در فلچ بودن است که صفت آن عضو به حساب می‌آید و لازم نیست که اعضا در صفات هم مماثلت داشته باشند.^۱

۶- سقوط قصاص

سقوط قصاص به معنای وجود عوامل و دلایلی است که به رغم ارتکاب قتل عمد قاتل قصاص نمی‌گردد.

این مجازات از جمله حقوق‌الناس بوده و قابل اسقاط از طرف مجند علیه یا اولیای دم می‌باشد. عفو، صلح، فوت جانی... از جمله عوامل مشترک ساقط کننده قصاص می‌باشد. در ذیل به صورت مختصر به شرح آن‌ها می‌پردازیم.

۱- از بین رفتن محل قصاص: در قتل عمد، محل قصاص جان قاتل است، چنان‌چه این محل از بین برود، مثلاً جانی بمیرد، مجازات ساقط می‌شود؛ زیرا محل مجازات از بین رفته است. پس از آن‌که محل قصاص از بین رفت، استیفای قصاص مقدور نخواهد بود. در صورتی که سقوط قصاص در اثر فوت جانی باشد.

فقهای حنفی، مالکی و شافعی می‌گویند هرگاه قصاص با مرگ قاتل ساقط گردد، دیت در مال قاتل واجب نمی‌شود، زیرا مقتضای قتل عمد صرف قصاص است، پس هرگاه قاتل بمیرد مقتضای قتل عمدی که همان قصاص است ساقط می‌گردد، و ولی

۱. عبدالقادر، عوده، پیشین، صص ۲۷۵ و ۲۷۶

مقتول جز با رضایت ورثه قاتل نمی‌تواند دیت را اخذ نماید. اما از نظر فقهای حنبی‌ی هرگاه قصاص ساقط گردد، ولی مقتول در اخذ دیت اختیار دارد، زیرا مقتضای قتل عمدی یکی از دو چیز یعنی قصاص و دیت است، پس وقتی که قصاص با مرگ قاتل ساقط گردد، ولی مقتول می‌تواند دیت را اگر چه ورثه قاتل راضی نباشد اخذ نماید.^۱

۲- عفو: مطابق شریعت اسلام، جنایات عمدی موجب حق قصاص بوده، و در کنار آن، عفو جانی از سوی صاحبان حق نیز توصیه شده است، قرآن کریم در مسئله قصاص با آن‌که آنرا حق مسلم افراد می‌داند، اما در عین حال عفو و بخشش را برتر از آن اعلام می‌دارد.

عفو صاحبان حق، به عنوان سببی از اسباب سقوط مجازات در حقوق جزای اسلام مطرح است. به عنوان مثال اگر صاحبان حق قصاص در قتل عمدی جانی را عفو کنند مجازات قصاص ساقط می‌گردد.

۳- صلح: صلح جانی با مجني‌علیه یا اولیای دم از مصاديق سقوط مجازات در حقوق جزای اسلام است. مثلاً صلح جانی با مجني‌علیه در مجازات‌های قصاص یا دیت و به‌طور کلی مجازات‌هایی که جنبه حق‌الناسی دارند موجب سقوط مجازات گردد.

فقهاء متفق‌القول اند که صلح در مورد قصاص صحیح است و باعث سقوط آن می‌شود. این مصالحه ممکن است به میزان دیت، بیشتر و یا کمتر صورت بگیرد. هرگاه اولیای مقتول با قاتل صلح نمایند، قصاص از وی ساقط می‌شود، و اگر صلح در برابر مال باشد، صلح به اندازه دیت بیشتر و یا کمتر از آن جایز است، خواه معجل باشد یا مؤجل، خواه از جنس دیت باشد یا نباشد. و اگر صلح در برابر دیت

۱- همان، ص ۱۷۹.

باشد، صلح با بیشتر از اندازه دیت درست نخواهد بود، زیرا در این صورت ربا به وجود خواهد آمد.^۱

۴- ارت قصاص: ارت قصاص نیز یکی از مصاديق سقوط قصاص در شریعت اسلام معرفی گردیده است.

اگر کسی قصاص را به وراثت مالک شود که حق نداشته باشد قاتل را قصاص کند، قصاص ساقط می شود؛ مثلاً عیناً مانند حالتی که قاتل به طور کل یا جزء، به ارت مالک قصاص شود. بنابراین چنانچه یکی از وراثت مقتول، فرزند قاتل باشد، قصاص ساقط می شود؛ زیرا قصاص تجزیه بردار نیست و چون فرزند قاتل نمی تواند قاتل را قصاص کند چون پدر به سبب قتل فرزند قصاص نمی شود، سایر وراث هم حق قصاص نخواهند داشت. همین طور اگر یکی از دو فرزند، پدر خود را به قتل برساند، و فرزند دیگر نیز بمیرد و وارث دیگری جز قاتل نداشته باشد، چون قاتل قصاص خود را به ارت می برد و قصاص خود او برای خودش واجب می شود، بنابراین قصاص ساقط می گردد اگر قاتل، بعضی از قصاص را به ارت ببرد، قصاص کلاً ساقط می شود و بقیه‌ی صاحبان خون باید خون‌بها بگیرند.^۲

۷- صاحب حق در استیفای قصاص

از نظر جمهور فقهاء، صاحب حق در استیفای قصاص هر وارثی است که از مقتول میراث می برد خواه از ذوی الفروض باشد یا از عصبه خواه از ذکور باشد یا از انان. اما از نظر فقهای مالکی، صاحب حق در استیفای قصاص هر وارثی است که از مقتول میراث می برد ولی مشروط بر این که از عصبه ذکور باشد.

۱- داد محمد، نذیر، حقوق جزای اختصاصی اسلام، پیشین، ص ۱۷۹.

۲- عبدالقدار، عوده، پیشین، ص ۲۱۱.

نتیجه‌گیری

با توجه به مطالب پیش‌گفته و تحلیل صورت گرفته، می‌توان به چنین نتیجه‌ی دست یافته:

- ۱- قصاص از احکام امضيایی و جزائی اسلام است که در دوران جاهلیت نیز وجود داشته، و دلیل مشروعيت آن، علاوه بر اجماع فقهاء اسلام، قرآن‌کریم و سنت نبوی قطعی است. مهم‌ترین هدف تشریع قصاص، پاسداری از کل حیات انسانی، بربایی عدالت، امنیت اجتماعی، التیام روحی اولیای دم و در یک کلام اجرای فرمان الهی است. اگر به خوبی اجرا شود، سعادت دنیوی و اخروی بشر را تأمین می‌کند.
- ۲- قصاص سنگین‌ترین مجازات در شریعت اسلام است و در دسته مجازات‌های سالب حیات قرار می‌گیرد. این مجازات در یک تقسیم‌بندی کلی به قصاص نفس و قصاص عضو تقسیم می‌شود.
- ۳- در جهان کنونی، هیچ جزائی برتر از مجازات قصاص نیست. از آن‌رو که اجرای قصاص ریشه خون‌ریزی و جرئت اقدام به قتل دیگری را از افراد خطرناک می‌گیرد و نیز با اجرای قصاص احساسات جریحه دار شده جامعه را التیام می‌بخشد. البته اسلام به جنبه خصوصی این جنایت توجه بیش‌تری داشته و قصاص را به لحاظ «حق‌الناس» قانون‌گذاری کرده و به اولیای مقتول یا شخصی که جنایت بر او واقع شده (در مورد جراحات عمومی) حق قصاص را اعطای کرده است تا تسلی بخش آلام روحی و مصایب آنان گردد.
- ۴- مجازات قتل عمد یا عمدآ وارد کردن جرح و ضرب بدون شک قصاص است، چنانچه ارکان جرم موجود باشند، مگر آنکه در میان موانع قصاص (قاتل پدر مقتول باشد...) وجود داشته باشد، قصاص ساقط می‌گردد.

فهرست منابع و مأخذ:

قرآن کریم

۱- مسلم، بن الحاج القشیری النیسابوری(نیشاپوری) صحیح مسلم، الیاض، انتشارات: دارالسلام، ۱۴۲۱.

۲- ابوداود، سلیمان بن اشعث السجستانی، سنن ابی داود، الیاض، انتشارات: بیت‌الافکار الدولیة، متولد ۲۰۲ متوفی ۲۷۵ هق.

۳- ترمذی، محمد عیسی، سنن ترمذی، الیاض، انتشارات: بیت‌الافکار الدولیة، متولد ۲۰۹ متوفی ۲۷۹ هق.

۴- ابن ماجه، ابوعبدالله محمد، سنن ابن‌ماجه، الیاض، انتشارات: مکتبه‌المعارف للنشر و التوزیع، متولد ۲۰۹ متوفی ۲۷۳ هق.

۵- السيدساقی، فقه‌السنّه(حدود و تعزیرات)، مترجم: محمد موسی نهمت، کابل، انتشارات: نوید، ۱۳۷۴.

۶- دیوبندی، محمود حسن، تفسیر کابلی، کابل، انتشارات: احسان، ۱۳۸۹.

۷- رسولی، محمد اشرف، حقوق جزای عمومی، کابل، انتشارات: واژه، ۱۳۹۶.

۸- زحلیلی، وهبی بن مصطفی، ج ۷، کتاب: الفقه الاسلامی و ادله، دمش، انتشارات: دارالفکر، ۱۴۱۸.

۹- ستانکزی، نصرالله و دیگران، قاموس اصطلاحات حقوقی، کابل، انتشارات: حامد رسالت، ۱۳۸۷.

۱۰- عوده، عبدالقدار، بررسی تطبیقی حقوق جزای اسلامی و قوانین عرفی، مترجم: حسن، فرهودی نیا، انتشارات: احسان، ۱۳۹۴.

۱۱- فایز، عبدالبصیر، حدود و قصاص، کابل، انتشارات: سعید، ۱۳۸۷.

۱۲- فروزش، روح الله، عدالت ترمیمی در فقه اسلامی و حقوق ایران، تهران، انتشارات: خرستنی، ۱۳۹۳.

۱۳- فکرت، عبدالبیشیر، اصل قانونیت جرایم و جزاها در شریعت و قانون، کابل، انتشارات: حامد رسالت، ۱۳۹۴.

۱۴- قیاسی، جلال الدین و دیگران، مطالعه تطبیقی حقوق جزای عمومی اسلام و حقوق موضوعه، تهران، انتشارات: پژوهشگاه، ۱۳۹۹.

۱۵- گرجی، ابوالقاسم، آیات الاحکام، تهران، انتشارات: میزان، ۱۳۹۰.

۱۶- میرحسینی، سید حسن، سقوط قصاص، تهران، انتشارات: میزان، ۱۳۸۷.

۱۷- معین، محمد معین، فرهنگ معین، تهران، انتشارات: سپهر، ۱۳۸۳.

۱۸- نذیر، داد محمد، حقوق جزای عمومی، کابل، انتشارات: حامد رسالت، ۱۳۹۶.

۱- -----، حقوق جزای اختصاصی اسلام، کابل، انتشارات: حامد رسالت، ۱۳۹۶.

علل

۱- علل
۲- علل
۳- علل
۴- علل
۵- علل
۶- علل
۷- علل
۸- علل
۹- علل
۱۰- علل

۱۴۰

په عدلیې وزارت کې د جلالتمام وزیر شیخ عبدالحکیم شرعی
مدظله العالی له لوري راتلونکې پلانونه په نظر کې نیوں شوي چې
د الله متعال په نصرت اوبيا د ملت په همکاري به بې ترسره کوي!

► د عدلیې وزارت په داخل کې به په ااسي ډول یو لوی جومات ورغول شي
څو د وزارت په داخل کې د مراجعنيو او ماموريو تول لموټونه په جماعت شي.

► د اميرالمؤمنين د هدایت مطابق د حمکو د غصب د مختیوی لپاره
يوكميسيون تشکيل شوي چې سرپرستي بي د عدلیې وزارت سرپرست وزیر شیخ
الحدیث مولوی عبدالحکیم شرعی صاحب ته سپارل شوي دغه کميسيون یوه طرحه
جوره کړي چې اميرالمؤمنين حفظه الله ته بي لېږلي کله چې دغه طرحه د امير المؤمنين
حفظه الله لخوا منظور شي نودغه کميسيون به په خپل کار پیل وکړي .

► د اداري فساد د مختیوی په خاطر مو پربکړه کړي چې له دې وروسته هر
څوک په رشوت اخښتو او یا رشوت ورکولو ونیوں شو، او یا داصولو خلاف خه
کار تر سره کړ له دندې به ګونبه کېږي او رسماً به خارنوالي ته ورېژنډل کېږي.

انشا الله د یوقوی سېېڅلې اسلامي نظام تر سپورې لاندې د سوکاله، آباد او ودان
افغانستان په هېله و ما ذالک على الله بعزيز.

منبع: آمریت مطبوعات

د افغانستان اسلامي امارت د لوړیو اتو میاشتو په ترڅ کې د عدلې وزارت کاري راپور

د افغانستان اسلامي امارت په جوړښت کې له کلیدي وزارتونو خخه یو د عدلې وزارت دی چې په مرکز کې له ۱۴ ریاستونو او ۱ آمریت او د هېواد په کچه ولايتونو کې له ۳۳ ولايتي ریاستونو خخه جوړ دی چې د دې وزارت تر اغېز لاندې ریاستونو د شپرو میاشتو په ترڅ کې لاندې فعالیتونه تر سره کړي دي.

تر سره شوي دندۍ او فعالیتونه

د قانون جوړونې او علمي — حقوقی خېړنو د چارو د انسټیتوټ لوی ریاست:

الف: د تکنیني سندونو د تسويد او تدقیق په برخه کې

د افغانستان اسلامي امارت د چارو د ادارې د محترم لوی ریاست د کایینې د چارو د انسجام ریاست، د دولت د چارو د انسجام معاونیت د ۱۴۴۳/۳/۲۳ نېټې د ۱۷۴ کنه ليک له مخي (۱۳) تکنیني سندونه د شريعت له حکمونو او د افغانستان اسلامي امارت له اصولو سره سم د بیا کتنې لپاره وزارتونو او امارتی ادارو ته وړاندې شوي دي

ب: د افغانستان اسلامي امارت وزارتونو او ادارو ته د قانوني مشورو د ورکولو په

برخه کې

امارتی ادارو ته (۱۳) قانوني مشورو ورکول شوي.

ج: د تکنیни سندونو د تسويد او تدقیق خونلوو د جوړولو په برخه کې

د افغانستان اسلامي امارت د کایینې د ۱۴۴۳/۳/۴ نېټې د (۵) ګنې مصوبې او د ۱۴۴۳/۴/۲۴ نېټې د (۱۲) ګنې مصوبې د تعامل په منظور د تکنیني سندونو د تسويد او تدقیق په برخه کې (۱۵) غونډې د استازیو په ګډون جوړې شوې دي

د تړونونو په اړه د قانوني نظر د خرکندولو په برخه کې

د لاندې تړونو په اړه قانوني نظر خرکند شوی دی او د ورستيو کړنو لپاره ليکلې قانوني نظر د اړتیا په وخت کې اړوندې ادارو ته استول شوی دی:

۱— د جلال آباد او پېښور تر منځ د مسافر وړونکیو بسونو د خدمتونو د پیل په اړه د افغانستان اسلامي امارت او د پاکستان اسلامي جمهوریت د حکومت تر منځ د هوکړه ليک ترسره شوی دی.

۲— د کندهار او کوبېتې تر منځ د مسافر وړونکیو بسونو د خدمتونو د پیل په اړه د افغانستان اسلامي امارت او د پاکستان اسلامي جمهوریت تر منځ د هوکړه ليک ترسره شوی دی.

۳— د بشر د حقوقو نړیواله اعلامیه او د بشري حقوقو (۴) کتوانسیونونه خپرنه و شوه او شرعی ستونزې بې تشخيص او د قانون جوړونې د چارو انسټیتوت د رهبری له لارې وزارت مقام ته وړاندې شوه.

د مدنۍ قوانینو دیپارتمنت

۱— د وزارت محترم مقام له لارښود سره سم امارتي ادارو او عارضينو ته د (۴۲) قانوني مشورو ورکول.

۲— د اسلامي شريعت له حکمونو او د افغانستان اسلامي امارت له اصولو سره سم د بیا کتنې لپاره اړوندو وزارتونو او امارتي ادارو ته د تقنيني سندونو د طرحې مستردول.

۳— د بعضی قوانینو د مادو د تعديل طرحې چې تعداد (۴۲) طرحو ته رسیبوي.

د جزايې قوانینو دیپارتمنت

۱— د سرو زرو پلورونکو سکتور پوري د اړوندو فعالیتونو د رسمي کېدلوا طرحه تسوید او د تصویب لپاره کایبنی ته استول شوې ده.

۱— ژبارل شوي تقنیني سندونه: ۱۱۲**۲— صادر شوي جواز لیکونه: ۱۰ گنه.****۳— تصدیق شوي رسمي سندونه: ۳۴۵۷۹.****د بهرنیو اړیکو ریاست**

۱— د افغانستان د پراختیا او د بیا جورونې د همغږی له مؤسسي سره (CRDSA) په ۸ ولایتونو (کابل، هرات، بلخ، سمنگان، بامیان، غور، بادغیس او دایکندي) کې د یادي مؤسسي د فعالیتونو د بیا پیل په اړه د غونډۍ جورول او د یادي مؤسسي او د افغانستان اسلامي امارت د عدلې وزارت تر منځ د یوه هوکړه لیک برابرول خو د مؤسسي فعالیتونه د هغه په چوکات کې صورت وموسي.

۲— د کلوالو لپاره د ناروې پلاوی له مؤسسي (NRC) سره د غونډۍ جورول او د افغانستان په ۱۲ ولایتونو کې د هغه د فعالیتونو پېژندنه او په ۱۲ ولایتونو کې د خپلو د مخکینيو فعالیتونو د دوام لپاره د عدلې وزارت له لوري د اجازې د ورکړي غوبښونکې شوه چې ۱۲ ولایتونو ته د عدلې وزیر صاحب په لاسلیک د بهرنیو اړیکو له لوري رسمي لیک واستول شو او په دغه ولایتونو کې یادي مؤسسي ته د ۲۰۲۱ ميلادي کال تر پایه پورې د فعالیت اجازه ورکړل شو.

۲— د جسدونو د راټولولو، خپلوانو ته د سپارلو يا د هغوي د تدفين د مقرري د ځینو مادو د تعديل طرحه اړوندو مراجع ته استول شوې ده.

۳— د باطله مهرونو د له منځه وړلو په اړه محترم مقام ته نظر خرګند شوی ده.

۴— د داخلې پلتني د مقرري د مسودې په اړه د عدلې وزارت د داخلې پلتني ریاست ته نظر خرګند شوی ده.

۵— د مدافع وکیلانو د سمون کړنلاره تدقیق او دقانوئی پروونله ټبیدو وروسته نافذه شو.

د رسمي سندونو د ژبارې او تصدیق ریاست**۱— ژبارل شوي تقنیني سندونه: ۱۱۲****۲— صادر شوي جواز لیکونه: ۱۰ گنه.****۳— تصدیق شوي رسمي سندونه: ۳۴۵۷۹.****د بهرنیو اړیکو ریاست**

۳— د توحید د ټولنیز او پرمختیابی چارو له مؤسسي (TSDO) سره د غونډي جورول او د افغانستان په ۴ ولايتونو کې د هغو د فعالیتونو پېژندنه خرنګه بې چې د خپل فعالیت د ډول او ساحې په اړه معلومات وړاندې کړل او د ۲۰۲۱ میلادي کال د دسمبر میاشتې تر پایه پوري په کابل، ننګرهار، بلخ او کندھار ولايتونو کې د خپل پروژې د پلي کولو لپاره د افغانستان اسلامي امارت د عدلې وزارت له لوري د اجازې د ورکړې غوبستونکې شول چې یادو ولايتونو ته د عدلې د وزیر صاحب په لاسلیک د بهرييو اړیکو له لوري رسمي لیک واستول شو .

۴— د هغو له فعالیتونو خخه د پوهاوي لپاره د ايميل او وتساپ له لاري د (TSDO) له مؤسسي سره د دوامدارې اړیکې رامنځته کول.

۵— د بهرييو اړیکو ریاست له مؤسسو سره د همغږي د خانګي د فعالیتونو پر مخ وړلو لپاره د اصول لیک برابرول.

۶— له مرسته کوونکیو بنستونو سره چې له ۱۰ خخه زیاتو مؤسسو جور دی د یاد بنست د فعالیتونو د پرمخ وړلو په زمينه کې د هغو د فعالیتونو پېژندنه او خرنګوالي او د افغانستان اسلامي امارت د عدلې وزارت همکاري لپاره د غونډي جورول. همداراز له بنست خخه د بهرييو اړیکو ریاست له لوري د هغو د پروژې سندونه او عمومي معلومات و غوبستل شو چې د هغه په رينا کې مرسته کوونکي بنست خپل فعالیتونه پیل کړي .

۷— د سلواځي په میاشت کې د هرات په ولايت کې د کډوالو لپاره د ناروې پلاوی د مؤسسي (NRC) له فعالیتونو خخه برسی او خارنه او هم دارنګه د سلواځي په میاشت کې د هرات په ولايت کې د افغانستان د پرمختیا او د بیا جورونې همغږي د مؤسسي (CRDSA) له فعالیتونو خخه برسی او خارنه وشه .

۸— د افغانستان اسلامي امارت د عدلې وزارت او کډوالو لپاره د ناروې پلاوی د مؤسسي (NRC) ترمنځ د هوکړه لیک د پراوونو تېرول .

د داھلي پلتني ریاست په برخه کې

د داھلي پلتني ریاست د خپلی تګلاري سره سم د عدلې وزارت د اړوندو اداراو له کړنو خخه خپرنه کړي چې له پلان سره سم د کړنو سربيره د فوق العاده موضوعاتو خپرنه بې هم کړي ۵۵.

د ترسره شوو دندو رقمونه

الف: د پلاني کړنو په برخه کې

د (پنجشیر، میدان وردګ، تخار، کایسا او بغلان) ولايتونو د عدلې ریاستونه چې مخکې خپرل شوي وو راپورونه بې د وروستيو کړنو په خاطر اړوندو ریاستونو ته استول شوي دي.

او هم دارنګه د نظارت او کنترول د آمریت له لوري د عدلې وزارت اړوند (۹) ریاستونو خخه نظارتی راپور برابر او د وزارت د محترم مقام له تأیید خخه وروسته د کړنې په موخيه اړوندو مراجعته استول شوي دي.

ب:- د فوق العاده موضوعاتو په برخه کې

د داھلي پلتني ریاست پر پلان سربيره د قدرمن مقام د لارښود پر بنسته (۳۶)

فرق العاده موضوعاتو په برخه کې کړنې ترسره کړي.

د نشراتو ریاست او دعame اریکو په برخه کې:

رسمی جريدي او سوداګریز اعلانونه

د (۳۲۱۳) شميرې مرکزي او ولايتي سوداګریز شرکتونه چې په (۳) رسمي جرييدو کې چاپ شوي او (۱) شميره بې د چاپ لپاره آماده ده چې حق الاشاعه د دي شرکتونو (۶۷۷۹۰۰۰) افغانۍ کېږي د عدلې وزارت له لوري بانک ته تحويل شوي دي او جريده بې په وېب پاڼه کې خپره شوي ۵۵.

توزيع او خرخلاو

- د (۱۵۳) شمېرې قوانین پلورل شوي د نغدو پېرودونکيو په برخه کې (۱۲) شمېرې جربىدې او (۲) شمېرې د عدالت مجلې نغدي پېرودونکيو ته تحويل شوي دي.
- (۹۹) جلده سودا گریز اعلانونه چې په (۱۴۱۲-۱۴۱۱ او ۱۴۱۳) گنه جرييدو کې چاپ شوي ولايتنو ته د عدلېي رياستونو ته لېبول شوي دي

ڪابتون

علق

هافلستان اسلامي امارت

۱۴۷

- غير اشتراکي ورڅاني: انيس (۱۰) شمېرې، هيوا (۱۰) شمېرې ، شريعه (۱۰) شمېرې، ارګ (۱۰) شمېرې دغه ورڅاني هره ورڅ د وزارت مقام ته، د مرکزي رياستونو محترمو ريسانوته او نورو چارواکو ته ويشل شویدي.
- (۷۹) جلده كتابونه د وزارت کارکونکيو ته د مطالعې لپاره ويشل شوي .
- (۲۳۴) مجلې د نورو اداراو نشرېي چې وزارت ته راغلي دي او ويشل شوي دي.

وېب پانه

- (۴) شمېرې د سودا گریزو اعلانونه، (۴۳۵) شمېرې جوازونه صادر شوي، (۱۱۶) شمېرې تجدید جوازونه او (۳۱۹) شمېرې نوى جوازونه د معاملو د لارښوونې رياست خخه راټول شوي، ټولتا (۹۹) خبرونه په وېب پانه کې خپاره شوي دي.
- مرکزي او ۳۴ ولايتنو ته رسمي بربننالیکونه جور شوي دي.
- د عدلېي د وزير پیغام په وېب پانه کې خپور شوي دي، د عدلېي وزارات له لوری په وېب پانه کې پته جوره شوي او خپره شوي ده او هم دارنګه ۹ میاشتني کاري راپور د عدلېي وزارت په وېب پانه کې خپور شوي دي.
- د وياند او د هغه د معلوماتو د مسؤول صفحېي په وېب پانه کې نوي شوي .
- په وېب پانه کې د ولايتنو د رئسانو د تليفون شمېرې خېري شوي.

د انسجام لوی ریاست په برخه کې

۱- د انسجام لوی ریاست توانبدلی دی د تجربه لرونکیو او مسلکی غریبو په تقرر سره په اداري سیستم کې د بنه والي لپاره لازم بدلوونه رامنځته کړي.

۲- د انسجام د لوی ریاست د اروندو خانگو دیتابیس کاربی بشپړشوي د ۵ چې
دانسجام لوی ریاست اروند ۲ دیتابیسونه او درزارت په کچه ۱۳ دیتابیسونه فعاله دی
چې د اروندو دفترونو هر اړخ ته خواب ویونکي وي.

۳- د انسجام لوی ریاست د متحدمالماں د لیک په ترڅ کې د اپوندو ادارو د په وخت او د لا بنه کړنو د کاري بهير د ډول په اړه رسمماً استولی دی خو له هغه سره سم خپل فعالیتونه تنظیم کري.

۴- د انسجام لوی ریاست توانبدلی خو له پلان سره سم په مرکز کې د معاملو د لارښوونې له دفترونو خخه خارنه وکري چې دغه خارنه په ۲۴ ولايتونو کې هم دوام لري او تر یو حد پوري د هغو غیر قانوني کړنو منځه نیول شوې ده، او همدا راز په مرکز او ولايتونو کې د انسجام لوی ریاست لاسته راورپل شوي عواید ټول (۲۸۹۰۰۴۴۲) افغانی دي چې دامارت د وارداتو حساب ته په بانک کې تحويل شوی دي.

۵— د ټولنو (۲۸) جواز لیکونه ثبت، د ټولنو (۳) جواز لیکونه غزوں شوی او
۴۰) دوسی پې تر دوران لاندی دی. همداراز د ټولنو له (۳۱) دفتر خخه لپدنه او د
ټولنو له (۳) دفتر خخه خارنہ شوی ده.

۶- د معاملو د لارښوونې (۳۷۵) نوي جواز لیکونه ويشل شوي، د معاملو د لارښوونې د فسخ شوی، د معاملو د لارښوونې له (۲۹۳) دفتر خنځه لارښوونې دفتر (۹۲) جواز فسخ شوی، د معاملو د لارښوونې (۴۸۰) دوراني فورم ويشل شوي، خارنه او برسي شوې د معاملو د لارښوونې (۱۰۱) دفتر تل شوی دي.

۷- د عريضي ليكونكيو (۱۳۸) جواز ليكونه ثبت، د عريضي ليكونكيو (۱۰۲) جواز ليكونه غزول شوي دي.

د امارت د قضایاوو د لوی ریاست په برخه کې

۱— (۵۹) دوسيې چې د امارت د قضایاوو لوی ریاست ته رارسېدلی دی، اپوندو مراجую ته د وروستیو کېنو لپاره استول شوي دي. (۸) دوسيې تر کار لاندي دی.

د کابل ولايت د امارت د قضایاوو ریاست په برخه کې

۱— د شپړو میاشتو په ترڅ کې د کابل ولايت د امارت د قضایاوو ریاست ته ۲۶۶ دوسيې رارسېدلی دی چې له د ې جملې خخه ۷۰ دوسيې د شرعی پربکړې لپاره محکمو ته استول شوي ۴۶ دوسيې د حقوقو ریاست ته استول شوي، د هغو ۱۲۵ نورو ادارو ته استول شوي او د هغې ۴۵ دوسيې تر بورسي لاندي دي. همداراز ۸۶ لیکونو او عريضو ته هم رسېدانه شوې دی.

د کابل ولايت د حقوقو ریاست په برخه کې

۱— تولي (۱۸۷۴۹) عريضې د کابل ولايت د حقوقو ریاست او د اپوندو ناحيو آمریتونو ته رارسېدلې دی چې له د ې جملې خخه (۵۸۶۵) عريضې محکمې ته راجع شوي، (۷۶۰) عريضې نورو ادارو ته راجع شوي، د هغې (۱۵۱) اصلاح شوي، د هغې (۵۲۶۰) تر دوران لاندي دي او (۶۷۱۳) حفظ شوې دي.

۲— (۱۷۸) املاکي دوسيې، (۲۸۸) دیونی دوسيې او (۱۴۱) کورني دوسيې چې تولي (۶۱۳) دوسيې کېږي د کابل ولايت د حقوقو ریاست او د اپوندو ناحيو آمریتونو ته رارسېدلې دی چې له د ې جملې خخه (۱۴۹) دوسيې پربکړې لپاره محکمې ته راجع شوي، (۱۱۳) دوسيې نورو ادارو ته راجع شوي، (۲۳۰) دوسيې تر دوران لاندي دي، (۹) تطبيق او (۱۱۲) حفظ شوې دي.

۳— (۲۷۰ ۲۴۱) افغانۍ د حقوقو محصول، (۱۶۸۶۸۷۸) افغانۍ د محکمو د پربکړې محصول، او (۹۹۹۱۰۰۰) افغانۍ د عريضو له حق الثبت خخه ترلاسه شوي دی.

د پالیسي او پلان ریاست په برخه کې

- ۱ — د وزارت د وروستيو کلونو په پرمختيابي پلان کې د شاملېدو لپاره د دوه يمي واحدونو د ورائندېز شويو پروژو نوملې او جدول بندي.
- ۲ — د عدلېي وزارت د ۱۴۰۱ مالي کال د پايلو پر بنست د پلان د غونبتنې په اړه اپوندو ټولو ریاستونو ته د متعدد المال استول تحلیل، توحید او برابر شوی او د عدلېي وزارت رهبری مقام او د افغانستان اسلامي امارت د مقام د چارو ادارې ته د ورائندې کولو لپاره چمتو دي.
- ۳ — په بودجه کې د شاملېدو لپاره د ۱۴۰۱ کال لپاره د وزارت د پرمختيابي پروژو پلان برابر او اپونده مرجع ته ورائندې شوی دي.
- ۴ — د خبیلو د اوېو له خاہ کېنډني او د مسجد شریف د ودانې له کېنډني او هوارولو خنځه خارنه شوې دي.
- ۵ — د دوو پرمختيابي پروژو د وزارت د نوي کمپلکس د امنیتي تحکیماتو پروژه او په ده سبز ولسوالۍ کې د کابل د حقوقو ریاست د ودانې د نوي کمپلکس ضروري مواردو پروژې چې تېر کال بشپړې شوې دي د رسمي نظر خرګندول.

د اداري او مالي ریاست په برخه کې

- ۱ — دعوايدو له درکه د (۲۵۲۸۱۸۲۶) افغاني تر لاسه کول او همداراز د بلا عوض مرستې له درکه (۵۳۷۲۶۵) افغاني بانک ته تحويل شوی دي .
- ۲ — له امکاناتو سره سم د ولايتونو د وسایطو د تیلو د محروقاتو لګښت تخصیصونو اجرآت شوې او هم داراز د عدلېي وزارت ټول اجناس، وسایط او شتمنى درې خلې موجودي شوې دي.
- ۳ — د وزارت ټولې تحويلخانې معاینه او مازاد اجناس تفكیک او لیلام ته چمتو شوې دي.
- ۴ — د آویزونو او د بانکي حساب صورت سنجش او توحید په (۱۰۰۰) قطعو

کې

اجرآت شوي دي، مراجعينو لپاره په نوي سیستم کې د عوایدود پیسود تحويلي
لپاره

(۲۵۰) قطعې اجرآت شوي دي او هم دارنګه د عوایدو د راتولولو په سیستم
کې

د نقدی او لېږدېزرو آوېزونو ثبتو (۱۰۰) قطعې اجرآت شوي دي.

۵- د چین هېواد دتمویل په اساس دوه پورژۍ (۱) د دوه ژوروخاکانو اویوه

مسجد چې (۱۰۰۰) لمونځ کونکى

پکي خايپري او په ۲ پورکي به جوړو کې جوړي ګئي او کاري پيل شوي
اوجريان لري . ۶- دعدلیه وزارت دسرسېزی پورژه تکمیل اوافتیاح .

۷- په ټول هيواډ کې دمرکزې شمول دعدلیه ریاستونو داجناسوموجودي
اخیستل شوي ده .

۸- مختلفو ولايشه د درومخو لپاره دعدلیه ولايتي اداراتو دار او مسلکي
کارونو هراپ خیزه ارزیابي .

۹- دولاليتی اداراتو او دعدلیه ریاست ترمنځ دهماهنگي فضاء قایمول .

۱۰- دعدلیه ریاستونو مشکلاتو خخه اگاهی او د حلولو په خاطر لوړ رتبه هیئت
لېږل شوي دي .

۳

د اداري او مالي ریاست د تکنالوژۍ او معلوماتو د خدمتونو د انسجام آمریت:

۱— د دغه آمریت یو تن مسلکي کارکوونکي له لوري د وزارت کارکوونکيو
ته د انگليسي زې د زده کړې کورسونه جوړشوي دي.

۲— د سرور روم خونې لپاره د ضرورت وړ وسایل برابرول او نصبول او
همدارنګه د وزارت د ودانۍ مخامخ ودانۍ ته د انټرنیټ د نښلولو وسایل برابرشوی
دي او له ۱۴ ډیتا بیسونوکې ۱۱ فعاله شوي دي .

د حقوقو د لوی ریاست په برخه کې

- ۱— له املاکي ، سوداګریز دیون او کورنى قضایاوو خنخه ۴۴۸ عريضي ثبت او لازمه اجرآټو لپاره د هغه اپوندوخانګو ته لارښود ورکړل شوي دي.
- ۲— د ولایتونو د حقوقو آمریتونو پوري اپوند ۳۲۵ حقوقی دوسیو له جملې خنخه ۱۷۴ د املاکي قضایاوو دوسېي، ۵۴ د سوداګریزو دیونو دوسېي او ۹۷ کورنى قضایاوو دوسېي د لازم قضایي تصمیم نیولو لپاره د ستري محکمي عالي مقام ته راجع او ۱۷۶ دوسېي د ولایتونو د حقوقو آمریتونو ته استول شوي دي.
- ۳— د املاکي قضایاوو د ۸ استهدائېي، د سوداګریزو ۳ استهدائېي په اړه د دې ریاست د مسلکي غږيو په واسطه اپونده مرجع ته لارښونه او لازم حقوقی خواب ورکړل شوي دي.
- ۴— د مسلکي غږيو په واسطه د حقوقی شکایاتو تول ۲۴ قضېي برسي او نظر خرگند کړي دي او د حق غوښتونکيو ۴۲ تنو ته، د شريعت له حکمونو او د مرعي الاجرا پروسېچرونو سره سم حقوقی مشورې ورکړل شوي.

د بشري سرچینو ریاست په برخه کې

- ۱— د ۱۴۰۱ کال د تشکيل برابرول او نهايی کول چې تول ۲۰۰۸ بست رانغارې چې له هغې جملې خنخه په مرکزي ریاستونو کې ۸۱۳ بست او د ولایتونو په عدلېي ریاستونو کې ۱۳۹۵ بستونه دي.
- ۲— په تشکيل کې چې لوی بدلونونه رامنځته شوي دي: الف — هغه اضافې بستونه چې جدي اړتیا ورته نه وه تقیص شوي دي د هغه په بدل کې د ادارې د اړتیا وړ بستونه زیات شوي دي. ب — د وزارت په تشکيل کې د وزارت په مرکز کې دوه ریاست د دعوت او ارشاد او د مدافع وکیلانو ریاست تر عنوانو لاندې رامنځته شوي دي.
- ۳— د مرکزي ریاستونو د نویو مقرر شویو ۶۷ تنو کارکوونکيو لپاره د یوې نیمې میاشتې په موده کې د ادارې کړنو برنامه د ۵۹ تنو سابقه کارکوونکيو لپاره د

شرعي دوره د ۷۰ د تنو لپاره د انگلسيي ژبه د مرکزي ۱۰ تنو رئisanو او آمرينو لپاره،
د کمپيوتر د زده کره ييزه برنامې جوري شوي او دوام لري.

۴— لمونځ کونکي ته په مسجد کې د ماسپښين د لمانځه له ادا کولو خخه
وروسته هره ورڅه وعظ او نصیحت صورت مومني.

۵— د روغتیابي چارو په برخه کې د تبرو شپرو میاشتو په ترڅ کې ۲۸۳۴
ناروغان مراجعه او ثبت شوي او لازمي کړنۍ ورته ترسره شوي دي.

۶— ۱۵ شکایتونه ثبت او برسی شوي دي، په مرکز او ولايتونو کې ۵۴۸ تنه
کارکونکي استخدام شوي دي، د ادارې د لزوم دید او اړتیا ته په کتو سره له یوه
بست خخه بل بست ته مرکزي او ولايتی ۴۵ تنه کارکونکي تبدیل شوي دي،
مرکزي او ولايتی ۲۴ تنه کارکونکي په خدمتی ډول توظيف شوي دي، او همداراز
مرکز او ولايتونو کې ۳۴۹ تنه کارکونکي دغیر حاضر پرخای په عوض مقرر شوي
دي.

د مقام د دفتر ریاست په برخه کې

۱— (۳) مطبوعاتي کنفرانسونه جور شوي دي او همدارنګه رسنيو سره ۲۵
څله مرکه تر سره شوي ۵۵.

۲— (۳۳) خبرونه برابر شوي دي او د وزارت په ويب سایت او ټولنیزو صفحو
کې خپاره شوي دي، ۲۰ خبر پاني برابري شوي او رسنيو ته استول شوي دي، ۱۱
مطبوعاتي اعلامي برابري شوي دي او همداراز ۹۵ څله اطلاعات غوبښونکيو ته
وراندي شوي دي.

۳— د افغانستان اسلامي امارت د مقام ۶ فرمانونه، د افغانستان اسلامي امارت
د محترم مقام ۳ حکمونه، د افغانستان اسلامي امارت د ریاست الوزرا ۷۱ حکمونه، د
افغانستان اسلامي امارت د کابینې ۲۴ مصوبې، د وزیرانو د شورى د اقتصادي کمېتې
۲ مصوبې، د وزارت د مرکزي ریاستونو ۲۱۶۸ وراندیزونه او استهدافات، د ریاست

الوزراؤ محترم مقام عناني ۳۱ ورانديزونه، او د افغانستان اسلامي امارت د رياست الوزراؤ د عالي مقام ۲ لارښودونه له پراوونو خنخه تبر او اجرآت شوي دي.
 ۴— ۲۱۹ ليكونه او ۱۸۲۵ املاكتي، ديون، کورني او متفرقه حقوقی عريضي اجرا شوي دي او همدارنگه د آرشيف په برخه کې ۶۶۱۷ ليكونه وارده او صادره، ۶۵۹۶ ليكونه رسيدات، ۱۰ استعلام، ۴۷۰ کارتون حفظ او ساته، د وارده او صادره ۲۰ کتاب حفظ او ساته او ۹ ليكونه د نيمگړ تياوي له امله اعاده شوي دي.

د حقوقی مرستو د لوی رياست په برخه کې

- ۱— عقیدتي برخه: د دې ادارې ټولو کارکوونکيو ته د فقهی عقیدتي درسونو د وراندي کولو لپاره د لوی رئيس صاحب تر رهبری لاندي ورخيني او دوامدارې غونډلي په حضوري ډول تدریس شوي دي.
- ۲— اداري برخه: ۲۰۰ ليكونه وارده نیول شوي دي او اړوندو ادارو ته ۶۰ ليكونه صادر شوي دي. همداراز ۱۲ ورانديزونه برابر شوي دي او ۶ استعلامونه ليکل شوي دي په داسي ډول د کارکوونکيو اجناس او دفتری لوازم چې د ۱۴۰۰ کال د تشکيل پر بنست د بناري حقوقی مرستو رياستونو کې تعين بست شوي وو بيا د وزارت مرکز ته لپرداول شوي دي د شعباتو د هغې برخې کارکوونکيو ته برابر او تنظيم شوي دي.
- ۳— مسلکي برخه: دا چې د دې مودې په ترڅ کې محکمو او خارنوالي غير فعال وو خو له دې سره عدلې او قضائي اړګانونو ته په ۱۸ قضيو کې حقوقی مرسته کوونکي تاکل شوي دي او د (اميرالمؤمنين فرمانونو، د اسلامي امارت د رئيس الوزراؤ لارښود، د مهر مفهوم، د مهر د مشروعیت دليل، د مهر ډولونه، د مسلمانيو حق مسلمان باندي، د اسلامي شريعت په روحیه د ماشومانو تربیت او...) په اړه ۱۰۸۳ تنو ته حقوقی پوهاوي، حقوقی مشوري ۱۹۸ تنو غونښتونکيو ته د حقوقی مشوري وراندي کول او په يادو مواردو کې د حقوقی پوهاوي په خاطر د زابل په ولايت کې

دوه راديوبي برنامي تر سره شوي چې له هغه خنخه ۴۴۵۰ تنو اوسيدونکيو ګټه پورته کړي ۵۵.

۴— د هوکړه ليکونو برخه: د (ان – ار – سی) مؤسسي د رارسپدلي هوکړه ليک په اړه نظر خرکند شوي دي.

د بشر حقوقو د ملاټي ریاست په برخه کې

۱— د بشر حقوقو د ملاټي ریاست د زده کړو د آمریت په برخه کې د غربی بشري حقوقو سره د اسلامي بشري حقوقو د توپیرونو او پرتلیزه مطالعه، خبرنې شوي ۵۵.

